

25. évfolyam,
2023. 3

Városthörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

70.

Alapítva: 1993

TARTALOM

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK XIII.

- Hittel, szívvel, szorgalommal
Egy muzeológusi életpálya felidézése születésnapjára
köszöntőként – tisztelettel Ács Annának **3** Farkasné Molnár Csilla
-

TANULMÁNYOK

- Weszprémi István „Debrecen városának
ordinarius physicus” **17** Tóth Ágnes
- Egy veszprémi ispán a XIV. század első feléből:
Ugodi „Cseh” Csenik **33** Kádár Tamás
- Kiegészítések a Cholnoky család történetéhez –
Cholnoky Jenő anyai rokonsága **46** Rybár Olivér
-

KÖZLEMÉNYEK

- Az utolsó Csomay-féle beton villanyoszlop **63** Zalavári István
- Adalékok a m. kir. „Kinizsi Pál”
honvéd csapat-tiszthelyettesképző iskola
könyvtára és emléktárgyai 2. világháború utáni sorsáról **69** Rainer Pál
- A Bakony Művek szerepe a munkásművelődésben
az 1970-es, 80-as években **76** Poór Ferenc
- Egry József festőművész fafaragványai **83** Sipos Anna
-

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

- Visszaemlékezések – a Nagyhídtól a Nagypostáig **90** Debreczeni János György
-

KÖNYVSZEMLE

- Temetőhegyi kaleidoszkóp **107** Sebő József
-

NEKROLÓG

- Srenner József Károly (Vp., 1949. 07. 16. – Vp., 2023. 07. 13.) **110** Brányi Mária
-

A szerzők szakmai véleményét a lap híven közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására. A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Veszprémi Szemle szerkesztőségének véleményével.

25. évfolyam, 70. szám 2023. 3. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: BRÁNYI MÁRIA VMJV alpolgármester, Veszprém; DEBRECZENYI JÁNOS GYÖRGY nyugdíjas villanyszerelő mester, Veszprém; FARKASNÉ MOLNÁR CSILLA művelődésszervező, Gyulafirátót; KÁDÁR TAMÁS történész, Budapest; POÓR FERENC helytörténet-kutató, Veszprém; RAINER PÁL történész, Veszprém; RYBÁR OLIVÉR geográfus, tanár, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SIPOS ANNA művészettörténész, Veszprém; TÓTH ÁGNES főlevéltáros, Veszprém; ZALAVÁRI ISTVÁN a Veszprém Megyei Mérnöki Kamara Elnöke, Veszprém.

Illusztrációk: Földesi Ferenc, Kondora László, Rybár Olivér, Toperczer István, Varsányi István, Zachár Zsolt, Zalavári István.

**Veszprémi Szemle Várostartörténeti
Közhasznú Alapítvány**
Takarékbank Zrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták
Lásd a 16. oldalon.

A borító képei:

- Címlapon: Gyermekmenhely, majd Heim Pál Gyermekkórház (ma ActiCity) régen és napjainkban. Fotó: Kondora László és archívum.*
- 2. oldal: A Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet előkerült pecsétnyomója. Magántulajdonban. Fotó: Varsányi István*
- 3. oldal: Mi-24-es harci-helikopter leszállóirányra fordul a szentkirályszabadjai helikopterbázisnál. Fotó Toperczer István.*
- hátral: Az egyetlen megmaradt, felújított Csomay-féle beton villanyoszlop. Fotó: Kondora László*

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK XIII.

Hittel, szívvel, szorgalommal

Egy muzeológusi életpálya felidézése születésnapj köszöntőként – tisztelettel Ács Annának

FARKASNÉ MOLNÁR CSILLA

Dr. Ács Anna muzeológus szakmai pályafutása röviden körülírható a hármas szám jegyében: három évtized, három múzeum, három város. Mint minden egyszerűsítés, ez sem fedti le igazán a mély hivatástudattal végigvitt szakmai életút mérföldköveit, de sok mindent elárul. Beszélnek a számok húségről, a választott hivatás hú szolgálatáról pályakezdéstől a nyugdíjazásig nem is harminc, hanem 36 éven keresztül. Beszélnek a számok a Pannon táj szeretetéről, hiszen az első munkahely, Mosonmagyaróvár után Veszprém, Balatonfüred és a Bakony-Balaton régió képezte kutatásainak tárgyát. S még egy hármas ki is maradt a sorból, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem három szakán szerzett diploma: magyar-történelem-néprajz. Akkoriban külön engedély kellett a harmadik szak felvételéhez. Ács Anna sikerrel teljesítette vállalását, így történészként, néprajzusként és irodalmi muzeológusként egyaránt tevékenykedett az 1976-tól 2012-ig tartó pályafutása során, mely csupán munkajogilag ért véget a nyugdíjazással. A tőle megszokott elhivatottsággal napjainkban is szolgálja a szívének kedves ügyeket, ír, szerkeszt, kutat továbbra is civil szerepvállalásai mellett. Muzeológusi munkásságát több könyv, 300-nál is több tanulmány és cikk fémjelzi. A történészként, néprajzusként, irodalmi muzeológusként eltöltött évtizedek eredményeit, minden feladatát nem lehet felidézni e cikk keretei közt, egy szubjektív válogatásban azonban megkísérelhető képet adni az elvégzett munkáról a pálya mérföldkövei, a legkedvesebb feladatok és szakmai sikerek mentén.

Nuztupc, Naztaph, azaz: Noszlop

Ács Anna Noszlopon született 1953. augusztus 10-én. Édesapja Ács Pál, akinek 1956-os szerepvállalása miatt nehezebb sors jutott, édesanyja, Kozma Anna pedig apja zsidómentése miatt 1944 november végétől megjárta Birkenau Auschwitz lágerét. Anna szerény körülmények között, ám nagy-nagy szeretetben nőtt fel, boldog gyermekkorra emlékezhet vissza. Szülőfalujához mindmáig erősen kötődik. A szülői ház, a két testvér, a falusi közösség életre szóló tartást, erkölcsi normákat és hitet adott számára. Hitet a Teremtőben, a közösség és hagyományok megtartó erejében. A falu nagyszerű tanító: tanítja a munka megbecsülését, az együttélést emberrel és a természettel. Megtanít arra, hogy mindenki lakozik tiszteletreméltó, és hogy tanulni fontos és egyben örömteli dolog. Ács Anna nyitott volt ezekre a tanításokra, magáévá tette a falusi közösség értékeit, melyek végigkísérték pályafutását, ahogy a pozitív életszemlélet is. Bár elszakadt a településtől, Veszprémben él, de kötődései, a szülőföld mélyen megélt szeretete nem változott az évek során. Ékes bizonyítékát szolgáltatotta ennek egy kötet, mely a 100 Magyar Falu Könyvesháza sorozatban jelent meg 2001-ben.¹ A 214 oldalas könyvet Ács Anna írta, Noszlopról szól. Érdekes olvasmány azoknak is, akik még nem hallottak a településről. Ahogy olvashatjuk, Noszlop neve nyugati szláv eredetű, személynévből keletkezhetett, melynek jelentése „*ne engedj, ne hagyd magad!*” Ács Anna mintha magára vette volna ezen ősi jelentést: feladatait mindenkor kötelességtudattal, a nehézségek elől nem meghátrálva, a rá jellemző szakmai precizitással végezte. A Noszlopról szóló könyvet sok éves előtanulmányok után 3 hét szabadsága alatt rendezte végső formába, árulkodó kézjegyekkel. Több interjúban megfogalmazta, hogy feladatai során mindig szem előtt tartotta, hogy publikációinak olvasóit, kiállításainak látogatóit ne riassza száraz szakmaisággal, sokkal inkább érdeklődést ébresztő olvasmányossággal, sokszínűséggel és újszerűséggel igyekszik bemutatni az adott témát. Ilyen a Noszlop könyv is. Gondolnánk, azzal kezdődik, hogy: Noszlop területén már az őskorban is... Ehelyett az első fejezetek – Források földje, A rengeteg árnyékában, Kincs a föld alatt – filmszerűen tárják elénk a település természeti környezetét, patakokkal szabdalta, forrásokkal tűzdelt határát a fölé magasodó bakonyalji erdőkkel, melyek Sobri Jóskát és Milfajt Ferkót is bújtatták egykor. E tájba helyezi a szerző a további fejezetekben bemutatott történelmi tényeket, gazdasági, néprajzi, demográfiai adatokat s a tájban élő embereket zsellérektől nemesekig (gondoljunk csak a Noszlopy famíliára). Fejezetcímei is hangulatosak, beszédesek. A könyv megszeretteti olvasóival Noszlopot, miköz-

¹ Ács Anna: *Noszlop*. Szerk.: Hermann István. Budapest. 2001.

ben tengernyi szakmai adattal, tudományos információval szolgál. Különleges élmény átlapozni a végén a forrásjegyzéket, mely árulkodik az elvégzett munka mennyiségéről. A sok száz oldalnyi átkutatott, felhasznált forrás közt olyan csemegékre bukkanhatunk például, mint a székesfehérvári török szandzsák 1563–65. évi adóösszeírása. Sajat, korábbi publikációk is utalnak arra, hogy Ács Anna folyamatosan kutatta szülőfaluja történetét. Ilyenek például „*A halott hazajön a temetőből*”, s régi búcsúkról szóló tanulmánya.² A könyv mellett több társadalmi szerepvállalás is köti szülőfalujához, szívesen tesz eleget felkéréseknek különféle kulturális rendezvényeken. Még egy rádióműsor is gazdagítja a felsorolást: 2004. december 31-én a Kossuth rádió *Magyarországról jövők* c. sorozatában *Az én falum* címmel mutatta be Noszlopot. E sok munkát és figyelmet hálálta meg Noszlop önkormányzata díszpolgári címadományozásával, melyet 2007-ben elsőként Ács Anna kapott.

„Kidöntött fáink suttoágása”

A szeretett szülőfalu környezete inspirációt jelenthetett a pályaválasztásban, kíváncsian fordult a múlt üzenetei felé, érdeklődés ébredt benne az eltűnő félben lévő hagyományok, a leírt és szavakban őrzött emlékezet iránt. Meghallotta a kidöntött fák suttoágását,³ nyitott és érzékeny volt a helytörténet, honismeret témáiban. A Pápai Türr István Gimnázium matematika-fizika szakán tanult és eredményei alapján felvették a közgazdasági egyetem másfél éves előkészítőjére. Mégsem lett belőle közgazdász, amit utólag alig bán. Gimnáziumi éveit alatt tanára, dr. Tungli Gyula hívására részt vett az iskola honismereti szakkörének munkájában. Ennek kapcsán megismerkedett dr. Mithay Sándor régésszel, a pápai múzeum igazgatójával, s e két ember óvatos kitartással, sikerrel terelgette őt a humán tudományok felé. Bár racionális gondolkodású édesapja örömmel vette volna, ha kitarat a közgazdász tervek mellett, beadta jelentkezését a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakára. Sikeres felvételi után megkezdett tanulmányait külön engedéllyel kibővítette egy harmadik szakkal: a néprajzzal. Szakmai gyakorlaton megfordult a veszprémi múzeumban is, úgy tervezte, ide térhet vissza az egyetemi évek után. Diplomamunkájának témája történeti néprajz, a Mithay Sándor által javasolt és már az egyetemi évek alatt kutatott, tudományos diákköri dolgozat témáját adó szőlőművelési

² Ács Anna: „A halott hazajön a temetőből”. *Múzeumi Diárium*. Veszprém Megyei Múzeumi Napló az 1991-es esztendőre. Veszprém, 1991. 20–22. o. és Ács Anna: Oh, azok a régi búcsúk! *Bakony-balatoni kalendárium*. Veszprém, 2001. 54–61. o.

³ Ágh István: *Kidöntött fáink suttoágása*. Budapest, 1990.

hagyományok, az 1947-ben feloszlott gazdakörök voltak: *Szőlőművelő és bortermelő gazdaközösségek Tapolcafőn 1759–1943-ig*. Új szemléletet adott a munkának, hogy a levéltári kutatást néprajzi gyűjtéssel egészítette ki.

Pályakezdés Mosonmagyaróváron

1976-ban a Hansági Múzeum történész-néprajzos muzeológus munkatársa lett, mivel a veszprémi múzeumban ekkor nem volt szabad státusz. Az igazgató, Pusztai Rezső őskoros régész mellett a fiatal szakembert színes, sokrétű feladatkör várta. A múzeumi munka szinte valamennyi területével foglalkozni kellett, de Ács Anna számára mindez inkább lehetőség és kihívás volt, mintsem kényszer. Kéthavonta kiállítást, emlékezetes olvasótáborokat és néprajzos egyetemi hallgatóknak nyári gyakorlatot, gyűjtéseket szerveztek. Rendszeresen publikált a *Kisalföld* napilapban és a *Műhely* c. győri folyóiratban. Örömmel vett részt ásatásokon, mivel ez időben tárták fel a magyaróvári középkori várarkot és a mosoni földvárát. Dolgozott a múzeumbarát kör kiépítésén, kezelte a múzeum könyvtárát, mint ahogy különféle múzeumi rendezvényeket is szervezett. Néprajzusként felkeltették figyelmét a környéken élő, a XV. században betelepült nagyszámú horvátság gazdag és még alig kutatott hagyományai, hímzéseik, viseletük. Sokat és szívesen járt „terepmunkára”, természeténél fogva az emberi kapcsolatok mindig igazán fontosak voltak számára. Az idős „adatközlők” – Anna nem szereti ezt a kifejezést, mert szerinte nem mutatja meg azt a jóindulatot és nyitottságot, mellyel gyűjtései során a vidéken fogadták – szívesen megosztották vele a kutatásaihoz szükséges információkat, befogadták, őszintén segítettek. Gyűjtéseiből több különleges tárggyal sikerült gyarapítani a múzeum gyűjteményét. Többször is publikált kutatásairól, így a Mosonmagyaróvár környéki horvátok halotti lepleinek hímzéseiről, melyek középkori mintakincset és öltéstechnikát rejtettek.⁴ Szintén kevésbé kutatott terület volt a mosoni síkság német ajkú lakosainak, a heidebauereknek világa, akik korai írásbeliségükkel, polgári elemeket tartalmazó műveltségükkel is felkeltették figyelmét. Elvégzett feladatai közül publikáció őrzi a mosonmagyaróvári Czéh nyomda történetének feldolgozását,⁵ és szintén emlékezetes feladata volt a jánossomorjai ház berendezése a szentendrei skanzen Kisalföld Tájegységében. A Hansági Múzeumban töltött időszakra esett Mosonmagyaróvár főutcájának

⁴ Ács Anna: *A Mosonmagyaróvár környéki horvátok halotti leplei*. A magyarországi délszlávok néprajza, 5. Szerk.: Kiss Mária. Budapest, 1982. 161–169. o.

⁵ Ács Anna: *Adalékok a mosonmagyaróvári Czéh-nyomda történetéhez*. *Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez*. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1979. 107–116. o.

legrégebbi épülete, a Cselley ház felújítása, berendezése. Ez időben igazgatója hosszas betegsége miatt megbízott igazgatóként is tevékenykedett, így különösen felelősségteljes munka hárult rá. A Cselley ház nemcsak kiállítóhelyé vált, ahol többek közt a Gyurkovics házaspár városnak adományozott színvonalas festmény- és porcelángyűjteménye kapott helyet, hanem kulturális események, koncertek helyszínévé is kedvelté vált. A mosonmagyaróvári évek kellemes emlékek Ács Anna számára, megszerette a város hangulatát, a barátságos embereket, a Lajtát és a Mosoni Dunát, a rangos múzeumi gyűjteményt a szigetközi aranyász azaz aranymosó emlékekkel, melyekből első kiállítását rendezhette még gyakornokként. 1984-ben doktorált, disszertációjának témája is e vidékhez kötődik: *A horvátok letelepedése Moson megyében, nemzetiségi kultúrájuk sajátos vonásai, különös tekintettel a viseletükre*. A disszertáció népviseleti része megjelent a Győr-Sopron megyei Múzeumok évkönyvében, ahol később egyik különleges szakásukról, a borbálázásról is közölték tanulmányát.⁶

„Népisme” és irodalom immár Veszprémben és Balatonfüreden

Tizenegy év után, 1987-ben a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság – ma Laczkó Dezső Múzeum – munkatársa lett néprajzos munkakörben. Kollégája, munkahelyi vezetője volt a szintén néprajzos S. Lackovits Emőke, kivel közösen is jegyeznek tudományos munkákat, pl. a Bakony és Balaton-felvidék hagyományos népi műveltsége című írást.⁷ A Lackovits Emőkét köszöntő kötetbe készítette Anna a Jókai Mór *„eszmékben kifogyhatatlan munkatársa az etnographia”* című tanulmányát. Mivel is lehetne köszönteni egy néprajztudóst, mint a nagy író elkötelezett vallomásaival az etnográfiairól? A tanulmányban Jókai műveinek néprajzi forrásértékére is rávilágít Ács Anna. Innen az idézett szó: népisme. Így nevezte Jókai a néprajzot és fejtett hajtott értéke és fontossága előtt.

A veszprémi múzeumban már a kezdetektől – irodalmi végzettségét hasznosítva – kutatott, tevékenykedett az irodalmi muzeológia területén is. Feladata volt végigkísérni a füredi Jókai villa felújítását, ahol 1988-ban munkája nyomán a korábbi hagyományos, vitrines kiállítás helyett enteriőr jellegű bemutatóterek

⁶ Borbálázás Horvátkimlén. *Arrabona*. A Xantus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok évkönyve. Szerk.: Dr. Filep Antal, Némethné Jankovits Gyöngy közreműködésével. Győr, 1994. 345–360. o.

⁷ *A Bakony és a Balaton-felvidék hagyományos népi műveltsége*. S. Lackovits Emőkével közösen. Az átmenet, avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Szerk.: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 63–86. o.

születtek. Szerepe volt az 1992-től induló Jókai Napok rendezvénysorozatban, és számos színes tárlatvezetéssel, a Múzeumok éjszakájához kötődő rendezvényekkel igyekezett népszerűsíteni Jókai írói munkásságát és a megújult emlékházat. Első publikációja 1988-ban jelent meg Jókai és Balatonfüred kapcsolódásáról.⁸ Pályafutását mindvégig jellemezte a Jókai kutatás, melynek nyomán számos publikációja készült, de emlékezetes volt 2004-ben a Laczkó Dezső Múzeum *A vendégváró Jókai* címet viselő emléknapja, melynek fő szervezőjeként még egy szellemes kamarajátékot is írt. A szerepeket (a Jókai házaspárt és közvetlen családtagjaikat) a múzeum munkatársai játszották.⁹

A Jókai villa megújulását követte 1990-ben a badacsonyi Szegedy Róza emlékház felújítása és berendezése. Kisfaludy Sándor és felesége birtokolta egykor a vidék legimpozánsabb, csodálatos panorámával rendelkező árkaos szőlős-házát, szomszédságában vincellérházzal és ürmös-főzővel. Az épület már 1953 óta múzeum volt, de megállíthatlan állagromlása miatt a 70-es években be kellett zárni. 1990-es újbóli megnyitása után a két „gazdasági épületet” is sikerült múzeummá, kiállító térre alakítani. A hajdani vincellérházban kaptak helyet az 1967-ben önálló kötetben *Balaton Almanach* címmel megjelent kéziratos versek és a hozzájuk készült illusztrációik, majd a 2001-es kiadás újabb, ugyancsak kézzel írott versei.¹⁰ Emlékezetes rendezvény volt az akkori polgármester, Kálóczy Kálmán hathatós mecénatúrájával és dr. Fábri Anna irodalomtörténész szakmai segítségével négy éven át megszervezett Reformkori művelődéstörténeti szeminárium és konferencia, ami több fiatal indított útjára a tudományos pályán és jó hírét vitte a Szegedy Róza háznak. A konferenciák anyagából 2007-ben válogatáskötet született.¹¹ A Kisfaludy életmű további kutatásáról tanúskodik a *Kisfaludy a gazdálkodó költő* c. tanulmánya 2002-ben.¹² Kisfaludy Sándor fő elfoglaltsága a „mezei gazdaság”, a gazdálkodás volt. Az 1800. január 20-án induló 74 oldalas, 44 éven át vezetett pénztárkönyve a forintok vándorlása mellett értékes tanúja a régi életnek is. Lám, ha egy pénztárkönyv irodalmi muzeológus kezébe kerül, izgalmas olvasmány születik belőle. A különleges relikviát a Széchenyi könyvtár őrzi, 1930-ban Darnay Kálmán adta át az intézménynek.

⁸ *Jókai és Balatonfüred*. Veszprém, 1988. Új, bővített kiadás: Veszprém, 1996.

⁹ *Vendégváró Jókai*. Index Veszprém Archívum, 2004. 05. 10.

¹⁰ *Balaton Almanach*. Magyar költők versei a Balatonról (kézírással). Szerk.: Ács Anna és Géczy János. Veszprém, 2001.

¹¹ *Jer, nézd a Balatont!* Reformkori művelődéstörténeti szemináriumok és konferenciák. Badacsony, 1999–2002. Szerk.: Fábri Anna és Ács Anna. Veszprém, 2007.

¹² *A gazdálkodó költő*. Kisfaludy Sándor gazdálkodása bevételi pénztárkönyvei alapján. *Veszprém megyei múzeumok közleményei*, 22. sz. 2002. 149–158. o.

1994-ben a *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig* című kötetben – felkérésre – a város letűnt, de reliktumaiban még élő népéletét dolgozta fel.

1995-ben jelent meg a *Balatonalmádi és Vörösberény története* c. terjedelmes monográfia Kredics László és Lichtneckert András szerkesztésében, melyhez két irodalmi és egy néprajzi tanulmánnyal is hozzájárult. Előbbiek a vörösberényi származású református egyházi írókról és Váth Jánosról, mint a vidéki irodalom felkarolójáról szól, kinek írói, szerkesztői működése idején 1919–1962-ig Balatonalmádi a vidéki irodalom egyik központjává vált. A történeti-néprajzi tanulmány pedig a vörösberényi erdőbirtokossági és legeltetési társulások feloldozása.

1999-ben került ki a nyomdából a Balatonfüred és Balatonarács történetét felölelő vaskos könyv. Egyik szerzőjeként Anna Balatonfüred irodalmi életének nagy korszakait elevenítette fel és írt a helyi hetednapos adventista gyülekezet I. világháború után indult históriájáról.

Néprajzi gyűjtőmunkát végzett a bakonyi és Balaton-felvidéki településeken. Több települési monográfiát gazdagított néprajzi leírásokkal. Kutatási témái közt a népi vallásosság, a népszokások, a népi építészet, a viseletek és a díszítőművészetek tárgyköre ugyanúgy megtalálható, mint a szőlőművelő közösségek vagy épp a lakodalmi vőfélyek pajzán világa.¹³ Sokoldalúan feldolgozta Nemesvámos történetét, néprajzát.¹⁴ Írt a helyi zsidók emlékezetéről, a felekezeti viszonyokról, a nemesvámosi közökről, a helyi iskolák történetéről, s a hetednapos adventista gyülekezetről is.

Nem kerültek el figyelmét a Bakony szakrális emlékei sem, a kolostorok, s a Bakony belsejében remeteéletet élő és filozófiai, irodalmi munkásságot folytató Szent Gellért, s a nyolc évszázaddal később ugyanitt irodalmi műhelyt teremtő Guzmics Izidor apát élete. Felbukkannak publikációiban a XV. századi, a vázsonyi pálos kolostor imakönyvmásoló, író remetái csakúgy, mint a Karthausi Névtelen Városlódról, aki a magyar kolostori irodalom betetőzéseként megírta a XVI. század legerjedelmesebb kéziratos könyvét. Több ízben foglalkozott a nagyesztergári születésű pap-költő, Ányos Pál munkásságával, írt Pálóczi Horváth Ádámmal ápolt igaz barátságukról. Felsőörsön az első magyar nyelvű irodalomtörténetünk szerzőjének, Pápay Sámuelnek nyomában járt.

Figyelme kiterjedt a vidék mellett a városok (Pápa, Veszprém, Balatonfüred, Balatonalmádi) néprajzi, művelődéstörténeti és irodalmi hagyományaira is. Még

¹³ „a bakont meghalásztam”. Pajzán és pajkos versek egy nemesvámosi vőfélyfüzetben. *Új Horizont* 1991/1. 57–66. o.

¹⁴ Nemesvámos néprajza (Veress D. Csaba – Hudi József – Ács Anna – Palágyi Sylvia) *Nemesvámos története*. Szerk.: Veress D. Csaba. Veszprém, 1994.

mielőtt visszatért Veszprémbe, már meghívták Ács Annát a Veszprém megye földrajzi neveinek gyűjtőmunkájába, a Pápai járás 5 községének földrajzi neveit gyűjtötte össze és publikálta. 1986-tól már az MTA VEAB tagjai közt találjuk a néprajzi bizottságban, később a Történet-, Nyelv- és Neveléstudományi Szakbizottság titkárává választották. Emléküléseket – köztük pl. 2003-ban Krúdyra emlékezőt –, konferenciákat szervezett, életre hívta az *Iffjú kutatók* konferencia sorozatát, ami a fiatal szakembereket segítette pályakezdésükben, tudományos felzárkózásukban.

Az irodalmi emlékházak, emlékhelyek közt meg kell említeni a szentkirályszabadjai Radnóti emlékház kialakítását, valamint Iszkázt, ahol a Nagy László Emlékház felújításához, egyes rendezvényeihez kötődik munkája révén. S kivette részét a túskevári, az adorjánházi és természetesen a noszlopi helytörténeti gyűjtemény létrehozásában, illetve felújításában.

Kiállításai közül emlékezetes volt az Illyés Gyula születésének 90. évfordulóján, 1992-ben Tihanyban megrendezett *Tündér Tihany* című kiállítás, amelynek előkészítése során megismerhette a költő özvegyét, Kozmutza Flórát, aki fogadta otthonukban és tárgyakat, dokumentumokat kölcsönzött a tárlatra. A *Második otthonom* című, Illyés 100 emlékkiállítását a Laczkó Dezső Múzeumban rendezte a költő balatonfüredi, tihanyi, veszprémi kötődéseiről. A kiállítás kísérőprogramjaként konferenciát szervezett, melyen Illyés lánya, Illyés Mária és férje, Kodolányi Gyula író is részt vett. Veszprémi aktualitás Illyés kapcsán, hogy a Petőfi Színház még életében 8 drámáját mutatta be. Említhetjük a múzeum József Attila kiállítását is (*Tisztelet József Attilának* címmel 2005-ben), melyet „lírai szellemidézés” kísért: 20 veszprémi, illetve megyénkben élő költő kapott meghívást a kávéházi délutánra. Emelte az esemény rangját a Veszprémi Művész Céh ez alkalomra készített kiállítása. Ugyanezen évforduló alkalmából – a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém megyei tagozatának akkori elnökeként – tartott irodalmi előadást az egykori HEMO-ban¹⁵ *A derűs József Attila* címmel, ahol felidézte a költő verses menülapját is, melyet sógora, Makai Ödön társasági vacsorájához készített 1930-ban.

A néprajz iránti töretlen érdeklődése mellett 2000-től – bár ebben az évben jelenik meg Géczy János szerkesztésében *A Séd völgye Veszprémbe* c. kötet, amely Mesterek a Séd közelében c. összefoglaló írását közli – már hivatalosan irodalmi muzeológus, előtérbe kerülhettek az irodalmi feladatok. Muzeológusi munkája részeként szakdolgozati konzultációkat tartott, szakvéleményeket készített pályázatokhoz, lektorált, zsűrik munkájában vállalt részt. Óraadó tanára volt

¹⁵ A veszprémi honvédségi művelődési házat, hivatalos nevén Helyőrségi Klubot nevezte a köznyelv egy régi elnevezés (Helyőrségi Művelődési Otthon) után HEMO-nak.

a Veszprémi Egyetemnek, a Turizmus Tanszéken a tanszék alakulásától 2008-ig néprajzot tanított. Mindaddig, amíg a Bolognai-rendszer bevezetése ki nem vette a tanmenetből a néprajz oktatását. Több egykori tanítványával máig tartja a kapcsolatot, büszke a pályafutásukra.

Amilyen érdekesen összeérhet néprajz és irodalom, arra példa a vámosi református pap, Pap István fia, Pap Gábor története. Őt kérte meg ugyanis Jókai Mór 1848-ban, hogy írjon az általa szerkesztett *Életképek* című lapba cikket a vámosi nemzetőrség lelkesült megalakulásáról. Az írás elkészült, a fiatal ember később végigharcolta a szabadságharcot, egységével fedezve Kossuth menekülését, majd a fogságból betegsége miatt szabadulhatott. Papi tanulmányok után és több éves arácsi, vilonyai, litéri szolgálatot követően Pap Gábor 1874-ben Komáromban foglalta el református püspöki székét – derül ki mindez Ács Anna tanulmányaiból, melyek a nemesvámosi nemzetőrtoborzást és Pap Gábor életét dolgozzák fel.¹⁶

Irodalmi muzeológusként a régióhoz kötődő kimagasló írók, költők szellemi hagyatékának kutatására figyelt. Kutatta Ady Endre balatonfüredi tartózkodását, Móricz Zsigmond balatonkenesei időzését, Eötvös Károly, a Cholnokyak vagy épp Batsányi munkásságának helyi vonatkozásait. Legalább ekkora tudományos figyelmet szentelt a már-már elfeledett, ám megbecsülésre méltó életművet ránk hagyó alkotóknak, mint Ányos Pál, Sziklay János, Endrődi Sándor, Váth János, Pálóczi Horváth Ádám, Ludvig Kálmán. Kiemelkedő jelentőségű volt a Balatoni Almanach megjelentetése 2001-ben. Az 1967-ben első ízben kiadott kötet nyomán – ismét kortárs költőket kért fel a múzeum, hogy kézírással küldjék el balatoni témájú verseiket. Az új kötet a korábbi verseket és a hozzájuk készült illusztrációkat is tartalmazza Géczi János fülszövegével.¹⁷

2008-tól immár hivatalosan is Balatonfüredhez köti munkája, a Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, majd a Városi Múzeum és Jókai Emlékház szakmai igazgatója lett. Továbbra is nagy tisztelettel dolgozott a falak közt, ahol egykor a regénykirály élt ünnepelt színésznő feleségével. A megbízatás tovább erősítette füredi kötődését, kedves feladat volt számára a helytörténeti gyűjtemény gazdagítása, a Városi Múzeum létrehozása. A Jókai villa újabb korszerűsítésen esett

¹⁶ „Az ős Bakony által megedzett hős volt mindegyik”. Pap Gábor tudósítása a nemesvámosi nemzetőrség megalakulásáról. Veszprém megyei Honismereti Tanulmányok, XVII. Szerk.: dr. Hudi József és dr. Tóth Dezső. Veszprém, 1998. 61–66. o., valamint Az életképek bécsi forradalmi tudósítója, Pap Gábor. *Történelem és emlékezet*. Művelődéstörténelmi tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk.: Kriza Ildikó. Budapest, 1998. 296–303. o.

¹⁷ *Balatoni Almanach*. Magyar költők versei a Balatonról. Szerk.: Ács Anna és Géczi János. Veszprém, 2001.

át, a megújuló kiállítást pályázati forrásból a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezte. Anna és munkatársai a villa konyhájának berendezésével és a Jókaira vonatkozó helyi dokumentumok beépítésével vettek részt a munkában. A négy füredi év mozgalmasan telt, a már bejáratos, fentebb említett programokon kívül időszaki kiállítások szervezésével, a *Füredi arcélek* c. beszélgetős sorozat indításával és további rendszeres publikációkkal. Ehhez az időszakhoz kötődik például Pálóczi Horváth Ádám munkásságának további kutatása.¹⁸ Az általa szerkesztett *Pálóczi Horváth Ádám, a Magyar Tenger poétája* c. kötet úttörő munka volt, a felfedezés örömét nyújtotta az olvasóknak. Ezt követte a Lichtneckert Andrással közösen jegyzett tanulmánykötet, *A Széchenyi-Széchenyi család és Balatonfüred, történelem és kultusz* alcímmel, melyben a jeles család füredi emlékezetét, az 1941-es balatonfüredi Széchenyi hét eseményeit, valamint a jelenkori emléképolás szervezeteit veszi sorra Ács Anna. Külön tanulmánya szerepel a kötetben gróf Széchenyi Ferencről, mint Pálóczi Horváth Ádám patrónusáról.¹⁹

A Veszprém megyei muzeológia jó hírét régiókon túlra is elvitte. Felkérték a kiskőrösi hagyományos Petőfi szilveszter „háziasszonyának”, ahol egy Jókai menüsorral gazdagította a rendezvényt. 2004. február 12–13-án a Petőfi Irodalmi Múzeum *Nők világa – Nőkép és női szerepek a 17–19. században* c. konferenciáján tartott tudományos visszhangot keltett előadást *Kisfaludy Sándorné Szegedy Róza, a gazdálkodó nagyasszony* címmel. Hívták előadást tartani többek közt Sepsiszentgyörgyre, Kecskemétre, Komáromba, Győrbe – itt 1994-ben „*Nagy vitéz a Milfait*” címmel a Kovács Margit ÁMK-ban idézte fel a Bakony betyárvilágát. Az 1948–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadást.

2012-ben főmuzeológusként vonult nyugdíjba. Munkásságát a rendszerváltás előtt Szocialista Kultúráért érdemrenddel, később Pro Comitatu – a megye közművelődéséért díjjal, 2005-ben Gizella-díjjal, 2012-ben Balatonfüred Kulturális Nagykövete elismeréssel jutalmazták. Ács Anna gazdag szakmai pályafutását családja támogatásával teljesíthette ki. Férje Laszkarát Dezső biztosítási szakember volt, 42 közös, boldog év adatott nekik. 2019-ben bekövetkezett hirtelen halála nagy fájdalmat és kemény próbatételt jelentett a család számára. Két lányuk – Laura 1985-ben, Anna Mária 1989-ben született – mára már többdiplomás felnőttek, megtalálták a párjukat és a helyüket az életben.

¹⁸ Horváth Ádám irodalmi munkássága „a maga vizéről nevezetes Füredben”. Pálóczi Horváth Ádám, *a Magyar Tenger poétája* Füreden. Szerk.: Ács Anna. Balatonfüred, 2010. 23–48. o.

¹⁹ *A Széchenyi-Széchenyi család és Balatonfüred*. Lichtneckert Andrással közösen. Balatonfüred, 2011. 179–230. o.

„Az Igaz Barátság eleven példája” - Ács Anna a civil életben

Jókai köszöntőjében hangzik el ez a mondat Endrődi Sándornak címezve, „Alsó-Eörsön”, 1886. augusztus 29-én, a kis Endrődi Béla keresztelőjén. S az igaz barátság eleven példáit láthatjuk Ács Anna munkásságában is, mikor baráti kéréseknek eleget téve vállalt feladatokat. Becsületbeli munkáknak nevezi ezeket a vállalásokat, melyeket ugyanakkor megtiszteltetésnek is tartott. Tudományos munkája mellett igent mondott kötetek szerkesztésére (pl. Jáger Ferenc, Tomor Ilona, Horváthné Peterdy Ilona), elő- vagy utószók írására, kiállítások megnyitására vagy épp irodalmi műsorok bevezetésére. Nem minden muzeológus, vagy bármely más területen munkálkodó tudós szakember vállal ennyi feladatot a munkahelyi kötelezettségeken felül. Ács Anna nem féltette szakmai munkáját a többlet vállalásoktól, sőt, ahogy egy beszélgetés során megfogalmazta: önmaga is gazdagodott, épült ezeknek a feladatoknak a teljesítése által.

Ismeretterjesztő előadások sorát tartotta Veszprémen kívül Ajkán, Pápán, Balatonalmádiban, Alsóörsön, Várpalotán – itt például a Petőfi Istvánnak emléket állító tábla avatásakor. Úgy véli, az ismeretterjesztő munka részben munkaköri kötelessége is volt.

Népszerűsítő néprajzi sorozatot írt a Bakony-balatoni kalendáriumba. Több cikke jelent meg az *Új Horizont* c. folyóiratban. A *Veszprémi Szemle* várostörténeti folyóirat számos tanulmányát közölte. A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület tagjaként már 1993-ban, az induló Veszprémi Szemlében megtaláljuk terjedelmes tanulmányát Ludvig Kálmánról, a mindössze 20 évet élt, a XX. század elején alkotó költő, újságíróról, aki *Modern Dunántúl* címmel Veszprémből indította útjára a korát megelőző, a térség Nyugatjának szánt folyóiratot. Balatonfüredi éve alatt az induló *Tempevölgy* folyóirat szerzői között is ott találjuk.²⁰

Publikál a *Vár ucca műhely* folyóiratban és a *Vár ucca műhely* negyedévkönyvek is őrzik munkáját. Ez utóbbi Eötvös Károly különszámára – Géczy János és Alexa Károly szerkesztésében – szívesen emlékszik.

1999-ben városunkba látogatott Szabó Magda, az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban Ács Anna köszöntötte egy olyan bevezető előadással, melyben az író nő valamennyi alkotói arculatát bemutatta. A színvonalas összefoglaló magát Szabó Magdát is meghatotta.

Baráti felkérésekre vállalkozott kiállítás megnyitókra, például Raffai Béla, Kallai Sándor, Kulcsár Ágnes, Holányi Julianna tárlatain. Beleillik a sorba a hímzett falvédők kiállításának megnyitása is Nemesvámoson, 2011 márciusá-

²⁰ A fürdőigazgató napjai. Écsy László naplója. *Tempevölgy*. 2009/2. 94–96. o.

ban. Nem mondott nemet irodalmi műsorok szerkesztésére, pl. 2001-ben *A táj igazában-desszertekkel*, vagy épp a *Veszprém megyei irodalmi barangolások* Soós Andrea előadóművésszel, ahol többek közt Rab Zsuzsa, Ágh István, Déry Tibor munkássága került szóba a Somló, Sümeg és Pápa irodalmi vonatkozásai mellett. A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpaddal rendszeres volt a kapcsolata. Több műsoruk összeállításában vállalt szerepet és alkalmanként bevezetőt is tartott a programjaik előtt.

Periódusok sorában vezetőségi tagja volt a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek és elnökségi tagja most is a Veszprémi Magyar–Finn Egyesületnek. Tagja volt a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesületnek, most tiszteletbeli tagként kíséri figyelemmel tevékenységüket. Szabadidejében, míg a covid fel nem függesztette, kórházi önkéntes segítőként tevékenykedett, jelenleg a Máltai Szeretetszolgálatnál önkéntes.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság országos elnökségének tagja, a MIT Veszprém megyei tagozatának alapító tagja, elnökségi tagja, 2004–2006 között elnöke volt. Számos kezdeményezés és rendezvény kötődik a Veszprém megyei tagozathoz, talán a legjelentősebb a sorban Endrődi Sándor kultuszának felélesztése. A társaság kezdeményezése nyomán az Endrődi szülőház helyét (a mai Szabadság tér 15. szám) emléktábla jelzi 1996 óta. Ugyancsak a tagozat kezdeményezte, hogy szülővárosa állítson szobrot Endrődi Sándornak. Társadalmi összefogással, önkormányzati támogatással és pályázati forrásból elkészült Raffai Béla Endrődi szobra, melyet 2005. január 15-én avattak fel Veszprémben. Ács Anna Endrődi Sándor életét, munkásságát összefoglaló kötettel,²¹ majd a későbbi években is több publikációval, ismeretterjesztő előadással állt a költő ismertségének, jelenkori megbecsültségének emelése mellé.

Írásait megtaláljuk a tudományos élet elismert szereplői számára szerkesztett köszöntő kötetekben, többek közt Sebestyén Gyula folklorista, irodalomtörténész, Ujváry Zoltán néprajzos professzor, S. Lackovits Emőke, Tölgyesi József, Csizsár Miklós, Albrecht Sándor – hogy csak néhányat ragadjunk ki – számára készített évfordulós könyvekben.

Van Ács Anna munkásságának egy sajátos „reál” arculata, nem múltak el nyomtalanul a fizika és matematika vonzásában töltött középiskolás évek. Tevékenységének meghatározó elemei a tárgyszerűség, a széles körű és egyben mély kutatások, az alapos felkészültség, pontosság. Sokszor és szívesen hívják ezért előadásokra, mert a legegyszerűbb szerepvállalása is színes, érdekes, sosem formális, sosem általános. Mindenkor igyekszik újabb nézőpontokkal, kevésbé

²¹ *Endrődi Sándor 1850–1920*. Szemelvények Endrődi Sándor munkáiból és a róla szóló írásokból. Szerk.: Ács Anna. MIT Veszprém Megyei Tagozata. Veszprém, 2000.

ismert adalékokkal fűszerezni mondandóját, hogy az élményt adjon, új ismereteket nyújtson. Jó példa erre Sziklay János emléktáblájának avatása a Veszprémi Pantheonban 2007-ben. Anna felkészült az eseményre Sziklay életútjának, munkásságának összefoglalásával, ám a megelőző napon a városi hetilapban Molnár Jánosné tollából megjelent egy szinte azonos tartalmú írás. Szakmai lelkiismerete azt diktálta, hogy dolgozza át az avató beszédet és keressen más forrásokat, az említett írásban még nem szereplő adalékokat a Sziklay életműből... Ez a fajta tudományos alaposság és igényesség a számok, a reál tudományok világából is táplálkozhat egyéni adottságain túl.

Hittel, szívvel, szorgalommal és tehetséggel. Így szolgálta, így szolgálja napjainkban is Ács Anna a kultúra, a muzeológia, a néprajz, az irodalomkutatás és ismeretterjesztés ügyét. Kodály Zoltán mondta: „Kultúrárt nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg nem szerzi magának.” Szerencsések vagyunk, hogy e „szerzésben” Ács Anna segítségünkre van, szemtanúi és – jó értelemben – haszonélvezői lehetünk pályafutásának. A jeles születésnapon azt kívánom, hogy sikerrel valósítsa meg terveit, legyen része sok emlékezetes utazásban, derűs hétköznapiakban, csodás ünnepekben! Isten éltesse sokáig egészségben, boldogságban!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁCS Anna (1995): *Vörösberényi származású református egyházi írók és Balatonalmádi, a vidéki irodalom egyik központja Váth János írói, szerkesztői munkája idején, 1919–1962. Balatonalmádi és Vörösberény története*. Szerk.: Kredics László és Lichtneckert András. Balatonalmádi.
- ÁCS Anna (2001): Noszlop. Szerk.: Hermann István. Budapest.
- ÁCS Anna (2006): Jókai Mór „eszmékben kifogyhatatlan munkatársa”, az ethnographia. *Lélek és élet*. Szerk.: Selmeczi Kovács Attila. Veszprém. 188–194. o.
- ÁCS Anna (2011): „Az igaz barátság eleven példája”. in.: *A művelődéstörténet és a pedagógia vonzásában*. Szerk.: Csiszár Miklós, Mihalovicsné Lengyel Alojzia, Némethné Farkas Gabriella. Veszprém.
- ÁCS Anna–LICHTNECKERT András (2011a): *A Széchenyi-Széchenyi család és Balatonfüred*. Szerk.: Gubicza Ferenc. Balatonfüred. 179–216. o.
- ÁCS Anna (é. n.): Kinek a paszitáját tartották Alsóörsön 1886. május 29-én? in.: „Alsóörs, ez az a hely...” Szerk: Tölgyesi József. Veszprém. 30–38. o.
- GAÁL Julianna (2008): Jókai Mórral a diófa alatt. *Veszprémi Napló*, 2008. október 17. 7. o.
- ŐRSI Ágnes (2014): Örül a lazább napoknak. *Veszprémi Napló*, 2014. január 13. 7. o.

- T. TÓTH Márta (2005): Otthonosan évezredek irodalmában. *Veszprémi 7Nap*, 2005. május 27. 6. o.
- V. KULCSÁR Ildikó (2012): A füredi platánok alatt. *Nők Lapja*, Nyár, 2012. 24–27. o.
- Veszprém Megyei Kortárs Életrajzi lexikon, szerk.: VARGA Béla, 2001 Veszprém.

Köszönöm Annának, hogy megosztotta velem életútjának állomásait, bepillantást nyerhettem sokrétű tudományos munkájába és barátként segített ezen írás megszületésében.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Dr. Benedek és Társa Bt., Veszprém
FABAK Kft., Nagykanizsa
Hontai László, Veszprém
Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár, Pétfürdő
Solymosi Klára, Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár

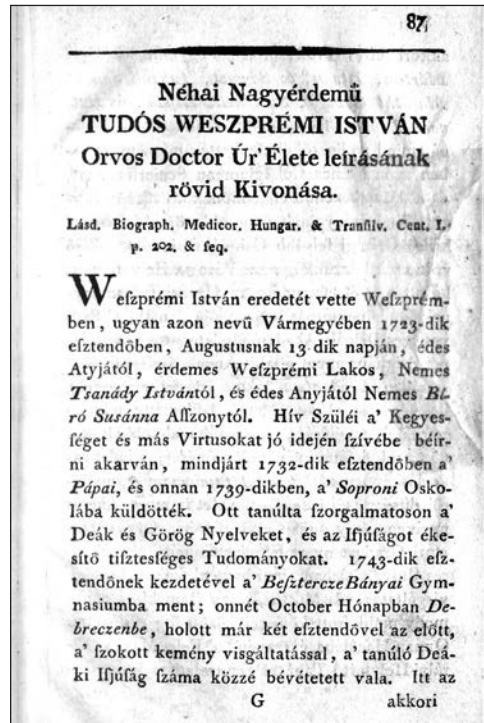
TANULMÁNYOK

Weszprémi István „Debrecen városának ordinarius physicusa”

TÓTH ÁGNES

300 évvel ezelőtt született Weszprémi (Csanádi) István orvos, író, polihisztor, akit az orvostörténet-írás atyjaként is szoktak emlegetni a *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia* címet viselő négykötetes munkája alapján. Szülővárosában, Veszprémben neve mégis sokak számára ismeretlenül cseng. Élete és hivatása Debrecen szabad királyi városhoz kötötte, de – talán szülőhelye iránti tiszteletből – Csanádi vezetéket nevét Weszprémi-re változtatta. Ezen a néven vált ismertté a kortársak és az utókor számára is.

1723. augusztus 13-án született Csanádi (Tsanádi) István és Bíró Zsuzsanna gyermekeként Veszprémben.¹ Szülei a református hit szerint kereszteltették meg gyermeküket, de a vallási villongások miatt nem a városban anyakönyvezték. Édesapja foglalkozása nem ismert, Weszprémi naplójá-

A *Luctus Pannoniae* könyvben megjelent életrajza 1799. (Forrás: hungaricana.hu)

¹ Az 1757. évi Padányi Bíró Márton veszprémi püspök által Veszprém városáról készített lélekösszeírásban a 301. sz. alatt vannak bejegyezve Weszprémi István szülei: Stephanus Csanádi, 70 éves és felesége Susanna Bíró, 56 éves, kálvinista vallásúak. Ebben az időszakban még nem voltak utcanévek és házsámok, ezért nehéz a szülőház azonosítása.

ban „hivatalának peres dolgaiban igen elfoglalt” emberként írta le.² Protestáns szülei igyekeztek gyermeküket istenfélő, erényes emberré nevelni, ezért 1732-től Pápán, majd 1739-től Sopronban végezte iskoláit. 1741-ben a reformáció fellegetvárának tartott városba, Debrecenbe érkezett. 1741. július 2-án írta be a nevét a Kollégium anyakönyvébe: „Ego Stephanus Wespzprémi subscribo legibus Coll. Debrecziniensis”³. Tanulmányait ekkor még nem kezdte meg a „kálvinista Rómának” is nevezett városban, útja ezután Besztercebányára vezetett. Itt élt és oktatott akkoriban Moller Károly, II. Rákóczi Ferenc tábori főorvosa is. Korának kiemelkedő orvosaként tartották számon, aki nagy hatást gyakorolt Wespzprémire is.

A Debreceni Református Kollégium a XVIII. században (Forrás: hungaricana.hu)

1743 őszen visszatért a debreceni Kollégiumba, ahol többek között Szilágyi Sámuel, Maróthi György és Hatvani István voltak a professzorai. Hatvani István sokoldalú természettudós, orvos, csillagász volt, akit gyakran emlegettek „magyar Faust”-ként a kortársak által ördögösnek tartott kísérletei miatt. Hatvani mély benyomást tett tanítványára, Wespzprémi Istvánra. Ő kezelte a beteg kollégiumi diákokat. Az 1751 szeptemberében szeniorrá választott Wespzprémi

² Életrajzát az 1953-ban, Angliában előkerült kéziratos naplójából, valamint az 1799-ben, Pozsonyban megjelent munkája, a *Pannoniae Luctus* 2. kiadásából ismerjük.

³ Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtár Kézirattára R 495

így közelről figyelhette meg a professzor gyógyító munkáját, tudása lenyűgözte őt. Bár jól tanult a Kollégiumban, de az iskola merev szabályait nehezen viselte. „Weszprémi a diák gyakran hiányzott az estoéli könyörgésekről, kibújt a kötelező főveg viselése alól, szívesen hordott illetlen színű csizmát, rövid tunikát. Ezekért gyakran kapott intést.”⁴ Szenior tisztségének letelte után, 1752 tavaszán külföldi egyetemek felkeresésére határozta el magát. Pozsonyon keresztül először Bécsbe ment, ahol 3 hónapot töltött.⁵ Hatvani István ajánló sorai elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy Gerard van Swieten professzor⁶ fogadja őt. (Van Swieten Hollandiából hívta meg udvari orvosának Mária Terézia.) Mély barátság alakult ki közöttük, ő ajánlotta Weszprémi figyelmébe az orvostudományt. Bécsben azonban ebben az időben még nem avattak doktorra protestáns vallásúakat, ezért az evangélikus vallású ifjak elsősorban német egyetemeket, a kálvinisták pedig Hollandiát, Angliát, Svájcot keresték fel egyetemi tanulmányok folytatása és befejezése végett. Weszprémi István is először Zürichbe utazott, ahol Johann Gesner professzor orvostudományi előadásait hallgatta másfél évig. Emellett anatómiai gyakorlaton és boncolásokon is részt vett. A boncolások, valamint a zürichi kórházakban végzett beteg megfigyeléseinek eredményét összegezte majd orvosdoktori értekezésében. 1753-ban tovább utazott Utrechtbe. Amikor Mária Terézia 1752-ben megtiltotta Debreceen városának, hogy a kollégium tanárait és az egyházközség papjait anyagilag támogassa, a város és a református kollégium kénytelenek voltak külföldi anyagi segítség után folyamodni. A kérelmek közvetítői a peregrinus diákok – többek között Weszprémi István – voltak, akik Angliától, Hollandiától és Svájctól próbáltak anyagi segítséget kérni. 1753. október 2-i keltezéssel Weszprémi István útján juttattak el segélykérő iratot Zürich város első papjához, Conrad Wurzhhoz. A kapott utasítások alapján Weszprémi István 1753 és 1756 között kétszer is áthajózott Angliába. Részlet a kapott utasításokból:

⁴ Elekes György: Adatok Weszprémi István dr életéhez és munkásságához. Orvosok és Gyógyszerészek Lapja. Orvostörténelem.1937. 8. évf.12. sz. 1937. november 6.

⁵ Külföldi útjáról naplója tudósít. A naplót Francis Murray irodalomtörténész fedezte fel egy oxfordi levéltárban. David Lofthouse ismertette a naplót az oxfordi egyetem folyóiratában, a Philosophical Transactions 1953. évi I. számában „The road to life” címmel. A napló 3 év történéseit öleli fel. A bejegyzések zöme latin, csak az angliai tartózkodása idején írt angol nyelven Weszprémi.

⁶ Gerard van Swieten(1700–1772) leideni születésű holland orvos, egyetemi tanár, az első bécsi orvosi iskola alapítója. 1745-ben Mária Terézia meghívta Bécsbe udvari orvosának. Az ő nevéhez fűződik a birodalom egészségügyének megreformálása. Bábáskodása mellett indult meg a nagyszombati egyetemen az orvosképzés.

Instructio⁷

[...]

5. A reájok bízott dolgon kívül senkinek semmit ne jelentsenek: hanem ha olyat a mellyet bizonyosan tudnak hogy ugy vagyon. Ha mi olyan lenne, amit tudniok kellene: inkább kérdenének meg bennünket okossan.

6. A beszédben vigyázzanak, hogy kemény vagy bátor discursussal az Urak közzül valakit meg ne botránkoztassanak és valami balvélekedésre, vagy magok, vagy mindnyájunk felől okot ne adjanak.

7. Ó Felségét ne vádollyák, mert ez nekünk nem tzélunk: hogy értség meg mindenek, hogy tudjuk mi ő Felségéhez való kötelességünket.

8. Ekklésiánknak és Collegiumunknak bajait a valóságon fellyül se nagyítsák, se ne kissebbitsék: hanem a mint valósággal a dolog vagyon, ugy adják elől, kiváltképpen Collegiumunknak mostani romlását világossan és hathatos beszédekkel fessék le.

[...]

16. Illyen instructioval Weszprémi Uram legelőszöris Tigurumban⁸ mennyen el tiszteletes Antistes uramhoz, a mi instantiánkat adja meg, a dolgot beszélylye elől és kérje ő Kegyelmet, hogy meltoztassék ezen dolgot promovealni és tanátsot adni, miképpen kelyen ezt leg nagyobb tsendességben fojtatni egész Helvétiaiban.

[...]

20. Helvetiaiban Weszprémi Uram dolgát végezvén, indullyon Hollandiába és ott maga mellé vévén Kalmar Ferentz Uramat, edgyet értvén indítsák meg a dolgot a Traiectumi⁹ Theologica facultas előtt, Instantiánkat be nyujtván T. Decanus Uramnak.

[...]

22. Hollandiában jó karban hagyván a dolgot, siessenek Angliába és Instantiánkat Meltozasgos és Tiszteletes Primás Ő Kegyelmességének be nyujtván, az Ő Kegyelmessége assintentiáját kérjék és instállják azon, hogy a dolgot, mentül jobb moddal lehet munkába venni meltoztassék.

[...]

⁷ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL) II.1. c. 1. No. 14. Külföldi segélykérő diákoknak adott instrukció. 1754. Közölte Rácz István: Debreceni deákok. Forrásgyűjtemény. Debrecen, 1997. 97–102. o.

⁸ Mai nevén Zürich

⁹ Mai nevén Utrecht

Másfél évig tartózkodott Londonban, ahol az orvostudomány különböző ágaiba nyert bepillantást. Tanulmányozta a járványok elleni védekezést is londoni „oltóházakat” járva. 1755-ben Londonban írta meg a pestis elleni védőoltásról szóló művét „*Tentamen de inoculanda peste*” címmel.¹⁰

„*Ha van ország, úgy elsősorban hazám az, mely inoculatioira szorul. Németországból és Ausztriából úgy özönlenek évente sokezerrel a betelepülők Magyarországra, mint terhes trójai lóból. S hogy ezek a ragályt mennyire terjesztik az országban, azt a lakosságuktól megfosztott, elnéptelenedett puszta helyek bizonyítják.*”¹¹- írta könyvében. Zárógondolatként fogalmazta meg, hogy gyerekkorban történő oltással akár a rettegett betegséget el is felejthetnénk. „[...] *ha az oltás kísérletét fiatalabb korúakon végeznék, mint ahogyan a himlőnél történik, nem hiú az a remény, hogy teljesen kipusztítanak a testből a betegség minden tápanyagát.*”¹² Angliai tartózkodása alatt Oxfordban, Cambridge-ben is hallgatott előadásokat. Közben a kor egyik legkiválóbb szülészétől, William Smellie-től a szülészmesterséget is elsajátította. Tőle hivatalos oklevelet is nyert 1755 júliusában. A bizonyítvány szövegének fordítása így hangzik magyarul:¹³

Bizonyítvány arról, hogy két szemeszteren át Weszprémi István úr, az orvostudomány doktora, szorgalmasan hallgatta előadásaimat a nőgyógyászatból, amelynek kapcsán alkalma volt teljesen elsajátítani ennek a szakmának különböző műveleteit és ágait. Saját kezű aláírással bizonyítom 1755. július 19. napján William Smellie az orvostudomány doktora és a nőgyógyászat tanára Londonban.

Utrechtbe történő visszatérése előtt 26 kötet könyvét és egyetemi jegyzeteit az oxfordi könyvtárnak ajánlotta fel. Ezek között a könyvek között találták meg később a naplóját is. Utrechtben 1756. július 15-én orvosdoktorrá avatták. 16 oldalas doktori értekezésében a zürichi és angliai tartózkodása alatt vizsgált és boncolt eseteket dolgozta fel.

Tanulmányútjának befejezése után hazatért Magyarországra. Itthon Mária Terézia rendelkezése értelmében csak akkor folytathatott orvosi gyakorlatot, ha a Királyi Helytartótanács előtt levizsgázott. Szigorlati vizsgáját Pozsonyban,

¹⁰ Vida Tivadar fordításában megjelent az Orvostörténeti Közlemények 75–76. o. (Budapest, 1975.) számában.

¹¹ Weszprémi István: *Tentamen de inoculanda peste*. London, 1755. 29–30. o.; SÜKÖSD 1958. 32. o.

¹² Weszprémi István: A pestisoltás szükségességének vizsgálata. Fordította: Vida Tivadar. In: Orvostörténeti Közlemények 75–76. o. Adattár. Budapest, 1975. 190. o.

¹³ Kótay Pál: Weszprémi István (1723–1799) élettörténetéből. In: Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. Ford.: Kővári Aladár. 1. köt. Budapest, 1960. V–LVIII. o.

Perbegg József Károly tanácsos és udvari orvos előtt tette le 1757. április 27-én. Debrecenbe kért letelepedési engedélyt, amit Mária Terézia meg is adott neki az alábbi kitéttel: „[...] cselekedetei és viselt dolgai titokban megfigyelendők, orvosi gyakorlatában pedig a fennálló rend szigorú betartására utasíttassék.”¹⁴

1757-ben érkezett Debrecenbe, ahol 1799-ben bekövetkezett haláláig 42 éven át gyakorolta orvosi hivatását. Kezdetben a Hatvan utcában lakott. A városban eleinte magánorvosi gyakorlatot folytatott, majd 1767-től Buzinkai György mellett a város második „*physicus ordinarius*” azaz tisztiorvosa lett. Ezen tisztségében évente 200 Ft díjazást kapott. 1770 májusában, amikor a későbbi II. József Debrecenbe látogatott, audiencián fogadta Weszprémi Istvánt is. Weszprémi egész élete során lojális maradt az uralkodóházzal, Mária Teréziával, de leginkább II. Józseffel szemben.

„A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában R. 790.a jelzettel található egy nyolcadrés alakú, 10 lapra terjedő kézirat, [...] »Beszélgetése 2k József római császárnak Weszprémi István debreczeni orvosdoctorral 1770 Május 18-án d. u. 4 órákor.«”¹⁵ – írja tanulmányának kezdősoraiban Elekes Ernő. A kéziratból, amely latin nyelven íródott, értesülhetünk a császár és az orvosdoktor között lezajlott beszélgetésről. A császár többek között érdeklődött a debreceni szülészeti gyakorlatról, illetve a védőoltások helyzetéről. „Meg kell vallanom, legfelségesebb uram, hogy ritkábban hívnak vajúdo nőkhöz; ugyanis olyan szemérmesek ezek a mi asszonykánk, hogy nem egykönnyen engedik meg férfiaknak, hogy segítő kezüket rájuk tegyék.” – felelte az orvosdoktor az egyik kérdésre. A második kérdésre is csak azt tudta válaszolni: „[...] a városnak az előljárósága, hogy veszedelmes vélekedéssel el ne siesse a dolgot, ez ideig sohasem adott nekem engedélyt ennek gyakorlására, és állítja, hogy nem is fog adni, különleges királyi engedelem nélkül.”¹⁶

Magánélete bővelkedett a tragédiákban. Weszprémi István kétszer házasságba lépett. Először 1760. június 11-én egy debreceni tőzsér leányát, Kapros Évát vette feleségül. Ebből a házasságából három gyermeke született, Zsuzsanna, István és Imre. Zsuzsanna születése után nem sokkal, 1762-ben elhunyt. Első felesége is hamarosan meghalt 1765. szeptember 22-én, halálakor István harmadik évében járt, Imre csupán 4 hónapos volt. A gyászév letelte után, 1766 júliusában Weszprémi újra megnősült. Ezúttal egy Szikszórol származó özvegyel, Miskolczi Máriával lépett házasságra. Öt gyermekük született: Ilona, Zsófia, Zsuzsanna, Julianna és Pál. Fiuk Pál, valamint Ilona nevű leányuk már korán elhalálozott,

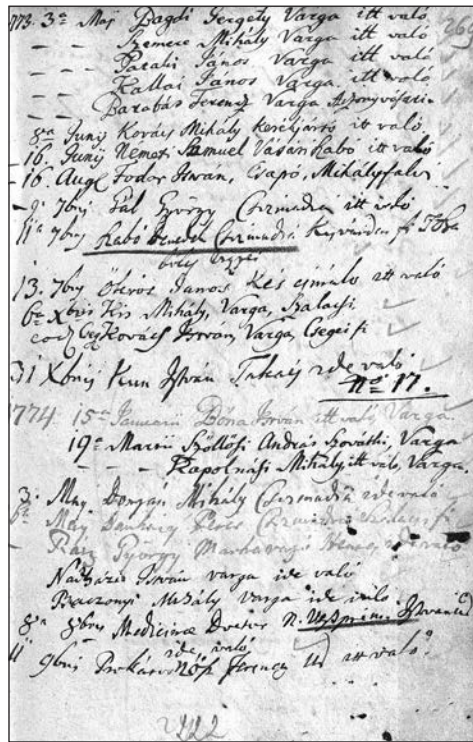
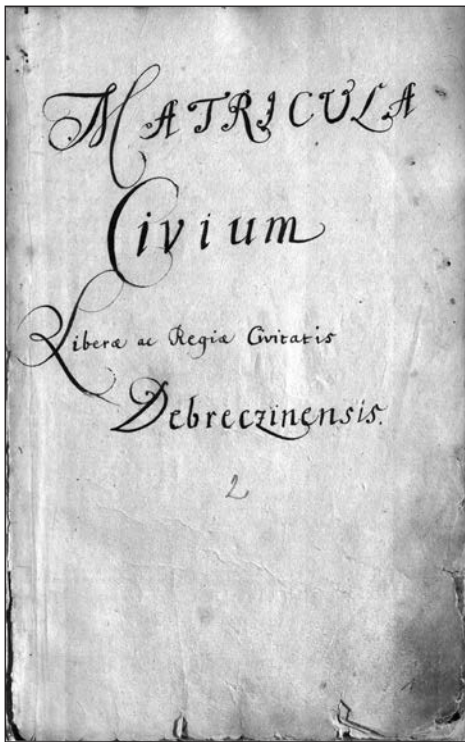
¹⁴ SÜKÖSD 1958. 35. o.

¹⁵ EMBER 1977. 71. o. A beszélgetést maga Weszprémi István jegyezte le és küldte el E.G. Baldingernek, aki 1772-ben ki is adta azt.

¹⁶ EMBER 1977. 72. o.

három lány érte meg a felnőtt kort.¹⁷ Zsófia a törökszentmiklósi postamesterhez, Bottlik Mihályhoz ment feleségül. Julianna, a nála 18 évvel idősebb, Földi János orvosdoktor neje lett. A kortársak szerint Julianna kicsapongó életmódja mélyen elkéséřítette édesapját. Weszprémi Zsuzsannát Ormós András teológus professzor vette nőül. Weszprémi István 1761-ben házat vásárolt Debrecenben a Varga utca 291. szám alatt. A ház után 4 forint 58 dénár adót fizetett. Ezzel egyértelműen a város jómódú polgárai közé tartozott. 1774-ben felvették a város polgárai közé. „*Medicina Doctor N. Weszprémi István, ide való*”.¹⁸

1793-ban a göttingai Királyi Tudós Társaság tagjai közé választotta A Magyar Királyné Vizéről írt tanulmányának latin fordítása alapján. Emellett tagja volt a

Debreceni Polgárkönyv bejegyzése
(Forrás: MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára)

¹⁷ Egy könyvtárból származó kötet végére Weszprémi saját kezűleg írt be három epitaphiumot Susánna, Ilona és Istvánka gyermekeiről. Debreceni Református Kollégium Könyvtára, Q 1485. A kötet végén. Bővebben lásd. SZELESTEI 1981. 85. jegyzet

¹⁸ MNL HBML IV.1011.s 2.k

lipcsei és jénai tudós társaságnak is. 1799. március 13-án, 76 éves korában agy-
vérzésben hunyt el. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint „41 esztendeig volt
Debrecen városának nagytudományú és szélesen kiterjedt tapasztalású ordinarius phy-
sicusus.”

The image shows two pages of handwritten church records from 1799, titled "Anno 1799 Mens Martio" and "Anno 1799 Mens Martio Episcopi". The records are organized into columns with headers such as "Nomen", "Aetate", "Sexus", "Professio", "Parochia", "Mortuus", "Causa", "Tempus", "Locus", "Causa", "Tempus", "Locus", "Causa", "Tempus", "Locus". The entries include names, birth dates, and other details. A large handwritten note is present in the left page, mentioning "Debrecen városának 41. Orvosi tudós társaságának tagja" and "Magister János János".

Debrecen város református halotti anyakönyve 1799.

(Forrás: adatbazisokonline.mnl.gov.hu)

Weszprémi özvegye igyekezett megőrizni néhai férje szellemi örökségét, de 1806-ban elhunyt. Halála után néhai férje hagyatéka szétszóródott. 1807-ben, Zsófia leányuk kérte a várostól a hagyaték felbecsülését és az örökösök közötti osztálytevést.¹⁹ Kik az örökösök? Zsófia és Julianna mellett az elhunyt Zsuzsanna fia, Ormós István, aki ekkor még a Kollégium diákja. A hagyaték része volt többek között a Varga utcai ház az ott található ingóságokkal együtt, a Boldogfalvai 14 kapa-, valamint a Budai nevű 8 kapa szőlő is.

¹⁹ MNL HBML IV.1011.k 59.d 148/1809.

Néhai Doctor Veszprémi István Úr
 Successori háza Varga utczán és
 egyébb javai ^{ma} délutánni három
 órakor kotyavetyélvettmi fognak
 árverés a kiknek vevő páundeke van;
 a meg nevetet háznál jelenyenek.
 meg. Debr: 17^a Sept 1807.
 Rakovszky Daniel
 Emiffis Szász

Árverési hirdetmény néhai Weszprémi István házának eladásáról 1807.
 (Forrás: MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára)

A szülői házat a Varga utcában 1807 szeptemberében 14 ezer Rft-ért adták el Oláh János cívisnek.²⁰ Weszprémi életében gazdag könyvtárat gyűjtött össze, amit a hagyaték részeként szintén összeírtak. A könyvleltár összesen 667 könyvet tartalmazott.²¹ A listából kitűnik, hogy a könyvek tulajdonosa élénk érdeklődést tanúsított az orvosi és természettudományi munkák iránt, sok közöttük a vallási és egyházi témájú kiadvány is, valamint szép számmal vannak folyóiratok is. „Tartalomszerűen általános orvosi munkák: 208; járványtani 13, szülészeti 4, növénytani 6, állatorvosi 4, orvostörténeti 12, gyógyszerertani 22, természettani 24, matematikai 5, életrajzi 28, bölcsészeti 10, irodalmi 21, nyelvtani 9, bölcséleti 28, vallási 108, egyetemes történeti 54, jogi 14, politikai 6, vegyes tartalmú 80, folyóiratok 11. Természetesen e számok nem a darabszámot mutatják, mert hiszen vannak köztük többkötetes művek is.”²² A könyvek értékét a hagyatékban 302,27 Rft-ra becsülték.”²³

A könyvtárat a Református Kollégiumban bocsátották árverésre 1808. június 26-án, több könyvét a Debreceni Kollégium vásárolta meg, illetve Kölcsy Ferenchez is kerültek kötetei.²⁴

²⁰ Uo.

²¹ Uo

²² ELEKES 1942. 306. o.

²³ MNL HBML IV.1011.k 59.d 148/1809.

²⁴ ELEKES 1942.

Munkássága

Weszprémi István gazdag életművet hagyott az utókorra.²⁵ Élénk levelezésben állt hazai és külföldi tudósokkal egyaránt. A levelek egy része fennmaradt, ezek több magyarországi gyűjteményben lelhetőek fel. Nagyobb számban a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményében, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatóak.

Weszprémi által írt művek részben latin nyelven, részben magyarul jelentek meg. Nem tisztem ebben a tanulmányban az általa fordított és szerzett könyvek bibliográfiáját megadni, most csak néhány jelentősebb művét emelném ki. Két első könyvét még külföldi tanulmányútja során írta. 1754-ben Jacob Burges himlőoltásról szóló művét angolról latinra fordította le. Nem volt véletlen a választása. Weszprémi komolyan hitt abban, hogy az oltásoknak fontos szerepe lehet a járványok megelőzésében. Sokan tartják őt Magyarországon a himlőoltás előharcosának. 1755-ben Londonban jelent meg *Tentamen de inoculanda peste* című munkája, ami Európa szerte ismertté tette a nevét.

Hazaérkezése után 1760-ban újabb egészségügyi felvilágosító munkát jelentetett meg *A kisedd gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás*²⁶ címmel. A könyv kapott még egy toldalékot is, *Az egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák* címmel. Weszprémi 103 pontban foglalja jó tanácsait az étkezéstől kezdve, a testgyakorlástól át a leggyakoribb betegségek gyógyításáig. Csak néhány jó tanács a sok közül:

II. Az ételre és italra nézve.

[...]

13. regula: *A jó egészségnek megtartására, és a hosszú életnek megnyerésére semmi annyira meg nem kívántatik, mint a mértékletesség, az együgyűn készült eledetek, az illendő munka és tisztességes mulattság.*

VI. Indulatokra nézve.

[...]

7. regula: *Ama sokat gondolkodó és mélyly értelmű embereknek lassú, csendes Indulataik vagynak, tsak lassankint alattomban mint a tűz a hamu alatt, úgy emésztődnek.*

²⁵ Weszprémi saját négykötetes munkájának 4. kötetében közölte az 1768-ig kiadott műveinek jegyzékét. Ezt a listát folytatta veje, Földi János. Az általa kiegészített bibliográfia a Pannoniae Luctus (1799) kötetben jelent meg.

²⁶ Weszprémi István: *A kisedd gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás, melyben előadatik, miképpen kellésék azokkal bálni születésektől fogva három esztendő rokig.* Hozzá adattak végén az *Egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák.* Kolozsvár, 1760.

8. regula: A kik keveset gondolkodnak, kevés bajok vagyon azoknak az Indulatok miatt; a Kábáknak pedig tellyességgel semmi-sints.

[...]

10. regula: A mint hogy az Istennek szereteti minden nyomorúságokban legfőbb orvosság, így az egészségnek Fenntartására, és a hoszszú életnek megnyerésére is [...]"²⁷

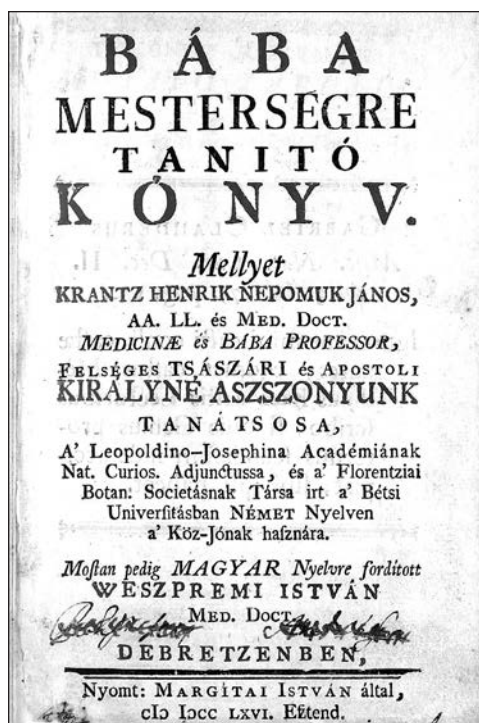
Van Schwieten, akinek 1759-ben megküldte könyvét bírálatra, levelében az alábbiakat írta:

„[...]e munkácska hasznos volta miatt megérdemli, hogy közreadják. Igaz ugyan, hogy könnyebben kicsavarhatod Hercules dorongját a kezéből, mint az asszonyoktól az előítéletet.”²⁸ Ez a levél, írója engedélyével, a könyv bevezetőjeként megjelent.

1766-ban ő fordította le magyar nyelvre Henrik Krantz bécsi szülész munkáját, amely *Bába mesterségre tanító könyv*²⁹ címen jelent meg. Könyvét az első magyar szülészkönyvként tartják számon.

Weszprémi 9 ábrával egészítette ki a szöveget.³⁰ Az eredeti műhöz képest még egy rövid Toldalék is szerepelt benne, amely „Bábáknak tiszték és Kötelességeik” címet viselte. Könyvét gyakorlati útmutatónak szánta a bábák számára.

A Bábakönyv egy példányát van Schwieten átadta a szerző nevében Mária Teréziának. Az a császárnő, aki 10 évvel korábban, amikor Weszprémi hazatért, még rendőri megfigyelés alá helyeztette, most 1767-ben egy aranyláncon függő, gyémántokkal ki-

*Bába mesterségre tanító könyv 1766
(Forrás: hungaricana.hu)*

²⁷ CSIHA–O. SZABÓ 1975. 195. és 201. o.

²⁸ SZELESTEI 1981. 526. o.

²⁹ Weszprémi István: *Bába mesterségre tanító könyv*. Debrecen, 1766. Reprint kiadás: *Bába mesterségre tanító könyv*. Az előszót írta: Lampé László. Bevezette: Szállási Árpád. Debrecen, 1994. 178. o.

³⁰ Bővebben lásd. JANTSITS 2017.

rakott, a királynő arcképével ellátott aranyéremmel jutalmazta meg a „*nép bajait orvosló könyvéért*”.³¹

Ennek értékét később a hagyatékában 2000 rénes forintra becsülték, mivel korábban maga Wespzprémi is annyira becsülte.³²

Az érem sorsáról Wespzprémi halála után semmi biztosat nem lehet tudni. Az örökösök egyik része el szeretne volna adni, de Bottlik Mihály, Wespzprémi Zsófia férje „[...] azt kívánta, hogy az maradjon a Familiának in memoriam Dantis, et Impetrantis.”³³ A hagyatéki iratokból végül nem derült ki, hogy kié lett az értékes érem.

Gazda-ember Könyvetskéje című munkája az angol lelkész, orvos Wood Edward könyvének magyar nyelvű fordítása. Ezt először 1768-ban Szebenben adták ki, majd 1776-ban Pozsonyban újra kinyomtatták.

Legismertebb munkája a négykötetes, 1774 és 1787 között, latin nyelven íródott *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*. Orvostörténeti, történelmi és irodalomtörténeti szempontból is értékes munka. Ebben a művében Magyarország és Erdély orvosainak életrajzát dolgozta fel és adta ki. Wespzprémi az életrajzok megírásához komoly kutatómunkát, adatgyűjtést végzett. Élénk levelezésbe kezdett az ország különböző részein élő tanárokkal, tudósokkal, egyházi férfiakkal. Megmaradt levelezéséből azt is tudjuk, hogy egy-egy ritkább magyar orvosi könyvet magánosoknál is felkutatott, kölcsönkért, csakhogy eredeti kútfők alapján dolgozhasson. Az első kötet, az „Első száz” 1774-ben Lipcsében jelent meg. 1778-ban adta ki a második kötetet, majd 1781-ben a harmadikat. Itt egy időre megrekedt az alkotói munkában. Végül mégis belekezdett a negyedik kötet megírásába is.

„*Elmém nyugtalansága arra ösztönöz, hogy biográfiám negyedik kötetéhez is hozzáfogjak*” – írja Cornides Dánielhez intézett levelében.³⁴ 1787-ben megjelent a mű negyedik kötete is.

1795-ben Pozsonyban adták ki *Magyar Országi Öt Különös Elmélkedések* címet viselő művét, amely több részből, tanulmányból épült fel. Ezt a munkáját magyarul írta. A „*Magyar Szent Koronáról*” címet viselő első elmélkedésében a korona

³¹ Az érem leírása a következő: egyik oldalán a királynő mellképe (jobbra nézve), körülötte e felírás: *Maria Theresia, D. G. Rom. Imp. Ger. Hung. & Boh. Re. Arch. Austr.* A másik oldalon: *testtel balra, fejjel előre néző, álló, kétfarkú oroszlán, fején a magyar szent koronával (rajta álló kereszt)*. Az oroszlán két mellső lábával egy három vízszintes sávú címeren álló kettős keresztet támogat. *Körirat: Justitia et Clementia*. Az érem felső részén korona: „*fulgore mire ludentibus et corona regia in vertice affabre ornato Numismate aureo*. Az érdemérem Baldinger szerint széles szalagon a nyakban volt viselendő.”

³² MNL HBML IV.1011.k 59.d 148/1809.

³³ Uo. 1807. november 30.

³⁴ SÜKÖSD 1958. 63. o.

történetét, képeit, felírásait dolgozta fel. „A Magyar Királyné Vizéről” szóló tanulmány egy régi illat- és gyógyszer kultúrtörténetének leírása. Ez a munkája latin fordításban eljutott Göttingába, ahol a Királyi Tudós Társaság 1793-ban tagjává választotta. „A legrégibb Magyar Grammatikáról” – című rész Sylvester János életét, munkásságát és könyvét ismertette. „Némely régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről” részben Weszprémi numizmatikai jártasságáról tett tanúbizonyságot.

„A Magyar Országi Szőlőtökén nőtt s nevelkedett Aranyról” címet viselő részben egy régi hiedelmet igyekezett megcáfolni. Az a hiedelem tartotta magát, hogy Tokaj vidékén a szőlőtökék aranyat választanak ki. Ezt még némely külföldi tudós is valósnak vélte és mindenféle módon próbálta kimutatni az arany jelenlétét. Weszprémi eloszlatva a babonát, rámutatott, hogy ez az anyag „nem más mint mézga, vagyis matskaméz.”

A „tanulmánykötet” végére került még egy toldalék a „Magyarországi régi or-

62

MÁSİK TÓLDALEK.

A Z
EGÉSSÉGNEK FENNTARTÁSÁRA
és
a' Hofzfé Életnek megnyerésére tartozó
szükséges
R É G U L Á K.

A' mellyeket
ez előtt negyven Észteendővel írt
Weszprémi István Med. Doct.
és typographus Páldi István
Kolosvárott 1760 *dikban* kinyomtattattott vólt:
mostan pedig ismét a' Hazafiának közhalzonvéte-
lekre a' Könyvnyomatató itt ujra kibocsátátt.

I. A' levegő égre nézve.

I. Regula. A' kinek módgya vagyon benne, leg-
egészfélsebb léfzen lakohellyül magának a' Mezős
helyet választani, vagy házát fővenyes helyen va-
lamelly halomnak oldalában oly formán építeni,
hogy a' Déli és Napnyugoti Izél járja inkább, hogy
sem

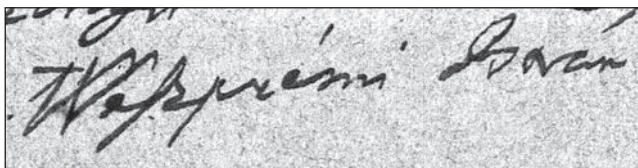
*Multa illic bo-
nia flabiles occidit
Nulli flabillor
quam mihi.*

STEPHANO - WESZPREMI.
QUAE -
CIVITAS DEBRETTEN. VT. 1798.
BIPROCTER - ANNO XII. CONFECTE
MAGNA - MARIA - TERESA.
VT REGE. DE. REGNO. HUNGARIC.
SPERIDIO - TURCO. DOMINI.
HABITA VT CIVITELLETTEAKORUM - CORPITUM
DOCKETATUM REVIATUM - DALONIAUM.
GOTTINGENSIS. ET. DENQUE.
VT HISTORIUM. ET. NATURUM. SCIENTIAUM.
SCIENTIAUM. SCIENTIAUM. SCIENTIAUM.
VT CORPITUM - LUCULUS - VT CORPITUM.
MAGITUS - QUI. SCIENTIAUM. TURCO.
MAGITUS - CORPITUM.
COSTANTIN - MARIA - HUNGARIC.
TELECUM - JERUSALEM - ET. IERUSALEM.
GENERALIS - ET. HUNGARIC.
MAGITUS - MAGITUS - HUNGARIC.
MAGITUS - MAGITUS - HUNGARIC.
MAGITUS - MAGITUS - HUNGARIC.

*Pannoniae Luctum Weszpremi cura recudit
Néma, quem luctus terminat ecce Suis.*

Az egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák 1760. (Forrás: hungaricana.hu)

Luctus Pannoniae könyv borítója 1799.
(Forrás: hungaricana.hu)

Weszprémi István aláírása 1785.

(Forrás: MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára)

75 éves tudós XVI. századi, latin nyelvű epigramma gyűjteményt készített elő kiadásra. A kötet végén néhány saját versét is megjelentette. A pozsonyi kiadás ezen kívül más többletet is tartalmazott, többek között a negyven évvel korábban már nyomtatásban is megjelent „Az egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák”-at, egyéb epigrammákat és egy Weszprémi-életrajzot is.

vos doctorokról”. Ez egy rövidített kivonata, színpozsisa korábbi orvostörténeti munkájának.

Legutolsó könyvében, az 1799-ben újra kiadott Luctus Pannoniae-ben, az akkor már

Emlékezete

A hálás utókor nem feledkezett meg Weszprémi Istvánról, az orvosról és tudósról. Emlékét megőrizték. Az elsők között kapott emléktáblát a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem 1932-ben átadott épületének díszudvarában.

A Magyar Orvostörténeti Társaság 1958-ban Weszprémi István Emlékérmét alapított. A díjat olyan hazai orvostörténészeknek ítélik oda, akik az orvostörté-

Weszprémi István emlékérmé

(Forrás: Magyar Orvostörténelmi Társaság honlapja)

Weszprémi István díj

(Forrás: aok.unideb.hu)

netírás területén kiemelkedő eredményeket érnek el.³⁵ A Weszprémi István díjat 1967-ben alapította a Debreceni Orvostudományi Egyetem a Tudományos Diákkörben kimagasló teljesítményt nyújtó, kitűnő tanuló és példamutató magatartású hallgatói számára. A díjazott személyéről a javaslatok alapján az Egyetem Rektora, majd 2000-tól a Centrum Elnöke dönt.³⁶

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

MNL HBML Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú- Bihar Vármegyei Levéltára:
IV.1011.k 59. d 148/1809. Debrecen város Tanácsának iratai. Jelentések.
IV. 1011.s 2. kötet Debrecen város tanácsának iratai. Polgárkönyv
Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtár Kézirattára R 495

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bába mesterségre tanító könyv (1994) Az előszót írta: Lampé László. Bevezette: Szállási Árpád. Debrecen.
CSIHA Antal – O. SZABÓ Döme (1975): Weszprémi István regulái az egészség fenntartására. In: Antall József (szerk.) *Orvostörténeti Közlemények* 75–76. o. 193–202. o.
ELEKES György (1937): Adatok Weszprémi István dr életéhez és munkásságához. *Orvosok és Gyógyszerészek Lapja*. Orvostörténelem. 1937. 8. évf.12. Szám. 1937. november 6.
ELEKES György (1942): Weszprémi István könyvtára. In: *Magyar Könyvszemle*. Kisebbségi közlemények. 1942. 66. évf. 3. szám. 305–307. o.
ELEKES György (1944): Weszprémi István, a híres debreceni orvos. In: *Debreceni Szemle*. 1944. 18. évf. 5. szám. 108–112. o.
EMBER Ernő (1977): Weszprémi István beszélgetése József császárral. In: *Könyv és Könyvtár*. 71–81. o.
https://mek.oszk.hu/05400/05459/pdf/Weszpremi_Jozsefcsaszar.pdf

³⁵ Az emlékérem fémből készül, 7,5 cm átmérőjű, egyik oldalán IN MEMORIAM STEPHANI WESZPREMI SOCIETAS MEDICO-PHARMACEUTICO-HISTORICA MCMLVIII, a másik oldalán PRO MERITIS IN SCRUTANDA HISTORIA MEDICA felirat, az orvostörténeti kutatás szimbóluma és a kitüntetett neve.

³⁶ Az érem előlapján Weszprémi kissé jobbra tekintő arcképe, alatta az 1968 évszám látható. Félkörben felül: „WESZPRÉMI ISTVÁN EMLÉKÉRE”, félkörben alul: „DEBRECENI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM”. A hátlap sima felület. Az érem 118 mm átmérőjű korong alakú bronzöntvény, melyet 1968-ban Deák László készített.

- KORBULY György (1939): Heti krónika. In: *Orvosi Hetilap*.1939. 83. évf. 35. szám. 869–871. o.
- KÓTAY Pál (1960): Weszprémi István (1723–1799). In: Weszprémi István: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*. Első száz. Ford.: Kővári Aladár. 1. kötet. Budapest, V-LVIII. o.
- KÓTAY Pál (1978): Weszprémi István. In: *Korunk*.1978. 37. évf. 10.szám. 831–836. o.
- NAGY Balázs Vince (2012): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1757-ben készítettett lélekösszeírása Veszprémről*. Forráskiadvány. Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 27. Veszprém.
- MAGYARY-KOSSA Gyula (1940): Weszprémi István életéhez. In: *Orvosi Hetilap*. 1940. 84. évf. 27. szám. 348–351. o.
- SZELESTEI N. László (1981): 18. századi tudós-világ II. Weszprémi István (1723-1799) és orvostörténeti műve. In: *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979*. Budapest. 519–562. o.
- JANTSITS Gabriella dr. (2017): Az első magyar bábakönyv illusztrációi. In: Gazda István (szerk.) *A múlt magyar orvostörténeti műve*. A Magyar Tudománytörténeti Intézet Tudományos Közleményei 99. Budapest.
- RÁCZ István (1997): *Debreceni deákok*. Forrásgyűjtemény. Debrecen.
- SÜKÖSD Mihály (1958): Tudós Weszprémi István. *Irodalomtörténeti Füzetek*. 16. szám. Budapest.
- SÜKÖSD Mihály (1956): Weszprémi István naplója. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1956. 9. évf. 3. szám. 322–324. o.
- Weszprémi István levelezése. (2013) Magyarországi tudósok levelezése (6). Sajtó alá rendezte: Szelestei N. László és Vida Tivadar. Budapest.
- WESZPRÉMI István (1975): A pestisoltás szükségességének vizsgálata. Fordította: Vida Tivadar. In: Antall József (szerk.) *Orvostörténeti Közlemények*, 75–76. Adattár. Budapest, 171–191. o.

Egy veszprémi ispán a XIV. század első feléből: Ugodi „Cseh” Csenik

KÁDÁR TAMÁS

1313. október 26-án, Budán – a Tamás esztergomi érsekkel, Imre váradi, Ágoston zágrábi, Miklós győri és György szerémi püspökkel tartott tanácskozás értelmében – I. Károly (Róbert) király (1301/1308–1342) a főpap hű szolgálatai jutalmaként, saját lelki üdvéért, valamint cserében a veszprémi egyház nagy-szigeti püspöki tizedeiért, nem személyre szóló, hanem az intézményt, a püspök által utódait is megillető örökös, és így elvben visszavonhatatlan *donatioként* István veszprémi püspöknek adományozta Veszprém vármegye *comitatusát*.¹ Az uralkodói kegynyilvánítás, ellentétben a közkeletű, és igencsak meggyökeresedett vélekedéssel, valójában nem Veszprém vármegye területére, de még csak nem is a megye akkor királyi joghatóság alá tartozó, mai fogalmaink szerint állami tulajdonban lévő részeire, uradalmaira, falvaira, földjeire és egyéb birtokaira, hanem az ispáni székre, a megye első számú világi hivatalára vonatkozott, ami a gyakorlatban a – bárói rangot és presztízst biztosító – tisztség mellett az ahhoz kapcsolódó fekvőségek, jogok és jövedelmek birtoklását, valamint élvezetét jelentette. Az adomány nyomán – hasonlóan a Győr, illetve a Nyitra vármegye vonatkozásban ugyanekkor szintolyan uralkodói jutalmazásban részesült főpaptársaihoz, az említett Miklós, illetőleg János püspökhöz – István elnyerte, felvette és következetesen használta is az örökös ispáni (*comes perpetuus*) titult, és amennyire a kor anarchikus, belháborúkkal teli viszonyai megengedték, a címből és a hivatal viseléséből eredő jogait is megpróbálta érvényesíteni.²

Néhány évvel később azonban, amikor hosszas és kemény harcok révén sikerült leszámolnia a tartományurak java részével, és tartósan stabilizálta a központi hatalom helyzetét, az uralkodó szakított korábbi, a főpapi karral való együttműködéssel és a felső klérus elvárásainak figyelembevételére törekvő po-

¹ AO III. 619. sz.; ENGEL 1996. I. 231. o.

² 1313. okt. 26.: AO III. 620. sz.; 1314. szept. 29.: AO III. 835. sz.; 1314. nov. 17.: AO III. 845. sz.; 1315. márc. 6.: AO IV. 34. sz.; 1315. júl. 15.: AO IV. 123. sz.; 1317. szept. 4.: AO IV. 561. sz.; 1318. jún. 29.: AO V. 177. sz.; 1319. febr. 7.: AO V. 388. sz.; 1320. szept. 29.: AO V. 897. sz.; ENGEL 1996. I. 231. o.; HORVÁTH 2005. 15–20. o.

litikájával, és egy sor az egyház érdekeit keresztező, vagy épp a prelátusokkal nyílt konfrontációt vállaló, azt eredményező döntést hozott. Az e tekintetben alaposan megváltozott kormányzati politika lépései a veszprémi püspökséget is hátrányosan érintették: István püspök (1310–1322) 1322 vége táján bekövetkezett halála után I. Károly figyelmen kívül hagyva az 1313-ban István és utódai javára kiadott adománylevele rendelkezéseit, megsértve az egyházmegye épp általa biztosított jogait, 1323 áprilisa előtt acsai Berend fia Márton, Pest és Nógrád megyei nemest nevezte ki veszprémi ispánná.³ Márton valószínűleg csak rövid ideig töltötte be az ispánságot, utoljára 1324 júliusában találkozunk vele a tisztségben, a következő világi, azaz a király megbízása nyomán hivatalba lépett ispán, Osl nembeli ostfi Domonkos működése pedig csak öt évvel később kezdődően, 1330 májusától adatolható.⁴ István püspök utóda, Henrik (1323–1333) ezen átmeneti időszakban, minden bizonnyal, hogy ezzel is világosan kifejezze a királyi döntéssel való egyet nem értését és igényét a megyésispánságra, legkésőbb 1325. október derekán maga is felvette az veszprémi örökös *comesi* címet, de nem sokkal később, a következő év szeptemberében, végül felhagyott annak használatával.⁵ A titulussal ezt követően évtizedekig nem találkozunk a veszprémi püspökökkel kapcsolatban, a megyét 1330 tája és az örökös ispáni cím 1392-ben, Zsigmond király jóvoltából történt visszaszerzése között bizonyosan a mindenkori uralkodó által kinevezett világi tisztségviselők igazgatták.⁶ Ezen hét évtized folyamán kisebb-nagyobb archontológiai hiátusokkal legkevesebb hét világi előkelő állt Veszprém megye élén, köztük, utolsóként, egy nádor is: csáktornyai Lackfi István.⁷ E hét XIV. századi laikus veszprémi ispán közül az egyik legérdekesebb megyei előljáró a cseh származású ugodi Csenik/Csenig volt. Életútjával, jóllehet csupán mintegy másfél évig ült a veszprémi ispáni székben és egyéb bárói hivataláról nem tudunk, feltétlenül érdemes közelebbről is megismerkednünk.

Pályája kezdetei

Csenik valószínűleg az 1318 táján települt be cseh földről Magyarországra, ahol I. Károly szolgálatába állt, mint annak udvari vitéze. Elképzelhető, hogy a király harmadik házastársa, (Luxemburgi) Beatrix cseh és német hercegnő kísé-

³ AO VII. 121. sz.; ENGEL 1996. I. 231. o.; ZSOLDOS 2011. 17. o.

⁴ AO VIII. 328. sz.; AO XIV. 288. sz. sz.; ENGEL 1996. I. 231. o.

⁵ 1325. okt. 13.: AO IX. 467. sz.; 1325. dec. 12.: AO IX. 556. sz.; 1326. júl. 13.: AO X. 285. sz.; 1326. szept. 3.: AO X. 360. sz.

⁶ C. TÓTH 2010. 327–328. o.

⁷ C. TÓTH 2010. 328. o.; ENGEL 1996. I. 231–232. o.

retében, 1318 őszén érkezett hazánkba, de az sem kizárható, hogy az uralkodó második, Mária bytomi hercegnővel – 1311 nyarat megelőzően – kötött házassága révén került Magyarországra.⁸ A neve mellett – a korban a világi előkelők, tekintélyesebb udvari nemesek és vagyonosabb birtokosok vonatkozásában csaknem szokványos „magister (mester)” címmel együtt – több ízben is felbukkanó „Bohemus” jelző a cseh korona országaiból, azaz Csehországból, vagy esetleg, bár némileg kisebb valószínűség szerint, a magyar állammal közvetlenül szomszédos Morva őrgrófságból való származását jóformán kétségtelenné teszi, amit másfelől nevének szláv hangzása is alátámasztani látszik.⁹ Elképzelhető, hogy keresztneve a német eredetű Henrik név némileg torzult cseh-morva alakváltozatára, a Henich/Henik *praenomenre* megy, vagy vezethető vissza. A Chenik/Chenig név egyáltalán nem volt ismeretlen Magyarországon, személy-, és helynévként is előfordult a XIV. század első felében. Így egy 1318 augusztusában kelt kiadványban egy Erkules fia Chenych, majd egy 1329. májusi oklevélben bizonyos Csenik fia Salamon nevű Sopron vármegyei birtokossal találkozunk (a két Csenik alighanem azonos személy); Borsod megyében, a szentléleki pálos kolostor mellett fekvő Chenik falut számos korabeli irat említi; egy Chenik nevű szepesi vízfolyásra pedig szintén ezen időszakból, 1314-ből van adatunk.¹⁰ Pór Antal, az Anjou-kor néhai jeles kutatója a fenti Erkules fia Cseniket, Peturi föld egyik birtokosát tanulmányom címszereplőjével azonosította, feltételezését azonban nem tudjuk igazolni, ahogy egyébként arra Pór sem tett kísérletet.¹¹

Csenik mester születési idejét még találgatni se nagyon van módunk: 1327 nyarán mindenestre már fiai is szerepelnek egy királyi oklevélben, ami alapján vélelmezhető, hogy az idő szerint legalább már pubertás korúak lehettek, így világra jöttét – feltételesen – az 1290-es évek közepe elé tehetjük.¹² Születése

⁸ Pór Antal feltevése szerint Csenik még az úgynevezett interregnum éveiben, azaz 1301–1308 között települt Magyarországra, esetleg akkor, mint fogalmaz: „midőn háztűz nézni Sziléziában járt (1306)” (PÓR 1892. 141–142. o.). A megfogalmazásból nem egyértelmű, hogy Pór vélelmezése szerint csak Csenik ment Sziléziába, vagy esetleg maga I. Károly is ellátogatott leánykérés vagy csak az azt megelőző jövendőbeli-keresés/nézés céljából a dél-sziléziai Bytomba, Mária hercegnő atyjának udvarába. Az uralkodó esetében ennek, ha nem is zárható ki kategorikusan, elég csekély a valószínűsége, még azzal együtt is, hogy a szóban forgó házasságkötés valójában nem 1306-ban, hanem pár évvel később, alighanem 1310 folyamán történt. I. Károly király első, 1320 előtti házasságainak bonyolult kérdéskörére: KÁDÁR 2009.; KÁDÁR 2022.

⁹ „Cseh” ragadványneve: AO XII. 48. sz.; AO XV. 92. sz.; AO XVIII. 535. sz.

¹⁰ A személyre: AO V. 236. sz.; AO XIII. 235. sz.; a településre: AO III. 586. sz.; AO IV. 216. sz.; AO XXVII. 820. sz.; a felvidéki vízfolyásra: AO VIII. 562–563. sz. között

¹¹ PÓR 1892. 142. o.

¹² AO XI. 414. sz.

terminus post quem-jének megbecsülése még ingoványosabb talajra vezet: utolsó – élő személykénti – felbukkanása (1349. március) alapján csupán annyit mondhatunk, hogy 1282–1287 tája előtt sszerfelett csekély valószínűség szerint láthatta meg a napvilágot. Feleségéről vagy – mivel könnyen lehetséges, hogy többször is megnősült élete során – hitveseiről, szintén alig tudunk valamit. Özevegye ugyan két ízben is előfordul az okleveles anyagban a XIV. század második felében, de korábban, Csenik életében egyáltalán nincs róla hírünk, és forrásaink még a nevét sem közlik. Mivel utolsó említése 1375-ből ismert (akkor még kétségkívül élt), azaz férjét akár bő negyed századdal is túlélhette, gyanítható, hogy sokkal fiatalabb volt Cseniknél, és az nem első házastársaként vezette őt oltárhoz.¹³ Amennyiben utóbbi feltevésünk helytálló, az is valószínűnek látszik, hogy Csenik gyermekeinek, vagy legalábbis azok egy részének nem ő volt az édesanyja. A csupán létezését illetően ismert úrhölgy, Ugod várának egykori úrnője alighanem valamikor 1375 közepe és 1378 májusa között hunyt el, egy az utóbbi időpontban kelt hiteleshelyi kiadvány ugyanis csak Csenik fiait említi a család egy pere kapcsán.¹⁴

Maga Chenik, a későbbi veszprémi ispán első ízben 1327. június 23-án tűnik fel forrásainkban, mikor is I. Károly király előtt sitkei Kopasz bepanaszolta, hogy annak Újvár birtokához tartozó erdejét kivágatta, egy, a Marcal folyón horgonyzó hajóját eltulajdonította, azt a kikötőt lebontva saját falujához vitette, és Tagadó nevű – minden bizonnyal szintén Vas megyében fekvő – részbirtokát elfoglalta. A vizsgálattal megbízott vasvári káptalan július elején a vádat megalapozottnak találta, de a per fejleményeiről nem tudunk.¹⁵ Ugyanazon év nyarán, vagy kevéssel azelőtt Cseniket egy másik birtokperben igen számottevő bosszúság érte. Először ekkor említett, de meg nem nevezett fiaival a jelek szerint igényt támasztott 16 – Sopron, Vas és Veszprém megyei, a király által Köcski Sándor országbírónak adományozott – birtoktest egy részére, vagy azok összességére, az uralkodó azonban augusztus 29-én határozottan elutasította keresetüket az ügyben, és örökös hallgatást parancsolt számukra.¹⁶

A következő év elején egy – végeredményben csak részben sikeres – birtokszerezése kapcsán találkozunk vele. I. Károly 1328. január 28-án kelt okleveléből megtudjuk, hogy az örökös nélkül elhunyt Csák nemzetségbeli Demeter bán egyéb, ott nem nevesített jószágai mellett a király a Sopron megyei Volf birtok felét is neki adományozta, és a fekvőségbe be is iktatták, de a soproni polgárok

¹³ SÖRÖS 1903. 386–387. o.; DL 6275.

¹⁴ SÖRÖS 1903. 405–406. o.

¹⁵ AO XI. 320., 373. sz.

¹⁶ AO XI. 414. sz.

jogosnak bizonyult tiltakozása miatt az uralkodó visszavette azt tőle.¹⁷ Volf fele a jelek szerint mindezek ellenére mégis a birtokában maradt, azt, mint alább látni fogjuk, néhány évvel később végül eladta a soproniaknak. Demeter bán az oklevélben meg nem nevezett, és 1328 januárja előtt Cseniknek iktatott birtokai között csaknem teljesen bizonyosan az ugodi váruradalom is szerepelt, és az már ekkor tulajdonába került. Az Ugodra és a tartozékait képező veszprémi falvakra vonatkozó jogokat ugyanakkor, mint látni fogjuk csak évekkel később tisztázták. Károly ezen *patensében milesének* és ispánnak nevezi Cseniket, azaz legkésőbb ekkorra már az uralkodó szolgálatába állt, sőt, feltehetőleg udvarához tartozott. Az áttörésre, a király bizalmasainak szűkebb, nagy befolyással bíró és főként különböző kegynylvánításokkal jutalmazott körébe jutására ekkortájt került sor. Magyar Pál országbíró egy 1331. március 10-i okleveléből arról értesülünk, hogy – alkalmasint 1328-ban, vagy esetleg az előző év folyamán – a hűtlenségben elmarasztalt Bodon fia Benedek és az örökösök nélkül elhunyt verpeléti Leusták összes fekvőségét, az utóbbi Sirok nevű várával egyetemben a király Cseniknek adományozta, az iktatásnak azonban egy helyi birtokos 1328-ban ellentmondott.¹⁸ A hosszasan, három évig elhúzódó perben az országbíró, mivel a felperes Aba nembeli Miklós fia Cheley a jogait állítólag igazoló kiadványokat a kitűzött határidőre nem mutatta be, az érintett Hevesújvár megyei Boconád, Bura, Vecsek, Vécs, Nagyberek, Súlyomtelek, Kürt, Szajla, Szent, Verpelét, valamint az Abaújvár megyei Ida, Újfalú és Litéri nevű jószágokat örök jogon Cseniknek ítélte és adta.¹⁹ A iktatásokat az egri káptalan május elején jogérvényesen végrehajtotta, így a tekintélyes, a Hevesi-síkon, illetve Kassa déli előterében fekvő uradalmakat végül ténylegesen is tulajdonba vehette.

¹⁷ AO XII. 48. sz. Volf ma Balf néven Sopron város településrésze; MTFHK III. 636. o.

¹⁸ AO XV. 92. sz.; HORVÁTH 2002. 44. o.

¹⁹ AO XV. 250. sz.; A Hevesben adományul kapott települések ma is Heves vármegye területén fekszenek: Boconád ugyanazon néven (ÁMTF III. 73. o.); Bura ma Tiszabura néven (ÁMTF III. 76. o.); Vecsek elpusztult, a mai Kisköre északkeleti határában kereshető (ÁMTF III. 144. o.); Vécs ugyanazon néven (ÁMTF III. 143–144. o.); Nagyberek ma pusztá Sirok ny-i határában (ÁMTF III. 117. o.); Súlyomtelek elpusztult, ma helynév Sirok d-dny-i határában (ÁMTF III. 131–132. o.); Kürt ma pusztá Pétervásárától d-re (ÁMTF III. 111. o.); Szajla ugyanazon néven (ÁMTF III. 132. o.); Szent (Szencs?), elpusztult, helye bizonytalan (ÁMTF III. 134. o.); Verpelét ma a középkorival megegyező néven (ÁMTF III. 144–145. o.). A három Abaújvár megyei birtok közül ma valamennyi Szlovákia Kassai kerületéhez tartozik, Ida ma Velká Ida; Nagyida (ÁMTF I. 92–93. o.); Újfalú alighanem Ida közelében (ÁMTF I. 153. o.); míg Litéri Ida dk-i határában feküdt (ÁMTF I. 117. o.).

Az ország nagybirtokosai között

A következő, 1332. esztendőben egymás érték a Cseniknek juttatott igen bőkezű királyi adományok. Március 8-án I. Károly újabb kegynyilváníása révén véglegesen a tulajdonába került az említett jókora, Veszprém megyei váruralalom: az uralkodó örökjogon neki adta az eredetileg feltehetően a bakonyi erdőispánsághoz tartozó Ugod várát annak tartozékaival, jelesül Teszér, Ság, Nyögér, Acs és Újfalu birtokokkal, illetve falvakkal egyetemben.²⁰ Április 12-én Csenik egy újabb értékes, részint az Ugodra vonatkozó előbbi *donatit* kiegészítő adománnyal gazdagodott, a király ekkor a néhai Kószegi Iván (János) nádor örököseitől elvett Hosszúperesztég, Peresztégfő, Kaptásperesztég és Tuskánd, Vas megyei jószágokat juttatta neki. A birtokokba 1332 tavaszán és decemberében vezették be Cseniket, Nyögér kivételével, ami ellen tiltakozást jelentettek be.²¹ Bár a fenti kiadványok hallgatnak róla, az ugodi uradalom – Csák nembeli Ugod fia Demeter összes észak-dunántúli fekvőségével egyetemben – valójában részint birtokcsere keretében jutott Csenik birtokába 1332-ben: Pál országbíró az év március 24-én kiállított oklevele szerint ugyanis a király a főúr Abaújvár és Heves megyei birtokaiért adta neki Ugodot és tartozékait.²²

1332. június 7-én a király nekiadományozta a már korábban használatába adott Ság nevű udvarnokföldet is. Az iktatás még 1331 szeptemberében megtörtént, így Csenik gond nélkül birtokba vehette a fekvőséget.²³ Azt, hogy itt nem a Veszprém vármegyéhez tartozó, mára Celldömölk városba olvadt egykori településről van szó, két tényező egyértelműsíti. Egyfelől a határbejárást és a *statuatiot* a vasi társaskáptalan, nem pedig a veszprémi egyház hiteleshelyének kiküldöttje végezte el, ami már önmagában is inkább a Vas megyei faluval való azonosság valószínűsége mellett szól, másrészt az adomány külön oklevélben szerepel, amelynek szövege még csak nem is utal rá, hogy az adományos egyidejűleg más *donatit* is kapott volna az uralkodótól, továbbá a szóban forgó

²⁰ ECsBLKO 236. sz. Ugodra: FELD–KOPPÁNY 1994. 696. o. Teszér ma Pápateszér (MTFHK III. 256. o.); Ság ma Bakonyság (MTFHK III. 249. o.); Nyögér ma Pápanyögér néven Vanyola része (MTFHK III. 244. o.); Acs talán az egykor Lovászpata nyugati részén, illetve határában feküdt pusztával azonosítható; míg Újfalu, amit már 1332-ben is lakatlan helynek mondanak, feltehetőleg valahol Nemesgörcsöny, Nagyacsád és Marcaltó-lhaszpuszta között terült el (MTFHK III. 258. o.).

²¹ ECsBLKO 236., 238., 239. sz. HORVÁTH 2002. 44. o. Hosszúperesztég – azonos néven – ma is Vas vármegye része (MTFHK II. 784. o.); a pontosan nem ismert fekvésű Peresztégfő és Kaptásperesztég a területébe olvadtak (MTFHK II. 784. o.); míg Tuskánd, az egykori Peresztégtacsakánd nevű puszta, a mai Káld déli határában feküdt (MTFHK II. 802–803. o.).

²² AOkm. II. 496. o.; AO XXX. 111. sz. Ugodra: MTFHK III. 211. o.

²³ ECsBLKO 232., 242. sz. Ma Alsóság, Celldömölk része (MTFHK II. 790. o.).

fekvőséget a királyi udvarnokok földjének nevezi, míg a másik Ság esetében ez szinte kizárható, az ugyanis több emberöltő óta bárói magántulajdonban volt.

Néhány évvel később már maga is kisebb-nagyobb visszaélések és törvényszegések gyanújába keveredett. 1333. április 11-én a hantai prépost a veszprémi székeskáptalan nevében tiltakozott amiatt, mert egyháza Merenye, valamint Csenik szomszédos, Kolon nevű, zalai birtokának elhatárolásakor a kiküldött Mátyás fehérvári főesperes tudatosan, „*az igazság és az írásbeli bizonyág ellenére*” egy tágas földterületet Kolonhoz csatolt, és mikor a káptalan szót emelt az ügyben, Csenik elismerte ugyan a jogtalan foglalást, de azóta sem gondoskodott a birtokrész visszaadásáról.²⁴ A per ekkor félbeszakadt, majd csak kilenc évvel később indult újra, a jelek szerint tehát legalább egy évtizedig sikerült elszabotálnia a jogvita tisztességes rendezését. Július 7-én Heym fia Pál Erzsébet anyakirályné előtt bepanaszolta Cseniket, hogy június 29-én Buken, ugodi várnagya, valamint Bodoló nevű falunagya az odavaló *hospesekkel* az ő Tevel falujába mentek, onnét hét ökrüket elvitték, *libertinusukat* és két jobbágyukat pedig Csenik parancsa szerint embereikkel megverették. Az elrendelt és több hatóság által is végrehajtott vizsgálat igazolta vádakát, és Csenik felesége július 14-én a királyné utasítására visszaadatta az eltulajdonított állatokat.²⁵

Első kormányzati szerepvállalására, illetve hivatalos személyként való ténykedésére az 1330-as évek közepéről van forrásadatunk: 1335 eleje táján a király őt bízta meg Karakó vár elidegenített birtokainak visszavételével, valamint a vár népeinek és *conditionariusainak* visszaszerzésével. Egyetlen konkrét karakói ügyben végzett vizsgálatáról van tudomásunk, a pert azonban az országbíró csakhamar magához vonta, és maga is zárta le.²⁶

Az ugodi váruradalom új birtokosa ezen időszakban is sűrűbben bukkan fel különböző peres ügyei kapcsán. A király egyik 1335. november 3-i okleveléből arról értesülünk, hogy bizonyos István Sopron megyei nemest a neki okozott károk miatt a nádor előtt perbe fogta, aki az ügyben párbajt ítélt meg, de végül fogott bírák közreműködésével megegyeztek, miszerint amennyiben István a már említett Volf birtokra vonatkozó összes oklevelét átadja neki, eláll követelésétől.²⁷ Ez minden bizonnyal meg is történt, mert Csenik hat évvel később Volf adományul kapott felét valamennyi haszonvételével, tartozékával és a

²⁴ AO XVII. 166. sz. Merenye ma Zalamerenye (MTFHK III. 82. o.); Kolon ma pusztá Merenyétől k-re, Balatonmagyaródtól d-re, mindkettő Zala vármegyéhez tartozik.

²⁵ AO XVII. 341., 361. sz. Tevel a mai Adásztevellel, vagy az azzal dk felől szomszédos Nagytevellel azonosítható (mindkettő Veszprém vármegye része), a két lehetőség között nem tudunk dönten.

²⁶ AO XIX. 439. sz.

²⁷ AO XIX. 662. sz.

hegyvámmal bármiféle jogi akadály nélkül száz márka finom ezüstért eladta a soproni polgároknak.²⁸

Várnagyság, megyéispánság és itáliai követség: az országos politika színpadán

Ezt követően rövid időre eltűnik forrásainkból, de 1340-től kezdődően ismét gyakran említik személyét, alighanem ekkor kapott egy nagyobb, élete végéig ható lökést a karrierje. 1340. március 16-án mint a Pozsony megyei Vöröskő várnagya és királyi ember szerepel egy oklevélben. Csenik kinevezésére nem sokkal korábban kerülhetett sor, 1339 decemberében ugyanis még előde, az egyébként szintén külföldi bevándorló, jelesül a lengyel származású Marocsuk állt a vár élén.²⁹ Vöröskő az északnyugati határvidék egyik legfontosabb erősségének számított, várnagyát pedig, amellet, hogy kiemelt szerepet töltött be a vármegye életében, igen szép jövedelem illette meg. Csenik valószínűleg haláláig viselte a vöröskői várnagyságot, utolsó, még bizonyosan életben lévő személyként való felbukkanásakor, 1349 márciusában még ekként említik.³⁰

1342 márciusában Kolon birtoka határai tárgyában a veszprémi székeskáptallal újraindult a pere, mivel annak képviselői továbbra is azt állították, hogy Csenik egy, az egyházukhoz tartozó földterületet elfoglalt tőlük. A sokáig elnyúló pereskedést végül 1343. június 19-én Magyar Pál országbíró zárta le: a vitatott birtokrészt a káptalannak ítélte, Cseniket pedig örök hallgatásra kötelezte.³¹ Egy másik 1342. évi, napi kelet nélkül kiadott oklevélben Déneserdeje nevű, Noszloppal határos erdejéről hallunk.³² Legkésőbb ekkorra Veszprém vármegye legtekintélyesebb magánbirtokosai közé emelkedett, a megyében legalább kilenc fekvőség volt a kezén, és a szomszédos Vasban, a Marcal vidékén is több értékes birtokkal rendelkezett. Csenik – nagyjából két évtizedes hűségesszolgálatára eredményeként ugyancsak ekkortájt – 1342 vége és 1343 nyara között jutott közéleti pályafutása csúcsára: I. Lajos király (1342–1382) a kormányzati struktúra 1342 júliusában megkezdett jelentős átalakítása során kinevezte Veszprém megye ispánjává. A tisztséget Ostfi Domonkos macsói bántól vette

²⁸ AO XXVI. 3., 78. sz.

²⁹ AO XXIV. 147. o.; AO XXIII. 740. sz. Vöröskő eredeti, még ekkortájt is használt, szláv neve Oldruh volt. Ma Červený Kameň, néven Častá; Cseszte területén, Szlovákia Trenčsényi kerületében található.

³⁰ ENGEL – FELD 1994. 735. o.; ENGEL 1996. I. 462. o.

³¹ AO XXVI. 478. sz.; AO XXVII. 409. sz.

³² AO XXVI. 673. sz.

át; az ispánság betöltőjeként első alkalommal a vármegye hatósága egy 1343. augusztus 7-i keltű oklevelében találkozunk vele.³³ Ispáni tevékenysége mellett a királyi udvarban is fontos és befolyásos szerepet vitt ezekben az években. 1344 februárjában a nádor, a tárnokmester és több más báró oldalán Visegrádon ítélkezett a szlavón báni honor ügyében.³⁴ Nem sokkal ezután, legkésőbb 1345 végén a veszprémi ispáni tisztség visszakерült Domonkos bánhoz; helyettese és a megyei hatóság egy december 22-én kiadott oklevelében már őt címezi ispánnak.³⁵ Csenik korai távozása a megyéispáni székből ugyanakkor korántsem jelentette azt, hogy kiesett volna I. Lajos kegyéből, az minden bizonnyal továbbra is az uralkodócsalád egyik leghűségesebb előkelőjeként tekintett rá. Ezt jól bizonyítja, hogy leváltása után, 1345. december 14-én Bécsben az új uralkodó egyik személyes megbízottaként őt is kijelölte a Habsburg-ház keleti tartományai és a Magyar Királyság a Duna és Morvaország közti határszakaszán – azaz lényegében Pozsony vármegye nyugati határa mentén – történt kölcsönös károkozások kivizsgálására és elbírálására.³⁶ A főúr alkalmasint a király kíséretének tagjaként maga is Bécsben tartózkodott ezekben a napokban, és Lajos onnét, még december folyamán küldte követségbe a pápához, Avignonba. A (Piašt) Albert strzelcei herceg (1323–1375) vezette delegációval Csenik mellett Péc nembeli „Vörös” Tamás újvári és csejtei várnagy – nem melleleg bírótársa a morva határ menti károkozások ügyében – valamint Jakab bácsi prépost utazott a Szentszékhez, feladatuk pedig az volt, hogy elérjék VI. Kelemen pápánál (1342–1352) uruk öccse, az 1345 szeptemberében Aversában aljas módon megölt András címzetes nápolyi király gyilkosainak, illetve azok felbujtóinak a példás megbüntetését.³⁷ Pontosabban: Lajos követei révén arra szólította fel a szentatyát, hogy a magyar álláspont szerint a gyilkossággal összefüggésben – legalábbis cinkosság és bűnsegédség vádjában – megalapozottan elmarasztható Johanna királynőt, András özvegyét fossza meg a nápolyi koronától és annak összes tartozékától, és a Nápolyi Királyságot, mint a megölt uralkodó törvényes örökösének, neki és fivérének, István hercegnek adja hűbérbe. A magyar követek 1346 januárjában terjesztették elő Lajos igen erős hangú indítványait, amelyekre VI. Kelemen március 14-én kiállított bullájában válaszolt: a gyilkosság ügyében indított vizsgálat befejeztéig és a bűnösök megnevezéséig valamennyi kérdésben és ké-

³³ AO XXVI. 530. sz.

³⁴ AO XVIII. 162. sz.

³⁵ ECsBLKO 336. sz.

³⁶ AO XXIX. 880. sz.

³⁷ PÓR 1892. 139–140. o.; MISKOLCZY 1937. 88–89. o. Albert herceg, a közép-sziléziai Strzelce (ma Strzelce Opolskie, Lengyelországban) ura, I. Károly második, bytomi származású nejeinek apai másod-unokatestvére volt.

résben türelmet és megértést kért a magyar királytól.³⁸ A követek a pápa és a bíborosi kollégium – a magyar udvar szemszögéből – időhúzásra játszóknak is minősíthető válaszával valószínűleg csakhamar visszatértek Magyarországra, így Csenik diplomáciai küldetése 1346 első felében véget ért.

Hazatérte után öregedő bárónk valószínűleg egyre ritkábban látogatott el a királyi udvarba, többnyire szépen kikerekedett ugodi uradalmában tartózkodott. Ez egyebek mellett földesúri igazságszolgáltató joghatóságának gyakoribb személyes gyakorlásával járt együtt. 1347 nyarán vasi Ság faluja felgyújtása ügyében maga hozott ítéletet. A falut valamikor 1347. július dereka előtt borította lángba egy Henrik fia András nevű helyi telepés, akit elfogása után társai átadtak Cseniknek, hogy az udvarnoknépek kiváltságairól szóló, neki címzett királyi meghagyás, illetve felhatalmazás értelmében mondjon ítéletet felette. Csenik mester elmarasztalta az elkövetőt és halálbüntetést akart rá kiszabni, de András lábai elé vetette magát és kegyelemért könyörgött. Vélhetően a bíraskodásnál jelen lévő más személyek is szót emeltek a bűnös érdekében, és az így végül általuk megenyhített Csenik július 12-én kárpótlás fejében, annak két somló-hegyi szőlőseért, megkegyelmezett Andrásnak.³⁹

Az ugyanezen év folyamán kelt további oklevelekből ugodi uradalma másutt nem szereplő értékes elemeiről és újabb fekvőségszerzeményeiről értesülünk. 1347. június 28-án a veszprémi káptalan Zsámboki Miklós nádornak küldött jelentésében Nyárád nevű, Veszprém megyei birtokát említi.⁴⁰ 1347. szeptember 19-én újfent uralkodói *donatioban* részesült, I. Lajos király kérésére neki adományozta a Vas vármegyei Szajk és Kecseny nevű – lakatlan, becslés szerint hat holdnyi művelésre alkalmas földterületet magába foglaló – birtokokat. Cseniket a két jószág birtokába november 22-én ellentmondás nélkül beiktatták.⁴¹ Egy 1348. július 7-én kelt kiadványban Szűcs faluja jobbágyaival találkozunk, akik a bebizonysodott vád szerint kevéssel azelőtt parancsára lerombolták a szomszédos Haraszi falu három határjelét.⁴² Haraszi Szűcs és a mai Bakonykoppany között, talán kissé Ugod felé terült el.⁴³

³⁸ AO XXX. 181. sz.; WERTNER 1908. 509. o.; MISKOLCZY 1937. 88–90. o.

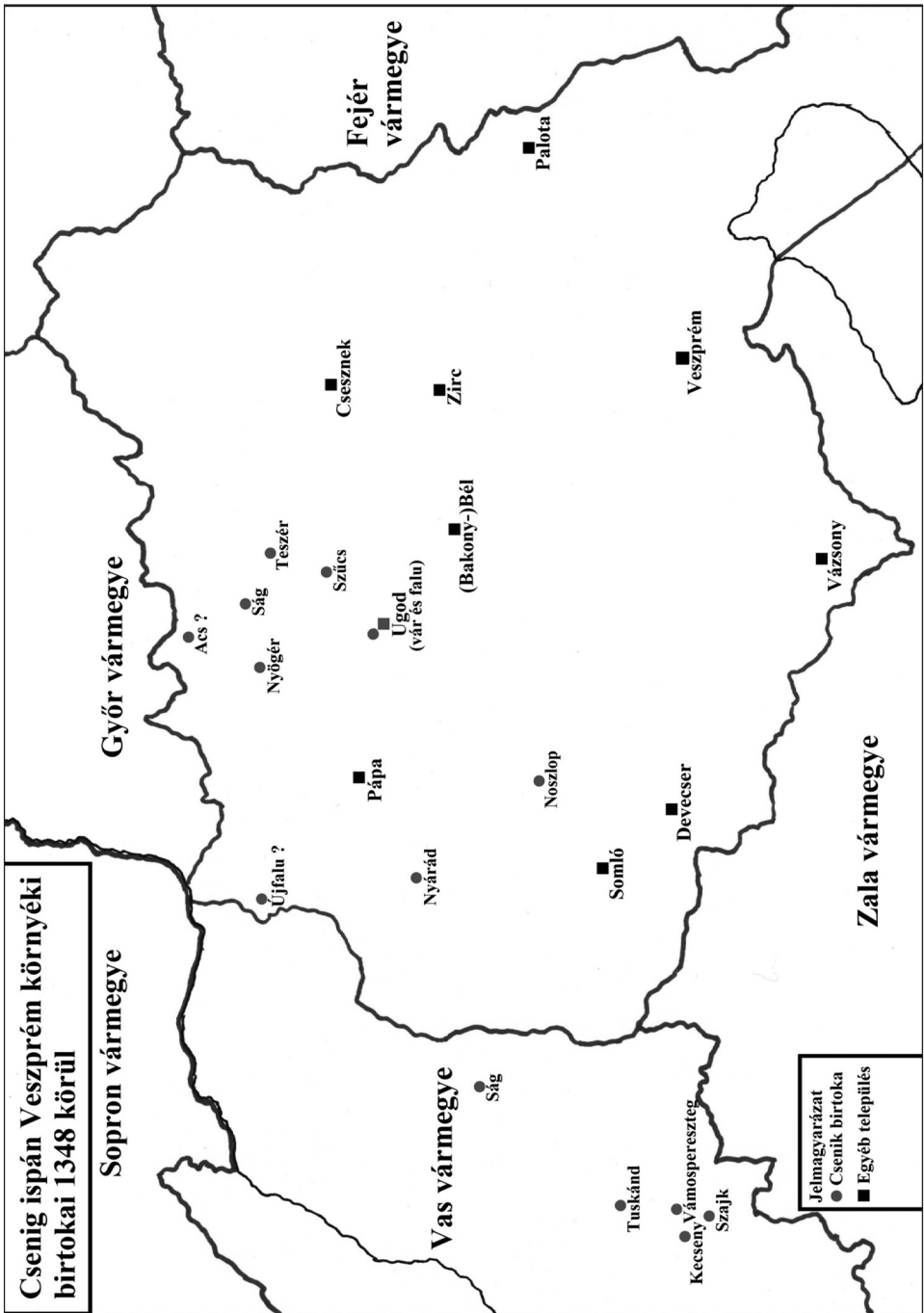
³⁹ ECsBLKO 351. sz.

⁴⁰ AO XXXI. 608. sz. Nyárád ma is Veszprém vm. része (MTFHK III. 244. o.).

⁴¹ AO XXXI. 878., 879., 1108. sz.; PÓR 1892. 143. o. A két egykori birtok területe ma is Vas vármegyéhez tartozik. Szajk nevét a Szajki tavak őrzik Hosszúpereszteg déli határában; a szintén elpusztult Kecseny területén pedig két Gecseny nevű, mára eltűnt major fekküdt Hosszúpereszteg nyugati határában (MTFHK II. 748–749. o.).

⁴² AO XXXII. 445. sz. Szűcs Bakonyszűcs néven ma is Veszprém vármegye része (MTFHK III. 255. o.).

⁴³ MTFHK III. 233. o.

Csenik mester mint bizonyosan élő személy utoljára 1349. március 11-én tűnik fel forrásainkban. A pozsonyi alispán e napon lejegyzett oklevelében beszámol róla, hogy Csenik Péter nevű familiárisa és társai, Ciha és Oldurus, amikor két nappal azelőtt a csiferi vámnál szedett bevételét urukhoz, Vöröskő várába akarták szállítani, észrevettek egy tolvajt, aki feltehetően át akart lopakodni a vámon. Azonnal nyomába eredtek hogy elfogják, de a tolvaj idejében megugrott, és báhonyi „Pap” János birtokára menekült, aki annak védelmére kelt, és embe-reivel lóra szállván megtámadta Csenik famulusait. Pétert megölték, egy másik személyt életveszélyesen megsebesítettek közülük, lovaikat, valamint ruháikat elvéve, kirabolták, a Cseniknek viendő száz fontnyi vámbevételről pedig nemkülönben megszabadították, és uruk Viszka nevű falujában lévő házáig üzték őket.⁴⁴ Az ügy fejleményeiről nincsenek információink, könnyen lehet, hogy Csenik már nem élte meg a familiárisait ért atrocitások kivizsgálását és a bűnösök számonkérését. 1350. május 2-án már más töltötte be a vöröskői várnagyságot, amit minden valószínűség szerint azzal magyarázhatunk, hogy már nem volt az élők sorában. Elhunytát követően fiai – János, Péter és István vasvári prépost – nem tudtak örökébe lépni az udvari és az országos politika porondján, jobbára csak a megyei közéletben jutottak szerephez. A jelek szerint az apjuk életében a család iránt mindvégig töretlen uralkodói kegyből is kiestek: 1352 decemberében Lajos király Csenik János nevű fiától elvette az ismeretlen módon birtokába került somlói váruradalmat és azt Heim fia Benedeknek adományozta.⁴⁵ János és testvérei fiúutódok nélkül haltak meg a XIV. század utolsó harmadában.⁴⁶

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

AOKm. II. = *Anjoukori okmánytár. (Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis.)* II. Szerk. Nagy Imre. Budapest, 1881. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály. Okmánytárak.)

AO I–XXXVI. = *Anjou-kori Oklevéltár. (Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia (1301–1387).)* I–XXXVI. Szerk. Kristó Gyula, Blazovich László, Gécz Lajos, Almási Tibor, Kófalvi Tamás, Makk Ferenc, Tóth Ildikó, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva. Budapest – Szeged, 1990–2018.

ÁMTF I–IV. = GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV.* Budapest, 1963–1998.

⁴⁴ AO XXXIII. 160. sz. Csifer ma Cífer néven Szlovákia Nagyszombati kerületéhez tartozik, Viszka település ma Vištuk; Kárpáthalas néven ugyancsak Szlovákiában, a Pozsonyi kerületben található.

⁴⁵ AO XXXVI. 846. sz.; PÓR 1892. 143. o.

⁴⁶ WERTNER 1908. 509–510. o.

- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény. (Budapest)
- ECsBLKO = B. HALÁSZ Éva – PITI Ferenc: *Az Erdődy család bécsi levéltárának középkori oklevélregesztái 1001–1387*. Budapest – Szeged, 2019.
- ENGEL Pál (1996): *Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II*. Budapest. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)
- ENGEL Pál – FELD István (1994): Vöröskő. In: Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest. 735. o.
- FELD István – KOPPÁNY Tibor (1994): Ugod. In: Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest. 696. o.
- HORVÁTH Richárd (2002): *Várak és politika a középkori Veszprém megyében*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen.
- HORVÁTH Richárd (2005): *Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525)*. Győr. (Győr Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, levéltárak 1.)
- KÁDÁR Tamás (2009): Megjegyzések, észrevételek I. Károly (Róbert) magyar király házassági és egyéb családi kapcsolatai kérdéséhez. *Turul*, 82. 13–23. o.
- KÁDÁR Tamás (2022): Új adatok és észrevételek I. Károly (Róbert) király házasságai kérdéséhez. *Turul*, 95. 122–127. o.
- MISKOLCZY István (1937): *Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában. Magyar–nápolyi kapcsolatok*. Budapest.
- MTFHK I–III. = CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III*. Budapest, 1890–1897.
- PÓR Antal (1892): I. Lajos király követsége a Szent-székhez Avignonba 1346 elején. *Századok*, 26. 139–144. o.
- SÖRÖS Pongrácz (1903): *A bakonybéli apátság története. I. Az önállóság kora 1023–1548*. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. VIII.)
- C. TÓTH Norbert (2010): A világi igazgatás Magyarországon a Zsigmond-korban, különös tekintettel Veszprém megyére. In: HERMANN István–KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai. A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 319–344. o.
- WERTNER Mór (1908): Kiadatlan oklevelek. Második közlemény. *Történelmi tár*. Új folyam, 9. 481–522. o.
- ZSOLDOS Attila (2011): Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az Árpád-korban. In: Rainer Pál (szerk.): *A Veszprém Megyei múzeumok közleményei* 26. 2010. Veszprém. 11–23. o.

Kiegészítések a Cholnoky család történetéhez – Cholnoky Jenő anyai ági rokonsága

RYBÁR OLIVÉR

Bevezetés

Cholnoky Jenő (1870–1950) élete második felében sokat foglalkozott származásával, a távoli családtagok felkutatásával és családfák összeállításával. Cholnokyt főként a fiú ági, apai ág felkutatása érdekelte, sok energiát fektetett nemességük felderítésébe. Az erőfeszítések ellenére ez nem sikerült, nemességük ma sem igazolható.¹ Ezzel szemben a valóban nemesi ősökkel rendelkező anyai ággal különösképpen nem foglalkozott. Önéletrajzában az ismeretlen anyai ági rokonok képeiről is azt írja: „*az Országos Levéltárban letett családi levéltárban kellene utánajárni (...) erre pedig nincs időm és kedvem.*”² Jelen tanulmány célja a Cholnoky fivérek édesanyja, Csolnok Lászlóné származását és rokonságát röviden bemutatni. A *Cholnoky család története* c. műben erre csak rövid utalások történtek. A családok közül azokat vettük sorra, melyek közvetlen felmenői és rokonai voltak a Cholnokyaknak, illetve akikkel szorosabb kapcsolatot tartott fenn a család. Cholnoky Jenő személyes családi fotóalbumában is e három család; a Zombath-Tánczos (39 kép), a Sággy (11 kép) és a Ghyczy (7 kép) család tagjairól volt a legtöbb fotó.

A Zombath család

Csolnok Lászlóné, Zombath Krisztina Borbála néven, Győrben látta meg a napvilágot 1842-ben. A zombathfalvi Zombath/Zombat/Szombath család Vas vármegyéből származik. A Szombat családnév ezen a vidéken még ma is előfordul. Eredetileg Zombot egy létező személy is lehetett, aki az egykori törzsfői székhelynek éppúgy adhatta a nevét, mint ahogyan Buda a fejedelmi székhely-

¹ RYBÁR 2021. 16–39. o.

² CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

nek.³ Érdekességként megemlítendő, hogy a Vas megyei középkori oklevelek közt szerepel egy irat (1483. február 3.), melyben felbukkan egy nemes Zombath – nobiles Stephanus Zombath – is.⁴ A Zombot, Zombath családnév többször előfordul okleveleinkben. Habár okmányszerű értesülésünk csak 1438-ból van róluk, és később csak 1483-ban és 1492-ben fordulnak elő, de ezekből az oklevelekből látjuk, hogy Szombathelyhez közel a Sorok mente vidékén, Koltán, Mileken voltak birtokosok.

Az említett Zombath család eredeti neve Szabó volt, melyre utal a címerükben is megjelenő olló.⁵ „Nemeslevelük címere egy kinyitott olló, valószínűleg szabó-céh céhmestere lehetett.”⁶ Az olló – eltekintve a céhes emlékektől – egyébként meglehetősen ritka elem a heraldikában.⁷ A nemességet idősebb Zombat (másként Szabó) György és testvére András valamint Mihály szereztek

II. Ferdinánd királytól Bécsben, az 1621. dec. 22-én kelt címeres nemeslevéllel. Az oklevélben nem részletezték érdemeiket. Nemességük kihirdetése 1622. máj. 7-én történt meg.⁸ A címerük leírása az alábbi: álló, csücsköstalpú pajzs késsel és vörössel vágott mezejének vágásvonalán jobbra lépő oroszlán, alul zöld talajon nyitott ezüst szabóolló. Sisak: jobbra fordult csőr-sisak koronával. Sisakdísz: arany sujtásos, vörös kabátos férfi kinövő helyzetben, jobbában kard. Takaró: fekete-arany, kék-ezüst. A sisakon látható díszruhás férfi valószínűleg a címerszerző vonásait őrzi, a pajzsban mestersége jelképe, a szabóolló állít örök emléket Zombath Andrásnak.⁹

A család őseit, Zombath Szabó Andrást 1645-ben ideiglenesen alispánná választották. Ez néhány hónapig tartott, amikor is sor került a tisztújításra. „Tősgyökeres

Csolnoky Lászlóné
sz. Zombath Krisztina
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

³ KÁROLYI 1962. 55. o.

⁴ HÁZI 1980. 288. o.

⁵ ÁLDÁSY 1904. 120. o.

⁶ CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

⁷ RAINER 1994. 475–486. o.

⁸ KEMPELEN 1932. 190. o.

⁹ NYULÁSZINÉ STRAUB 1985. 285. o.

A Zombath család címere (MNL címeres-
levelei – adatbázisokonline.mnl.gov.hu)

megválasztását a káptalan protestáns vallása miatt megakadályozta. A későbbi években vélhetően rekatolizált, mert a negyvenes években ismét városbíró lett. Testvérei közül György szabómester, 1634-ben a céh atyamestere lett. Mihály ugyancsak folytatta az ősi mesterséget, de mellette megyei esküdt és alispáni vicegerent [helyettes] is volt. A családnak, így Zombath Szabó Andrásnak is, rokoni kapcsolatai kizárólag az iparospolgárság körében voltak.¹¹

Zombath Andrásnak nem voltak utódai, a leszármazás Györgytől követhető nyomon.¹² Idősebb György unokája,

armalista iparospolgárról van szó személyében, aki hosszú megyei működésre tekint vissza, esküdtként és szolgabíróként.”¹⁰ 1627-ben vásárolt testvérétől 55 ezüst tallérért egy lakatlan nagycsi jobbágytelket. 1624-ben városbíró volt, de négy év múltán ismételt

Zombath Krisztina apai ági felmenői
(a szerző szerkesztése)

¹⁰ GECSÉNYI 1988. 22. o.

¹¹ uo.

¹² NAGY 1865. 427–428. o.

szintén György és családja 1749-ben már a Vas megyei Senyefán volt birtokos. Zombath György is a jómódú birtokos nemesek közé tartozott, halálakor négy faluban összesen kilenc jobbágya élt. 202 hold szántó, egy malom, szőlők, rétek, egy darab erdő alkották birtokát, ezen osztozott hét élő gyermeke. 2007 forint 50 dénár behajtandó adósságot hagyott hátra, adóssai között találjuk a jáki apátot és Festetich Kristófot is. Jómódúnak mutatják Zombath Györgyöt az ékszerei is: ezüst étkészlet, egy rubinttal kirakott arany gyűrű, ezüstgombok, kapcsok, aranyozott, ezüstözött kardok kerültek elő az almáriumokból. A könyves ládában nem kevesebb, mint 63 könyvet találtak. A szép könyvtár köteteit azonban nem jegyezték fel cím szerint, így csak azt a három kötetet ismerjük, amelyet egy másik nemesúr, Tánczos György kért kölcsön.¹³ Érdekességként említjük, hogy a későbbi korokban is voltak Tánczos rokonai a Zombath családnak. Zombath György testvére Miklós, Szombathelyen volt apát.

Zombath György Kőszegen taníttatta a gyerekeit, cselédei között találunk ugyanis egy szolgálót, aki Kőszegen a „*deákok mellett*” lakott. A nemes úr legidősebb fia, József még négy évvel korábban, 1745-ben elesett a poroszokkal vívott háborúban, így Kőszegen nyilván a két kisebbik fiú: István és Mihály tanult. Mivel a házban összeírt szentképek egyértelművé teszik, hogy a család katolikus volt, a két fiú minden bizonnyal a kőszegi jezsuita gimnáziumba járt. A nagyszámú könyv és a gyermekek taníttatása egyaránt jelzik a gazdag nemes úr szellemi igényességét.

Senyefa később Herény része lett, ma Herény is Szombathely egyik városrésze. Senyefán élt fia is, Zombath István, Pászthory Eszter későbbi férje, aki szolgabíró és táblabírája is volt a vármegyének.¹⁴ Az itteni család tagjai gyakran használták a „*sennyefay*” előnevet is.

1790. április 14-én Batthyányi József gróf hercegprímás-főispán elnöklete alatt megtartott közgyűlésben elhatározta Vas vármegye, hogy a visszaszállított korona őrzésére bandériumot küld. A bandérium tagja volt Zombath István is.¹⁵ Érdekességként megemlítjük, hogy Zombath István testvérének, Zombath Teréziának (férje Eölbey János) szépunokája volt Bárdossy László (1890–1946), későbbi magyar miniszterelnök. Vagyis Cholnoky Jenő negyedfokú unokatestvérének a fia.

A család tagjai később az ország több pontján is éltek. István fia, Zombath Ferenc Fejér megyében telepedett le, és a somodori és mozsói Batthyányi-uradalom felügyelője volt Mozsón. Nemességét 1832. aug. 1–3-i közgyűlésen hir-

¹³ TÓTH 1990. 232. o.

¹⁴ BALOGH 1901. 163–164. o.

¹⁵ BOROVSZKY 1898. 577. o.

dették ki. Vas megye 1824. máj. 3-án kiadott egy bizonyosságlevelét, miszerint a szombathelyi plébánia keresztlevelel bizonyította, hogy Ferenc apja Zombath István volt. Zombath István pedig főszolgabíró és táblabíró is volt, az ő apja György az 1735. évi és 1764-ben jóváhagyott vizsgálati alkalmával nemességét igazolta. Így tehát Fejér megyében is felvették a megyebeli nemesek közé, a családnév a jegyzőkönyvben Zombathy alakban is előfordult.¹⁶ Testvérének, Ignácnak a nemességét 1793-ban Temes megyében is kihírdették.

Zombath István őrnagy (később ezredes), Zombath Krisztina nagybátyja (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

Zombath Ferenc és családja később Komárom megyébe költözött, nemességüket 1837-ben hirdették ki. „A család a Dunántúlra került, katonák lettek az ősök és magas rangra emelkedtek.”¹⁷ A sok katonatisztet felmutató családból, Zombath Ferenc és Stránszky Jozefa gyermekei közül megemlítendő Zombath Gyula (1832–1881) katonatiszt, aki 92-dik zászlóaljnál szolgált Kecskeméten. Részt vett az 1848–49-es szabadságharcban, mint hadnagy és őrnagy segédtiszt. Másik fiúk, Zombath István (1825–1883) m. kir. honvéd ezredes, aki 1861-től már Veszprémben él családjával. Veszprémben telekkönyvi igazgató lett. Tagja volt a veszprémi Segélyegyletnek is, ahol több, a segélyezettek kérelmének elbírálását segítő javaslata volt, a megyei Honvédegylet alelnöke is volt. Őszinte, becsületes jellemű egyéniségnek írták le, aki alapos általános

műveltséggel és jó szellemi tulajdonságokkal bírt. Jó úszó, vívó és rajzoló volt. Jellemzésében is szerepelt, hogy kiváló archeológus és országos hírű numizmatikai gyűjteménye volt. Nagyszombaton, amikor az erdélyi országos múzeum létrehozását elindították, éveken át hódolt szenvedélyének, a régi érmek gyűjtésének. Gyűjteményével gazdagította a múzeumot, így – annak alapszabályának megfelelően – alapító tagnak választották. Tiszteletbeli tagja volt a Fejér megyei és a Székesfehérvár város történelmi és régészeti egyesületnek is. Nős volt, felesége Grosz Emilia, kivel Pápán ismerkedett meg. Két lánya született 1871-ben Erzsébet és 1872-ben Gabriella, akik közül az idősebbik 1873-ban meghalt. Felesége

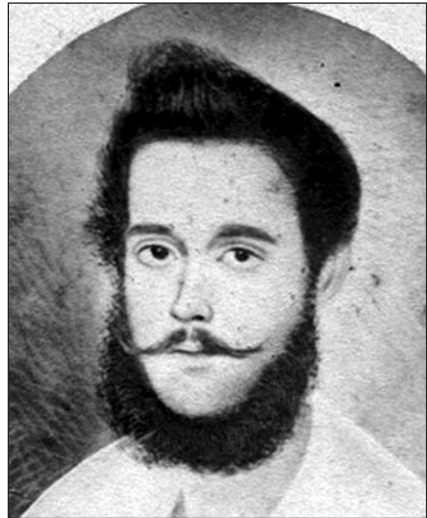
¹⁶ SCHNEIDER 1935. 231. o.

¹⁷ CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

1912. november 24-én halt meg. Idősebbik lánya Gabriella, Vadászy Ambrus-hoz ment férjhez. Két fiúk és egy lányuk született. Zombath Gabriella 1945-ben a Veszprémet ért bombatámadásokban hunyt el. A Zombath-kripta vöröskőből készült, mely nyughelye a Zombath és a Vadászy családnak.¹⁸

Zombath Ferenc fia volt még Antal, aki ügyvéd lett Győrben és ott őrizte a Zombath-család levéltárát is.¹⁹ „Anyám édesapja, Z. Zombath Antal Győrött volt ügyvéd, és rokonságban volt a legtöbb dunántúli úri családdal.”²⁰ A Zombath család az évszázadok során olyan családokkal állt közvetlen rokonságban; mint a Váczy, a Bödő, az Erneszt, a Pordányi, a Szalánczy, az Orczy, az Eölbey, a Meggyessy, a Pászthory, az Angyán, a Gaiger, az Etényi, a Stránszky, a Fadgyas, a Verhás, a Sághy, a Zechmeister, a Neszter, a Vendrinszky, a Grósz, a Roszkosny, a Pischinger, a Tánczos és persze a Csolnoky.

Cholnoky Jenő szerint nagyapja győri iskolatársa volt Xantus János (1825–1894) természettudós, utazó is. Zombath Antal (1812–1866) 1838 májusában vette feleségül Sághy Leopoldinát (ld. lentebb). Házasságukból négy lány és három fiú született. A legidősebb fiú, Imre gyermekkorában elhunyt. A sorban második volt Krisztina (a Cholnoky fivérek édesanyja). „Anyám, Zombathfalvi Zombath Krisztina nemesi családból származott. Űkapja Egervár hősi védelmében tüntette ki magát, s kapta a nemesiséget.”²¹ Mint láhattuk ez nem

Zombath Antal, Cholnoky nagyapja
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

Zombath Antal gyászjelentése
(a szerző gyűjteményéből)

¹⁸ FÖLDESI 2013. 227–237. o.

¹⁹ THALY 1867. 17. o.

²⁰ CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

²¹ uo.

igaz, hiszen a család 1621-ben kapott nemességet, ősapja Zombath György személyében, és bármelyik ős, állítólagos egri vár védelmében tanúsított érdemeire sincs semmiféle bizonyíték.

Zombath Mária, Cholnoky nagynénje
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

Ifj. Tánczos Miklós és unokatestvére, Cholnoky
Viktor (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

A további gyermekek közül a családi visszaemlékezések csak Zombath Mária (1848–1938) és Zombath Pál (1850–1939 körül) emlékét őrizték meg. Zombath Mária Tánczos Miklós fővárosi ügyvédhez ment feleségül. Érdekességként megemlítendő, hogy Cholnoky Jenő Tánczos egyik budapesti bérházában (V. Károly körút 24. I. em.) volt albérlő, miután 1888 őszén Veszprémből felkerült a fővárosba tanulni. A párnak négy fia és négy lánya született, a gyermekek közül többen kiskorukban elhunytak. A felnőttkort ifj. Tánczos Miklós és Gábor érthette meg. „Anyám húga, Mária édesanyja volt Tánczos Gábornak, a kitűnő vezérezredesnek, lovassági tábornoknak, diplomatának. (...) Unokatestvéreinkkel, a három Tánczos fiúval (Miklós, Gábor és Imre) nem barátkoztunk, azok lenézték a vidéki rokonoikat, s egészen más légkörben éltek, csak Gáborral voltam mindig jó barátságban, bár nagyon ritkán találkoztunk.”²² Cholnoky Jenő említett unokatestvére, Tánczos Gábor (1872–1953) halála után a sírkövét Cholnoky sírja fölé helyezték át. Erre került

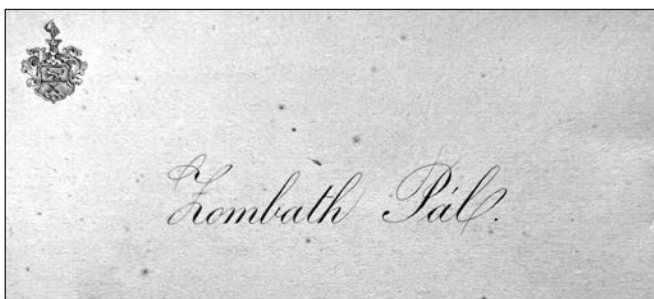
²² uo.

Tánzos Gábor; Cholnoky unokatestvére (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

Zombath Pál, Cholnoky nagybátyja (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

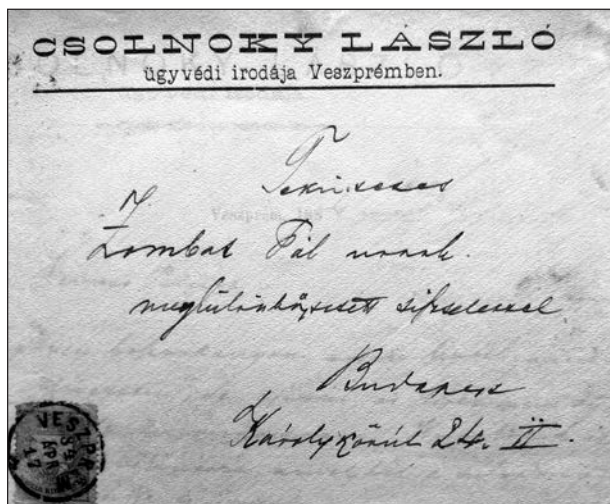
Zombath Pál vizitkártyája, bal felül a Zombath címer látható (a szerző gyűjteményéből)

rávésésre a tudós neve. Édesanyjának „volt még egy öccse is, Pál, de ez nem sokra vitte, mint házgondnok működött egy gazdag budapesti háziúrnál, s később vidékre vonult kis birtokára, s ott halt meg igénytelen körülmények között.”²³ Zombath Pál Győrben tanult, majd Pesten jogot végzett, ekkoriban sógoránál, Tánzos Miklósnál is lakott. Ezután a királyi államasutaknál dolgozott a pénzügyi főosztályon. Budapesten élt (a Károly majd a Teréz körúton, később a Rombach – ma Rumbach Sebestyén utcában) feleségével Pischinger Erzsébettel. Később, a háború után, mint MÁV tisztviselő családjával a Fejér megyei Felcsútra költözött. Itt, a már korábban meg-

vásárolt Zombath kúriában laktak. 1896-ban a Magyar Nemzeti Múzeum számára örök letétbe helyezte a Zombath család levéltárát. Több oklevelet, több száz XVI–XVIII. századi iratot és egy tucat genealógiai táblát. Összesen egy 723 db-os iratanyagot adott át.

Zombath Krisztina (1842–1934) és húga, Mária fiatalon, az 1850-es években a győri nevelőintézetbe kerültek. Krisztinának a győri évek során legjobb barátnői a Pereszlényi lányok voltak; Pereszlényi Mária (később gr. Cagliostro né) és Jú-

²³ uo.

Csolnoky László ügyvéd levele sógorának, Zombath Pálnak címezve
(a szerző gyűjteményéből)

lia. Fiatal korától fogva zongorázott, Kerlinger Ferdinánd volt a zongoratanára. Később nagynénje családja (jeszeniczei Jankovich István és neje Sággy Paulina) tartotta el kastélyukban, Fürön (ma Szlovákia, Nyitrai kerület). Cholnoky Jenő

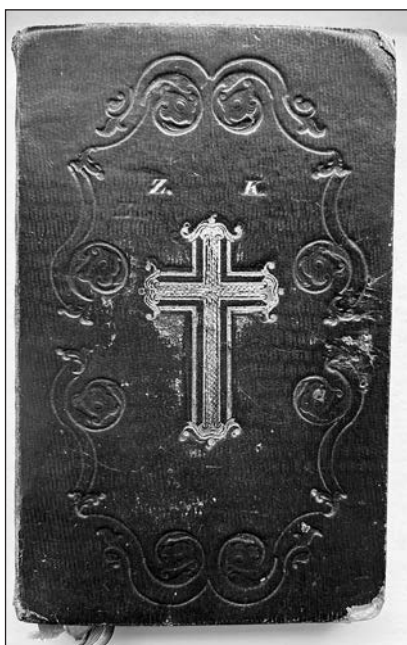
Zombath Krisztina és húga, Mária
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

szerint, édesanyját, Zombath Krisztinát Erzsébet királyné felolvasónőjének választotta. Külső körülmények játszottak közre, hogy később mégis Ferenczy Ida került a királynő mellé.²⁴ Krisztinának több kérője is volt az évek során, közülük sokuk neve a családi fotóalbumban maradt fenn, mely ma is a család birtokában van. Az alábbi személyekről volt fénykép: Pulay Géza, Csuzi-Nagy Sándor, Jaross Móric, Platthy Lenci hajóskapitány, Rozgonyi György főszolgabíró, Nagy Ignác, Trevani huszártiszt, Bathó Bálint komáromi alispán. A fiatal hölgy legismertebb kérője Konkoly-Thege Miklós csillagász volt. Szigethy Vil-

²⁴ SZ. N. 1908. 8. o.

mos meg is kérte Zombath Krisztina kezét, egy ideig jegyben jártak. Zombath Krisztina és Cholnoky László veszprémi ügyvéd Balatonarácson ismerkedtek meg az ún. Hege-düs-villában, amely később szeretetház lett (ma középiskola működik az épületben). Végül Cholnoky László 1867. december 16-án Veszprémben vette feleségül Krisztinát. Érdekes, hogy az iparos (szabó) családból származó lány egy szintén – kecskeméti származású – szabó család fiával házasodott össze. A párnak nyolc gyermeke született.

1899-ben a már beteg ügyvéd, Cholnoky László és neje Budapestre költöztek fiúkhoz, Cholnoky Jenőhöz. Cholnoky László 1901-ben elhunyt. Az özvegy Budapesten maradt és az évek során számos lakásban élt, egy ideig fiánál, Viktornál és feleségénél lakott. Trianon után, miután Cholnoky Jenő újra a fővárosban élt, egy évtizeden át mindennap meglátogatta őt az édesanyja. Esténként unokája, Cholnoky Tibor kísérte haza a Ferenc körúti lakásába. Zombath Krisztina egész életében sokat dohányzott (főként szivarozott), de kiválóan zongorázott is. Intelligens, jó humorú asszony volt, aki még idős korában is fejből idézett latin közmondásokat, francia vers idézeteket, vagy német szólásokat. Férje halála után rendszeresen veje, Zelovich Kornél családjával nyaralt Ausztriában (Sankt Johann bei Herbersteinben Stájerországban). 92 éves korában hunyt el Budapesten.²⁵

*Zombath Krisztina imakönyve
– rajta a Z. K. monogrammal –
testvére, Zombath Pál hagyatékából
(a szerző gyűjteményéből)*

A Sággy család

Cholnoky Jenő anyai nagyanyja Sággy Leopoldina volt, akit Zombath Antal 1838-ban vett feleségül. A sággyi Sággy/Saággy család Nyitra vármegyéből származó, felvidéki nemes család. A család első ismert őse Sággy Kalianus szoligagyőri várjobbágy volt. Fiai az Amanus és Us, illetve unokája a János nevet

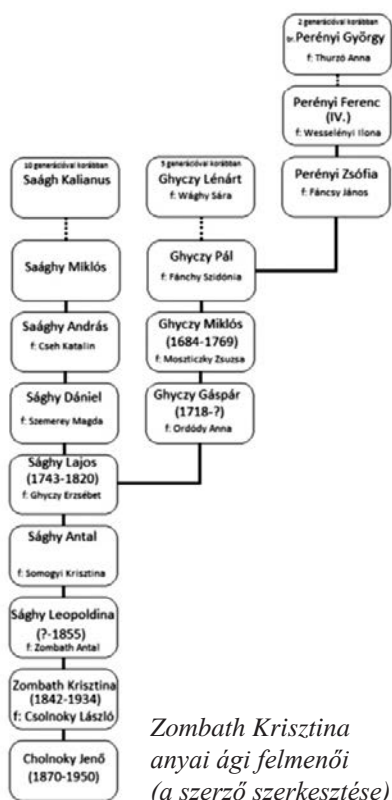
²⁵ RYBÁR 2021. 63–64. o.

Sági Leopoldina, Cholnoky nagyanyja
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

A Sági család, fából készült címeres
dísztálja, Zombath Pál hagyatékából
(a szerző gyűjteményéből)

viselte. Ők V. István király alatt Bolgárország meghódításában vettek részt, valamint a király halála után Győr ostrománál álltak helyt. Érdemeikért IV. László 1279. július 11-én a királyi szolgák (*servientes regales*) sorába emelte őket. A családfában jelzett Sági Miklós nagyapja, Ambrus az 1600-as évek elején – a saját unokaöccsét – Mihályt lelőtte. Sági Miklós apja, Ferenc 1646-ban a vármegye főszolgabírája volt. Nemesi címet 1631. február 3-án II. Ferdinándtól nyert Sági Ferenc és István.²⁶ Címerük: kék udvarban zöld halom, ezen természetes szintű, összetett szárnyú gólya áll, nyakán egy szárnyas nyíl van átütve. A nyílt sisak koronáján az alsóhoz hasonló gólya. Pajzstakarók: j. arany-kék, b. ezüst-vörös. A család Vas vármegyében Nemescsón lakott. Miklós 1657-ben a vármegye főszolgabírája lett. Fia, Sági András sárvári

²⁶ BALOGH 1901. 125–126. o.

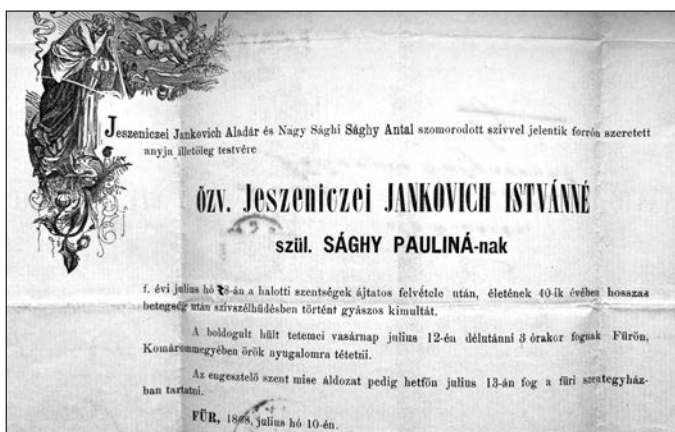
A Sággy rokonság – Cholnoky nagyanyjának, Sággy Leopoldinának unokatestvérei és édesapjuk. b-j: ifj. Sággy Miklós, id. Sággy Miklós, Sággy Ede és Sággy Gyula (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)

tisztartó lett. A család férfi tagjai ügyvédek, uradalmi ügyészek és vármegyei táblabírák vagy katonák voltak. De akadt köztük több prépost és kanonok is. A családnak birtokai voltak Kámonban valamint Sággon (ma Celldömölk része). Sággy Dániel felesége Szemerey Magda lett, a férj 1740-ben hunyt el. Fia, Lajos (1743–1820) vette feleségül Ghyczy Erzsébetet (ld. lentebb). Sággy Lajos unokája pedig Sággy Leopoldina (–1855) volt, kinek 1840-ből származó menyasszonyi fátylát később unokája, Cholnoky Jenő a Veszprémvármegyei Múzeumnak ajándékozta. Sággy Leopoldinának három felnőttkort megért testvére volt, Antal, Erzsébet (1831–1861) (Molnár Elekné) és Paulina (1828–1868) (Jankovich Istvánné). A jeszeniczei Jankovichok 1686-ban nyertek nemességet I. Lipóttól. „Sággy Leopoldina, ennek anyja Ghyczy Erzsébet, de rokon volt Jankovich Béla, a volt kultuszminiszter és még sok más jó család.”²⁷ Cholnoky itt tévedett, hiszen Leopoldina nagyanyja volt Ghyczy. A terebélyes nemes pribéri és jeszenicei Jankovich család pedig nem volt közvetlen rokona a Cholnokyaknak. A Sággy és rokon családokról Cholnoky megjegyzi, hogy „ezek életemben kevés szerepet játszottak”.

A Sággy család az évszázadok során alábbi családokkal állt közvetlen rokonságában: Doktorits, Kovács, Kubmon, Markovics, Kozics, Káldy, Cseh, Szemerey, Somogyi, Raell, Boros, Gulácsi Farkas, Iwsics, Moulholand, Laky, Bubla, Spetl, Eörssy, Farkas, Bankó, Jankovich, Molnár, Tahy, Ghyczy és Zombath.

A család ismert tagja lett Saághy István (1865–1945) dendrológus, a Kámoni arborétum alapítója. Ő Zombath Krisztina negyedfokú unokatestvére volt.

²⁷ CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

*Zombath Krisztina gyámja és nagynénje, Sággy Paulina gyászjelentése
(a szerző gyűjteményéből)*

A Ghyczy család

A felmenők közül érdemes még részletesebben megemlékezni a híres Ghyczy családról is. Ugyanis Cholnoky anyai úkanyja Ghyczy Erzsébet (1748–1783) volt. „Csak a Ghyczyekkel tartottuk a rokonságot.”²⁸ A ghyczi, assa- és ablanczkürthi Ghyczy család az egyik legrégebbi magyar nemesi család. Nevét és eredetét a Veszprém vármegye északi részén fekvő Gicz helységtől (ma Gic) kapta. Nemességüket 1564. december 4-én erősítette meg I. Miksa király. Ekkor a korábbi ősi címerük bővítésére is sor került. A XVI. században a Nyitra megyei Assakürt és Ablanckürt településeket is adományként kapják I. Ferdinándtól, ekkor veszik fel az újabb előneveket is. Címerük leírása az alábbi: a fennálló hadi vért függőlegesen kétfelé oszlik, a jobboldali osztály égszínkék, a bal pedig vörös mezőt mutat. A vörös mezőben a család ősi címere látható, t. i. négyszegletű kövekből a vért-udvar feléig felnyúló, és ablakokkal (lőréssekkel) ellátott vár-erőd, melyből félig egy oroszlán emelkedik ki, hátra felkunkorodó farokkal, első jobb lábával egy medvetalpat szájához emelve, és azt mohón tépve, az oroszlán fejére a címerbővítéssel egy korona került. A vért jobboldali kék mezőjében hármas zöld halom nyúlik fel, a középsőn arany korona, s abból vörös ruhás férfikar nyúlik fel, pallóst tartva, melynek hegyére vérző törökfej van tűzve. A vért fölötti sisak koronájából két kiterjesztett fekete sasszárny között hadi férfiúi kar nyúlik fel, kivont pallóst tartva. Foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.²⁹

²⁸ uo.

²⁹ NAGY 1858. 386–402. o.

A család leszármazása Lénárttól kezdve hiteles okmányokkal egészen a jelenkorig bizonyítható.³⁰ Fiai várkapitányok, Józsa nevű fia nyitrai alispán volt. A család tagjai közül többen Nyitra és Komárom vármegyében töltöttek be előkelő megyei tisztségeket. Országgyűlési követek, királyi tanácsosok, vagy országbírák és alispánok voltak. Az evangélikus család a XVIII. században tért át a katolikus hitre. A Ghyczy család az évszázadok során olyan neves családokkal állt közvetlen rokonságban, mint például a Balassa, a Fánchy, a Kossuth, a Jeszenszky, az Ordódy vagy a Kvassay.

Érdemes még megemlíteni Ghyczy Pált, kinek neje Fánchy Szidónia volt. Az ő édesanyja pedig a Perényi család leszármazottja. Felmenői közt ott találjuk a Palóczy, Ráskay, Wesselényi, Thurzó, Zrínyi, Frangepán, Héderváry, Pelsőczy Bebek, Rozgonyi és Garai ősokeket. Ha hihetünk a leírásoknak, a régebbi neves felmenők vérrokonságban álltak a kasztíliai, a litván, a szerb, a svéd és az angol királyi családokkal is. Sőt a Zrínyi és Garai ősök kapcsán pedig Árpád-házi ősokeket láthatunk. Fánchy Szidónia 16 generációval korábbi őse volt például Árpád-házi Katalin, V. István lánya és Árpád-házi Konstancia, IV. Béla lánya is. De 17 generációval korábban megtalálhatjuk Árpád-házi Jolánt is, II. András lányát.

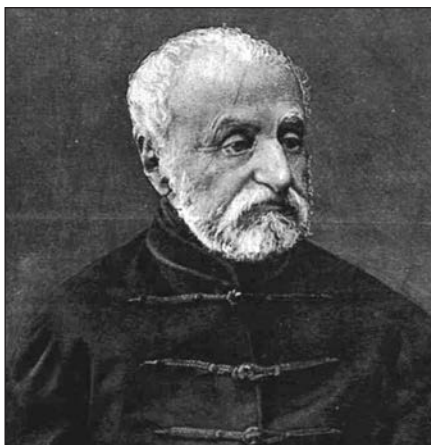
Zombath Krisztina ükapja, Ghyczy Gáspár kétszer nősült, első felesége Ordódy Anna volt, Ghyczy Erzsébet édesanyja. A szintén nemesi ordódi, rozsony-miticzi és alsó-lieszkói Ordódy család régi Trencsén vármegyei család volt.³¹ Második felesége Bartakovich Johanna lett, kitől öt gyermeke született. Közülük kiemelkedik József, Torontál vármegye főispánja, valamint Ferenc, Komárom vármegye alispánja. Ghyczy Erzsébet féltestvérnek, Ghyczy Ferenc (1757–1838) alispánnak két fia az országos politika meghatározó szereplőjévé vált. Ghyczy Ignác (1799–1870) ügyvéd, országgyűlési képviselő, az Országos

A Ghyczy család címere (MNL címereslevelei – adatbazisokonline.mnl.gov.hu)

³⁰ uo.

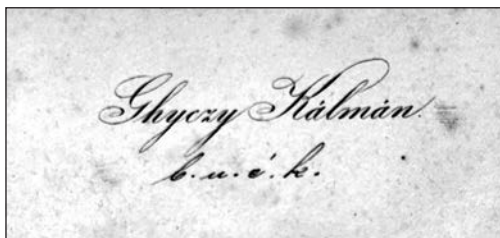
³¹ NAGY 1861. 242–258. o.

*Ghyczy Kálmán, Sághy Antal
– Zombath Krisztina nagyapjának –
unokatestvére (OSZK EPA)*

*Ghyczy Jenő külügyminiszter, Cholnoky
gyermekkori barátja, édesanyja har-
madfokú unokatestvére (Tolnai Világ-
lapja 45. évf. 31. sz. 1943. aug. 4.)*

*Ghyczy Kálmán pénzügyminiszter újévi
vizitkártyája, Zombath Pál hagyatékából
(a szerző gyűjteményéből)*

Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) egyik szervezője, híres könyvgyűjtő volt. Tatán szeszfordét és sörgyárat is alapított. Öccse, Ghyczy Kálmán (1808–1888) ügyvéd, később pénzügyminiszter lett. A Batthyány-kormány igazságügyi államtitkára volt, majd szerepet vállalt az 1867-es kiegyezés belpolitikai előkészítésében. Pénzügyminiszterként kulcsszerepe volt a magyar költségvetésben az 1870-es évek közepére fellépő válság megoldásában. A miniszteri székben Széll Kálmán váltotta, később a képviselőház elnöke lett.³²

Ghyczy Ignác két unokájával, Ghyczy Jenővel és Miklóssal Cholnoky Jenő is tartotta a kapcsolatot. „Miklóssal, mert kedves technikus kollégám volt, később az Országos Mértékhitelítő Hivatal főnöke. Bátyjával, Jenővel, a külügyminisztérium magas rangú tisztviselőjével fiatal koromban többször együtt mulattunk.”³³ Ghyczy Jenő (1893–1982) a Kállay Miklós miniszterelnök vezette kormányban 1943 és 1944 között külügyminiszter lett. Ők Zombath Krisztina harmadfokú unokatestvérei voltak.

³² BOROVSZKY 1907. 313–314. o.

³³ CHOLNOKY 1945. 9–23. o.

Összegzés

Cholnoky Jenő anyai ági őseit eddig nem igazán ismerhettük meg, a tudós is csak szűkszavúan szólt róluk önéletrajzában. Cholnoky a kecskeméti iparos Csolnoky családban – ahol főként cipészek, szabók voltak – kereste neves felmenőit. A céhmester dédapjáról is azt írta: „*Dédapám kecskeméti tisztviselő lehetett, nincs biztos tudomásom róla*” (CHOLNOKY 1945). Ezzel szemben a nemesi felmenőket kutató geográfus az édesanyja ágán szép számmal találhatott volna előkelőségeket. Az iparos, később birtokos Zombath családban alispán, táblabírák, katonatisztek, a szintén birtokos Sággy családban szolgabírák, ügyvédek, katonatisztek és egyházi előkelőségek is szép számmal előfordultak. A leghíresebb rokonokat felmutató Ghyczy családban pedig főispán, alispán, követek, képviselők az újabb időkből több miniszter is megtalálható volt. Az állítólagos „királyi” rokonságot bemutató büszke Cholnoky, őseit az erdélyi Csolnakosi családdal azonosította, akiknek szintén vitatott a kapcsolata a híres Hunyadi családdal. Nagyobb valószínűséggel talált volna királyi ősöket anyai ágán, ahol Cholnoky Jenő több mint száz generációval korábbi ősei Árpád-házi uralkodók gyermekei lehettek.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- ÁLDÁSY Antal (1904): *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei – 1200-1868.* Budapest.
- BALOGH Gyula (1901): *Vasvármegye nemes családjai*, 2. k. Bertalanffy József Könyvnyomdája, Szombathely.
- BOROVSKY Samu (1898): *Magyarország vármegyéi és városai – Vasvármegye.* Budapest Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest.
- BOROVSKY Samu (1907): *Magyarország vármegyéi és városai – Komárom vármegye és Komárom.* Országos Monografia Társaság, Budapest.
- CHOLNOKY Jenő (1945): Önéletrajz. In: *Cholnoky Jenő önéletrajza.* Pesti Kalligram – Művészetek Háza Veszprém. 2021. Veszprém.
- FÖLDESI Ferenc (2013): *Az alkotmány védbástyái – Az 1860–61. évi Veszprém vármegyei alkotmányos mozgalomról, és a Honvédegyetről.* Veszprémi Szemle könyvek 6. OOK-Press Kft. Veszprém.
- GECSÉNYI Lajos (1988): Győr megye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. *Levéltári Szemle* 38. évf. 3. sz.
- HÁZI Jenő (1980): Vas megyei középkori oklevelek. *Vasi Szemle* 34. évf. 1. szám.
- KÁROLYI Antal (1962): Ómagyar személy- és nemzetségnevek Szombathely környékének középkori topográfiájában. *Vasi Szemle* 16. évf. 3. sz.

- KEMPELEN Béla (1932): *Magyar nemes családok*. XI. kötet pótlék és függelék. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- NAGY Iván (1858): *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 4. kötet. Ráth Mór, Pest.
- NAGY Iván (1861): *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 8. kötet. Ráth Mór, Pest.
- NAGY Iván (1865): *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 12. kötet. Ráth Mór, Pest.
- NYULÁSZINÉ STRAUB Éva (1985): Foglalkozások és eszközeik címeresleveleken a Magyar Országos Levéltár kiállítása 1985. szeptember 10-től. *Levéltári Közlemények* 56. évf. 2. sz.
- RAINER Pál (1994): Egy ollós címeres pecsétnyomó a veszprémi várból (Függelék: A magyarországi szabó céhpecsétek lajstroma). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19-20.
- RYBÁR Olivér (2021): *A Cholnoky család története*. Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém.
- SCHNEIDER Miklós (1935): *Fejérmegyei nemes családok*. Csitáry G. Jenő Könyvnyomdája, Székesfehérvár.
- Sz. N. (1940): Édesanyám! *Tolnai Világlapja*. 42. évf. 51. sz.
- THALY Kálmán (1867): Dunántuli levéltárak ismertetése, különös tekintettel II. Rákóczi Ferencz korára. *Értekezések a történeti tudományok köréből* 1. Eggenberger Ferdinánd Magyar Akad. Könyvtárus, Pest.
- TÓTH István György (1990): Nemesi könyvtárak Vas megyében a 18. század második felében. *Történelmi Szemle* 3-4. sz.

KÖZLEMÉNYEK

**Az utolsó Csomay-féle
beton villanyoszlop**

ZALAVÁRI ISTVÁN

Az 1900-as párizsi világkiállítást (Exposition Universelle) 1900. április 14-től november 12-ig rendezték meg Párizsban, hogy megünnepeljék az elmúlt évszázad eredményeit és felgyorsítsák a technikai fejlődést a következő században. A kiállítást majdnem 50 millióan látogatták meg és több technológiai újítást mutattak be, a dízelmotortól a mozgójárdán át a liftig. Ez a rendezvény hívta fel a világ figyelmét az art nouveau stílusra is. A kiállításon bemutatott jelentősebb építmények: a Grand Palais, a Petit Palais, a Pont Alexandre-III, a Gare d'Orsay vasútállomás (ma Musée d'Orsay) és a párizsi metró két eredeti bejárata voltak.

Csomay Kálmán neve a Medgyaszay István tervei alapján általa 1907–1908-ban felépített vasbeton-szerkezetű veszprémi kőszínház kapcsán vált széles körben ismertté.

Felismerve az anyagban és a vasbeton építésben rejlő fejlődési lehetőségeket, ennek hasznosítására előregyártó telepet hozott létre Veszprémben, a mai buszpályaudvar területén. Itt gyártották a város elektromos hálózatának és közvilágításának kiépítéséhez használt egyedülálló „villanyoszlopokat”, amelynek ötletét a párizsi világkiállításon látott francia Bourgeat szabadalom indukálta.

A szabadalom egy hengeres fa mag köré készített hengeres vasbeton oszlopról szólt. A megoldás alapjában véve nagyon egyszerű: egy hosszú, egyenes, alkalmas méretű fenyő fatörzsre szegekkel ráerősítik a beton vasalását, majd ezt a szerkezetet körülvesszik a külső, hengeres zsaluzattal és a hézagot kiöntik betonnal. A famag így csak eszköz a vasbeton oszlop gyártásához. A vasbeton oszlop zsaluzatból történő leválasztásakor – amikor a beton még nem érte el végső szilárdságát – ez a fabetét biztosítja az oszlop teherbírását.

A beton megszilárdulása után, a fabetétnek már nem volt szerkezeti jelentősége. Idővel a fabetét el is korhadhatott, de ez az oszlop szilárdságát már nem

A Csomay-oszlop a Pannon Egyetem területén 2017-ben

befolyásolta. Az alakja olyan, mint egy kihúzott távcső: a nagyobb átmérőjű alsó részből emelkedik ki a kisebb átmérőjű folytatás.

Ezek a betonoszlopok fontos szerepet játszottak Veszprém villamosításában. Az akkori város szélén, a Püspökkert kerítésén belül 1904-ben megépült a gyermekmenhely, a későbbi Gyermekkorház. A városközpontban lévő csomópontból a Menhely mellett elhelyezett 3,0 kV / 110 V feszültségű transzformátorállomásig, a Plosser sétány mentén 1911-től az 20–30 m távolságban elhelyezett betonoszlopokon vezetve biztosították a közvilágítást és az áramellátást.

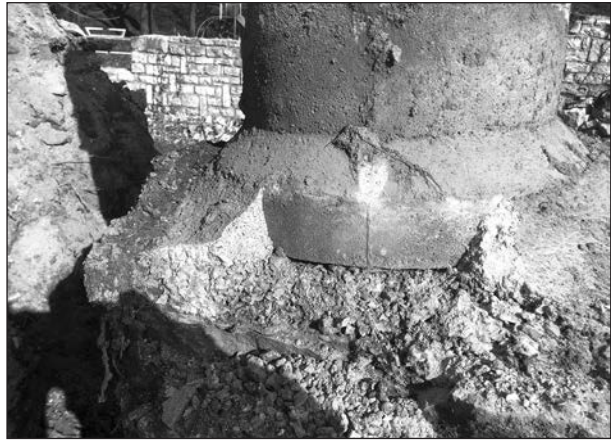
Hasonló oszlopok több helyen álltak a városban, a színházkert környékén, a Jókai utcában és még több más helyen is. Ezekből az oszlopokból egyetlen maradt meg épen a Pannon Egyetem területén, valószínűleg, az egész világon. Az oszlop ott áll 1911 óta.

Oszlop maradványok¹

Azt a furcsaságot, hogy a sétány világítását biztosító oszlopsor miként került az egyetem területére, az 1940-es évek végén megkezdett építkezés magyarázza,

¹ A közölt fotók az „i-quadrat építész és mérnökiroda kft” fotótárából származnak. Szerzőjük Kondora László és Zalavári István, a rajzokat Kondora László készítette.

Kiemelt oszlop alapozása

aminek során az egyetem területét a sétány rovására növelték. Megmenekülését annak köszönheti, hogy a kerítés mellé épített egykori garázspépület eltakarta. A kerítés mentén több derékba tört oszlopot is találtunk, amelyek segítettek a konstrukció megértésében.

A mélygarázs munkagödre mellett a legrosszabb állapotú csonkot ki is emelték, az alapozás feltárása érdekében.

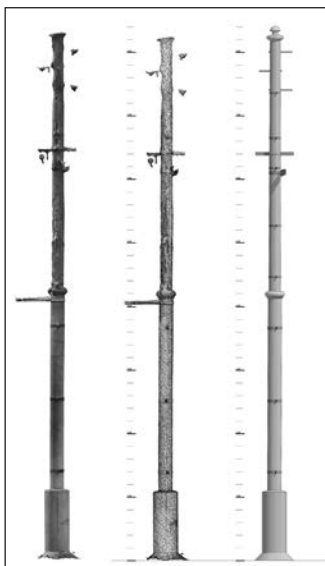
A városban csak 1961-ben tértek át a 380/220 V-os hálózati feszültségre. Ezeket az adatokat Gombor József nyugdíjas villanyszerelő mester mondta el. Édesapja, sőt nagyapja is Veszprémben volt villanyszerelő, az elődök az oszlopok szerelésében is közreműködtek.

Csomay Kálmán beton-előregyártó üzemében később a vasutak és Veszprém településképét meghatározó áttört, előregyártott, vasbeton kerítéselemeket is gyártottak. Ezek az elemek mintául szolgáltak a mai napig készülő táblás vasbeton kerítéselemek gyártásához.

A Csomay oszlop megmentése

A „Csomay oszlop” megmentésére indított kezdeményezés 2015-ben indult Szurmai Zoltán, a VMMK Elektrotechnikai és Energetikai Szakcsoportja elnökségi tagjának felhívására, és nem kis részben Gombor József villanyszerelő mester ötlete alapján, aki felhívta a figyelmet az Erzsébet sétány mellett a Pannon Egyetem területén látható használaton kívüli egyre romló állapotú 100 éves beton oszlopra.

A Veszprém Megyei Mérnöki Kamara felkarolta a kezdeményezést, tagjai elkészítették az oszlop bemutatását szolgáló beavatkozások terveit, és beszerez-

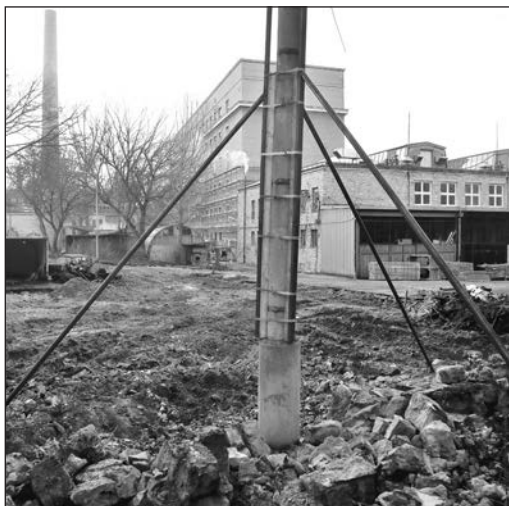
Betonkorróziós károsodások az oszlopon

ték a hozzájárulásokat, mind az építési hatóságtól, mind a terület tulajdonosától – a Pannon Egyetemtől.

2015 és 2022 között sokat romlott az oszlop állapota. 2019 őszén a garázsépülethez ideiglenes megoldásként ki is kellett támasztani.

A rekonstrukció megvalósítását segítő lehetőség az Európa Kulturális Fővárosa 2023 esemény volt, amelyhez kapcsolódva több a Csomay oszlopot érintő beru-

házás is megvalósításra kerülhetett. Közvetlenül a szomszédban zajlott a volt Gyermekkórház felújítása, ugyancsak folyamatban volt az Erzsébet liget felújítása, amely érintette az oszlop megközelítését biztosító gyalogutakat, valamint a Pannon Egyetem „Zöld Campus” projektje, amelynek előrehaladása felgyorsította az eseményeket, mert el kellett bontani a megtámasztást biztosító garázst.

Ideiglenes megtámasztások

Az oszlop üreg injektálása

Ennek következtében gyorsított ütemben készült térbeli scanneléssel az állapot-felvétel, majd a megerősítési tervek és az ideiglenes megtámasztás, amire az oszlop jelentős dőlése miatt volt szükség.

Az előkészítés során optikai szálak kamerával egy kis furaton keresztül megvizsgáltuk az oszlop belsejét, mert azt feltételeztük, hogy feltelt vízzel, de legnagyobb meglepetésünkre szárazan és üresen találtuk, a fabetéttel eltűnt, viszont víz sem volt az üregben.

Szén-szál erősítés

A rekonstrukciót az oszlop függőbe állításával kezdtük, amihez biztosító megtámasztó állványzat készült, ezután belső üregek kiinjektálását végezték el.

A megerősítéshez a szövetbeton technológiát választottuk, szénszálalás pászmákat ragasztottak a beton felületre, majd ezeket szénszálalás csíkokkal vették körbe, és ezt próbálták vékonyhabarccsal takarni. A szénszálalás pászmákat egy vasbetonnal köpenyezett lábazatban horgonyozták le

A megvalósítást sokáig akadályozta a restauráláshoz szükséges vállalkozói háttér és fedezet hiánya. Ennek biztosítására megállapodást kötöttünk a Pannon Egyetemért Alapítvánnyal a projekt fedezetének adományokból történő biztosítására.

2022. nyarán meghirdetett támogatásgyűjtő akciónk eredményeként 6 hónap alatt közel 3,9 mFt gyűlt össze, és az összeg ismeretében a VEMÉV-SZER Kft. vállalta az oszlop restaurálását.

Adományaikkal segítették az oszlop restaurálását:

Pannon Egyetemért Alapítvány Kuratóriuma, az E. on Észak-dunántúli Áramhálózati Zrt., a Magyar Betonelemgyártó Szövetség, a Magyar Mérnöki Kamara-Elektrotechnikai Tagozata, helyi kis és közepes vállalkozások, az I-quadrat kft., Konstruktív Mérnökiroda, Dombi Elektro Kft., Rope-Vill Kft., Szurmai Kft., Thermo-Consult Mérnökiroda Kft., VEMÉV-SZER Kft., Veszprémer Építő Kft.

Az egyéni adományozók közül ki kell emelnünk a közelmúltban elhunyt Dr. Kovács Kristófot a Pannon Egyetem nyugalmazott docensét, aki szívén viselte az oszlopok sorsát. A *Beton* című szaklapban 2018-ban cikket is jelentett meg²

Ezúton is köszönjük az adományozóknak, hogy pénzbeli támogatásukkal segítették kezdeményezésünk megvalósítását. A felújított oszlop ünnepélyes avatását 2023. szeptember 5-én, az Európai Mérnöknap rendezvényeinek sorában tartottuk.

² Dr. Kovács Kristóf: A világ utolsó Bourgeat vasbeton villanyoszlopa. *Beton*, 2018/1. szám. <https://www.betonujasag.hu/lapszamok/cikk/2026/a-vilag-utolso-bourgeat-vasbeton-villanyoszlopa>

Adalékok a m. kir. „Kinizsi Pál” honvéd csapat-tiszthelyettesképző iskola könyvtára és emléktárgyai 2. világháború utáni sorsáról

RAINER PÁL

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára jelenlegi épületében működött 1924-től 1944-ig Veszprém város és a m. kir. Honvédség egykori büszkesége a (hivatalos megnevezését többször is változtató) Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet.¹ Az ekkoriban már karpaszományos iskolaként, Kiképző és Felállító Keret (KIKFEK) névre hallgató intézet a 2. világháború végén, a hadiesemények következtében 1944 decemberében, személyi állományával és felszerelésével együtt, vasúti szállítással kitelepült a Német Birodalomba.² Itteni kálváriájuk (és egyben az intézet két évtizedes története is) 1945. április 23-án Gutenecknél ért véget, ahol amerikai hadifogságba estek. Felszerelésüket az amerikaiak hatalmas máglyán égették el.³

A Németországba való kitelepülés során azonban természetesen szó sem lehetett az intézet teljes felszerelésének, ingóságainak maradéktalan kiürítéséről és áttelepítéséről. Még az iskola fegyverzetének egy része (páncéltörő ágyúk, aknavetők) is átadásra került a veszprémi 4/III-as gyalogzászlóaljnak.⁴ Ismeretlen az intézet Veszprém városától 1926-ban kapott, Nagy Sándor festő- és iparmű-

¹ Az intézet történetéről: FÖLDESI 2010.

² FÖLDESI 2010. 110. o. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 120. o. (Koppányi Sebestyén főhadnagy leírása), 134. o. (v. Káplán György főhadnagy leírása).

³ FÖLDESI 2010. 112. o. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 137–138. o. (v. Káplán György főhadnagy leírása). Földesi Ferenc valószínűnek tartotta, hogy „ekkor semmisült meg a »Kinizsi Pál« csapataltisztképző iskola magával vitt teljes iratanyaga és tárgyi emlékei”. FÖLDESI 2010. 171. o. 148. jegyzet. Az iratanyag esetében – már, ha egyáltalán eljutott eddig – ez esetleg igaz lehet, de a tárgyi anyag legalábbis egy része, mint a most közreadott dokumentumok tanúsítják visszamaradt Veszprémben és 1945. október végén még megvolt.

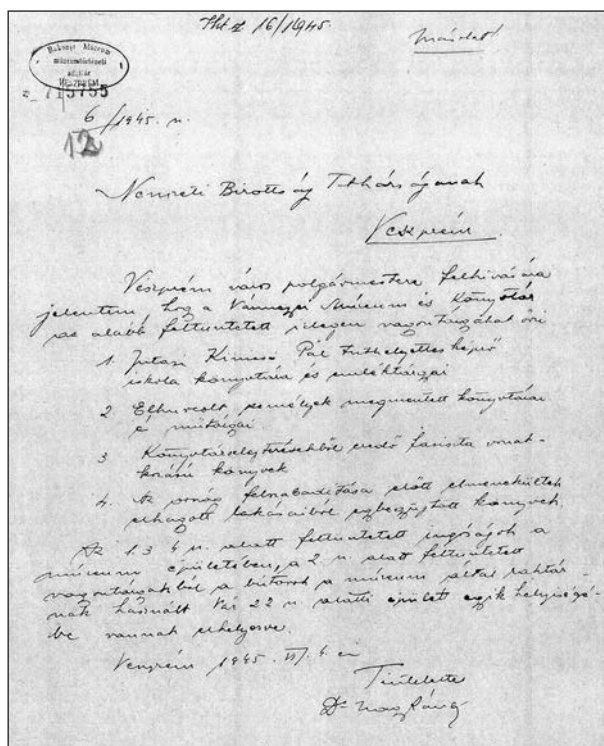
⁴ FÖLDESI 2010. 120. o. (Koppányi Sebestyén főhadnagy leírása).

vész által tervezett zászlajának a sorsa is.⁵ Bár az intézetben ezután átmenetileg (1945. január–március) a német 501-es SS tábori kórház működött, majd szovjet csapatok települtek az épületekbe,⁶ mégis az anyag legalább egy része épségben átvészelte a háborút. Így helyben maradt az intézet könyvtára és múzeumi anyaga is.

Ezen matéria sorsáról nyújtanak (jóllehet szerény) információt az itt közreadandó dokumentumok, amelyek a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Múzeumtörténeti Adattárában maradtak fenn.⁷

1.)⁸

„Másolat

Nagy László múzeumigazgató jelentése a Nemzeti Bizottság titkárságának
a múzeumban őrzött idegen vagyontárgyakról,
Veszprém, 1945. június 4., másolat (LDM-MA 71.5755.)

⁵ Az intézet zászlajáról részletesen: RAINER 2020.

⁶ FÖLDESI 2010. 44. o.

⁷ A dokumentumokat eredeti írásmódjukkal közöljük.

⁸ LDM-MA ltsz. 71.5755.

6/1945. sz.

Nemzeti Bizottság Titkárságának

Veszprém

Veszprém város polgármestere felhívására jelentem, hogy a Vármegyei Múzeum és Könyvtár az alább feltüntetett idegen vagyontárgyakat őrzi.

1. Jutasi Kinizsi Pál tiszthelyettes képző iskola könyvtára és emléktárgyai
2. Elhurcolt személyek⁹ megmentett könyvtárai és műtárgyai
3. Könyvtárselejtezésekből eredő fasiszta vonatkozású könyvek¹⁰
4. Az ország felszabadítása¹¹ előtt elmenekültek elhagyott lakásaiból egybe-
gyűjtött könyvek.

Az 1. 3. 4 sz. alatt feltüntetett ingóságok a múzeum épületében, a 2. sz. alatt feltüntetett vagyontárgyakból a bútorok a múzeum által raktárnak használt Vár 22. sz. alatti épület egyik helyiségébe vannak elhelyezve.

Veszprém 1945. VI/4. en

Tisztelettel

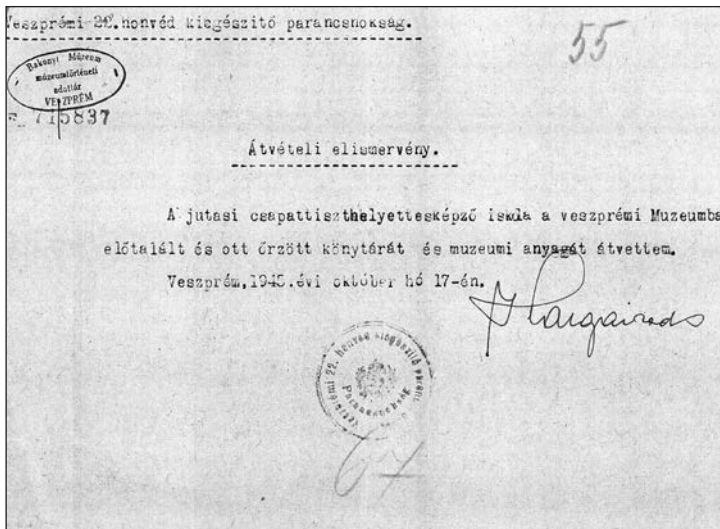
Dr. Nagy László¹² (1. ábra)

⁹ Értsd zsidók.

¹⁰ Értsd a kommunista ideológiával ellentétes könyvek. Valójában ezeknek csak elenyésző része lehetett fasiszta (véltetően inkább náci) tartalmú.

¹¹ Értsd szovjet megszállás.

¹² Nagy László (Jác, Nyitra vm. , 1904. okt. 4. – Budapest, 1978. nov. 15.) tanár, régész, etnográfus, könyvtáros, irodalomtörténész, múzeumigazgató. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–latin szakos tanári oklevelet (1927). Bölcsészdoktor (1929). A berlini Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként a muzeológia és a könyvtártan módszereit tanulmányozta Németországban (1930–1931). A Magyar Nemzeti Múzeum önkéntes, díjtalan gyakornoka (1932. jan. 1. – 1933. márc. 31.). A Veszprém-vármegyei Múzeum és Könyvtár múzeumőre (1933. szept. – 1936. nov.), majd igazgatója (1936. nov. 23. – 1949. ápr. 13.). Többek között Királyszentistvánon (bronzkori temető, Rhé Gyulával, 1934), Veszprémben (Veszprémvölgyi kolostor, 1937), Szentkirályszabadja-Romkúton (római és népvándorlás-kori telep, sírok, 1942–1943), Zircen (Árpád-kori templom és királyi curtis, 1942), Farkasgyepűn (későbronzkori halomsírok, 1948), Nagydém-Középrépaszpustán (koravaskori temetkezések), Mezőkomáromban végzett ásatásokat. Rendezte, katalogizálta és nyilvános közkönyvtárrá fejlesztette a múzeum könyvtárát. Néprajzi kutatásai során főként a kismesterségek (bőr- és gyapjúfeldolgozás, csutorások) munkaeszközeivel és munkamódszereivel foglalkozott. Az általa vezetett régészeti és néprajzi leltárkönyveket gyönyörű tárgyrajzokkal látta el. A múzeum épülete mellé egy őcsi kisnemesi lakóház mintájára felépíttette az ún. Bakonyi Házat (1936). 1942. április közepétől három hónapig a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter megbízásából a berlini Reichsamt für Vorgeschichte keretében a németek által megszállt Ukrajnában végzett magyar őstörténeti vonatkozású kutatásokat. 1944–1945-ben a „Zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételére és megőrzésére” hivatott kormánybiztos (Csánky Dénes) veszprémi kormánybiztosi megbízottja. (Ezen kellemetlen megbízatás elől az ő pozíciójában és szakismereteivel akkoriban aligha lehetett kitérni.) A 2. világháború alatt

2.)¹³

A veszprémi 22. honvéd kiegészítő parancsnokság elismervénye a múzeumnak a jutasi csapattiszthelyettes-képző iskola átvett anyagairól, Veszprém, 1945. október 17. (LDM-MA 71.5837.)

„Veszprémi 22. honvéd kiegészítő parancsnokság.

Átvételi elismervény.

A jutasi csapattiszthelyettesképző iskola a veszprémi Múzeumban előtalált és ott őrzött könyvtárát(sic!) és muzeumi anyagát átvettem.

Hangai(?) szds.”

Körbélyegző lenyomata Magyarország Szt. Koronás, tölgy- és babérágas kiscímerével, „Veszprémi 22. honvéd kiegészítő parancsnokság *Parancsnokság” körirattal. (2. ábra)

részben elmenekítette, elrejtette és összességében sikeresen megmentette a múzeumi gyűjteményeket. A háború után a Veszprém Megyei Szabadművelődési Tanács elnöke (1946–1949). Igazgatói tiszteből koncepcióvadás alapján táviratilag felmentették (1949. ápr. 13.). Miután fegyelmi úton elbocsájtották, ásatási munkás a budai várban (1951–1952), segédmunkás Sztálinvárosban és Budapesten, az Északi összekötő vasúti híd építkezésénél. 1957-től a Budapesti Történeti Múzeum régész munkatársa. Megszervezte a múzeum régészeti adattárát, a leletbejelentő hálózatot és a nyilvántartást. Az MTA Régészeti Intézetének munkatársa (1964–1966). 1966-ban vonult nyugállományba. Számos publikáció szerzője. KŐSZEGI-KRALOVÁNSZKY-VARGA 1979.; REGENYE 1994.; BODÓ-VIGA 2002. 644–645. arcképpel; KÁKONYI 2016. 75–76. arcképpel.

¹³ LDM-MA ltsz. 71.5837.

3.)¹⁴

„Átvételi elismervény.

Alulírott elismerem, hogy a Jutasi thts-képző iskolának a Veszprémi múzeumban előtalált és ott őrzött könyvtári és múzeumi anyagát a mai napon a kerületi pság. részére átvettem.

Székesfehérvár, 1945. október 24.-én.

Perczel szds.”

Körbélyegző lenyomata Magyarország Szt. Koronás, tölgy- és babérágas kiscímerével, „Székesfehérvári 2. honvéd kerületi parancsnokság *Parancsnokság” körirattal. (3. ábra)

Nem világos, hogy miért állított ki két különböző katonai parancsnokság is lényegében csaknem azonos szövegű elismervényt a jutasi javak átvételéről a veszprémi múzeum részére mindössze egy hetes időeltolódással. Esetleg a veszprémi 22. honvéd kiegészítő parancsnokság továbbította az átvett anyagokat felettes parancsnokságának a székesfehérvári 2. honvéd kerületi parancsnokságnak?

Sajnos mindössze ennyi és nem több az az információ, amelyet a korabeli – a korra jellemzően meglehetősen szűkszavú, a tételes felsorolást mellőző – dokumentumok napjainkig megőriztek. A könyvtári anyag és az emléktárgyak további sorsa ismeretlen. Az azóta eltelt csaknem nyolc évtized során nagyobb részük vélhetően véglegesen elpusztult (elpusztították?), kisebb részük pedig tán azóta is ismeretlen helyen kallódik.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

LDM–MA = Laczkó Dezső Múzeum–Múzeumtörténeti Adattár

VSz = Veszprémi Szemle

BODÓ Sándor–VIGA Gyula (főszerk.) (2002): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó. Budapest.

FÖLDESI Ferenc (2010): Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém–Jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944. Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány. Veszprém. /Veszprémi Szemle Könyvek, 3./

KÁKONYI Anna (2016): A Laczkó Dezső Múzeum története I. rész. VSz 42. kötet 18. évf. 3. szám 61–79.

Kőszegi Frigyes–KRALOVÁNSZKY Alán–VARGA Béla (1979): In memoriam Dr. Nagy László. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 14. 1979. 7–10.

¹⁴ LDM–MA ltsz. 71.5838.

RAINER Pál (2020): A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet zászlaja. VSz 59. kötet 22. évf. 4. szám 5–26. + borító színes és fekete-fehér ábrái

REGENYE Judit (1994): Az őskori kutatások története a veszprémi múzeumban. Múzeumi Diárium. Veszprém megyei múzeumi napló az 1994. esztendőre. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém. 4–14.

Szerkesztői kiegészítés

Mint ahogy már több visszaemlékezésből tudjuk, az Altisztképző Intézet „kincstári felszerelése” a sorozatos áttelepülések miatt, valamint a hadifogságba eséskor elveszett, illetve megsemmisült. Időnként különböző aukciós oldalakon feltűnik egy-egy, az intézethez kapcsolódó tárgy, melyek döntő többsége eddig magántulajdonban volt. Ebben a sorban különleges az alább bemutatott tárgy – megtalálása és jelentősége okán.

Káplán György naplójában – *Kalandozások a harmadik Birodalomban* fejezetben – írta: „*Vasúti szerelvényünk 1944. december 27-től január 7-ig lassan, de biztosan dőcögött Brno–Prága–Cottbus–Crossen menetvonalon Wandernig. Az utazás aránylag csendes volt. Kirakodás nyakig érő hóban. Elszállásolás helye: Gross-Kirschbaum [Trześniówek!] Csendes kis falu a háború előtti német-lengyel határon.*”¹⁵ 1945. január 28-án a Berlin irányába rohamozó szovjet magasabb-egységek – T-34-es harckocsik tömegével támogatva – keresztültörtek a táborozó Jutasi Altisztképzőn. Az altisztképző parancsnoki kara rövid idő alatt úrrá lettek a kialakult káoszon és zűrzavaron, majd az iskola menetoszlopba rendeződve elindultak Frankfurt am Oder felé. Minden bizonnyal ekkor veszett el – többek között – az iskola hivatalos pecsétje is.¹⁶

A vásárolt pecsétnyomó Lengyelországból „érkezett vissza” Magyarországra – Varsányi István gyűjtő jóvoltából – 2023 januárjában. *Egy Rafał Makieta nevű személytől vásároltam* – írta Varsányi István –, aki *Kluczborkban lakik*. Leírta, hogy hol találtak rá erre a viasz-pecsétnyomóra.

A megtalálás helye!

1945 előtt Wandern-ban a mai gyakorlótérhez hasonló területen működött egy német csapat-gyakorlótér, Truppenübungsplatz Wandern (ahol 1945 janu-

¹⁵ FÖLDESI 2010. 134. o.

¹⁶ *Veszprémi Szemle*, 2019/4. Káplán György: „Jutáról elmenni lehet, de elszakadni soha!” 133–168. o. A terület nagybani térképét lásd a 164. oldalon.

árjában a Jutasi Altisztképző is táborozott – Földesi). 1945 után a gyakorlóter bõvítése miatt három falu, Lindow (Lędów), Gross-Kirschbaum (Trześniówek) és Malkendorf (Malutków) felszámolása mellett döntöttek. 1948-ban hozták létre a Wędrzynben található 3. számú Kerületi Tüzérségi Gyakorlóteret. Ma a területen a lengyel Szárazföldi Erők Kiképző Központja található.¹⁷ A pecsétnyomó megtalálója megjegyezte, hogy a pecséten kívül más is előkerült a területen – mint pld. Magyar Háborús Emlékérem (kardok és rohamsisak nélkül), Erdélyi Emlékérem, Honvéd Sportügyességi Jelvény, Kinizsi Emlékplakett (Jutasi), Íjász sportérem –, miután az eszközöket és a hátrahagyott hadianyagot a terület melletti tóba dobták, ami idővel kiszáradt.

A pecsétnyomó paraméterei:

A pecsételőfelület ábrája: Magyarország Szt. Koronás, tölgy- és babérágas kiscímere.

Körirata: M. KIR. KINIZSI PÁL HONVÉD TISZTHELYETTESKÉPZŐISKOLA * JUTAS *

A pecsételőfelület átmérője: 38 mm

A pecsételőfelület vastagsága: 5 mm

A pecsétnyomó összmagassága a menetes résszel: 48 mm

Anyaga: bronz

(Földesi)

A Veszprém-jutasi M. Kir. Kinizsi Pál honvéd Tiszthelyettesképző iskola pecsétnyomója.

Fotó: Varsányi István

¹⁷ https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Ośrodek_Szkolenia_Polygonowego_Wojsk_Lądowych_w_Wędrzynie

A Bakony Művek szerepe a munkásművelődésben az 1970-es, '80-as években

POÓR FERENC

A Bakony Műveket gyakran emlegették példaként a munkásművelődésben. Csererdőn, a vállalati lakótelepen saját üzemi kultúrháza volt. A kis Csererdő kellemes környezetében meghúzódó épület helyet adott egy 5000 kötetes szakszervezeti könyvtárnak, a Pinceklubnak és a kulturális irodának. Külön helyiségek szolgáltak a különböző oktatási-képzési formák működésére. Elsődleges cél volt az általános műveltség gyarapítása.

A 2. világháború után a *Bakony Művek* elődje, a Magyar Lőszerművek államosításával, a gyártási paletta kibővítésével lassan megindult a szocialista vállalat és a hozzá tartozó lakótelep fejlődése. A lakótelep új lakóépületekkel bővült, óvoda, bölcsőde létesült. Felismerve, hogy a művelődés mindig utólagosan kamatozó tőkebefektetés az emberben, a gyárban dolgozók, a lakóházakban és a két munkásszálláson élők kulturális igényeinek kielégítésére az egykor lakanyaként szolgált épületet az ötvenes évek legelején kultúrház céljára alakították át (a mai Szajkó utca 2. sz. alatt). Itt kapott helyet egy akkor 4000 kötetes, később 5000 kötetes szabadpolcos szakszervezeti klubkönyvtár Pintér Tibor népművelő irányításával; moziterem, presszó is működött az épületben.

Pintér Tibor (1927–1999) a veszprémi Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett. Az érettségi után rövid ideig egyetemre járt, majd a *Veszprémi Fémfeldolgozó Nemzeti Vállalat* (későbbi Bakony Művek) könyvelője, szállításvezetője lett. Közben népművelő-könyvtárosi oklevelet szerzett. A gyár kultúrházát 1969-ig vezette, majd 1987-ig, nyugdíjba vonulásáig a szakszervezetek megyei művelődési házának igazgatója volt. A gyárban műkedvelő színjátszó-csoportot szervezett, amely 1958-tól a TIT égisze alatt, 1971-től *Váci Mihály Irodalmi Színpad* néven működött. A verskultúrát népszerűsítő irodalmi estek, előadás-sorozatok szavait szervezte, tanította a megye városaiban és falvaiban. Elévülhetetlen érde-

meket szerzett a vállalati munkásművelődés megszervezésében. Munkásságát 1996-ban Gizella-díjjal, 1997-ben Pro Meritis díjjal, 1998-ban a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjével ismerték el. A Váci Mihály Irodalmi Színpad napjainkban is eredményesen működik, versmondással, irodalmi estek létrehozásával foglalkozik.¹

A teremtő közművelődés feladata, hogy hogy a művelődési ház, könyvtár, klubok falai közé sokszínű életet vigyen. Pintér Tibor népművelői tevékenységének köszönhetően a bejáró dolgozók és a lakótelepen lakók közül a hatvanas-hetvenes évek fordulóján több mint nyolcszázan voltak a könyvtár olvasói. Az olvasást kedvelőknek könyvnap kiállításokat, író-olvasó találkozókat szervezett, kapcsolatot létesített a Petőfi Színházzal, hogy megszerettesse a színházat a vállalat dolgozóival. A Petőfi Színház az első szocialista szerződést 1961 októberében kötötte meg a vállalat kezdeményezésére. A szerződés egyrészt segítette az üzemben folyó kulturális munkát, hozzájárulva a dolgozók általános műveltségének emeléséhez, másrészt a kapcsolat közelebb hozta a színház művészeit az üzemi munkásság megismeréséhez, a mindennapi élethez. A művészek vállalták, hogy patronálják az üzem színjátszó- és néptánc csoportját. Ennek megfelelően Kutas József a színjátszó csoportot, Torma István a tánc-csoportot vezette a Fémfeldolgozóban. Minden próbán kint voltak az üzemben, nem csoda hát, hogy a fiatalok is lelkes igyekezettel tanultak, próbáltak. Viszonyásul – a szerződés egyik pontja, a bemutatónkénti „telt ház akció” értelmében – a gyár dolgozói vállalták, hogy kollektíven, egyre nagyobb számban látogatják a színházi előadásokat.² Az együttműködés a hetvenes években a közönségszervezőknek köszönhetően kiszélesedett – 1977. március 26-án például a vállalat kollektívája Csehov *Ványa bácsi*-ját tekintette meg a színházban, ezt követően színész-közönség találkozón beszéltek meg a drámát a színház művészei és a gyár dolgozói. Áprilisban a művelődési klub tagsága együtt tekintette meg Gyurkó László *Egész élet* című drámáját a színház stúdiójában. A drámát követően Pétervári István igazgató-rendező segítségével tartottak vitát a darabról.³ A kapcsolat végül a Bakony-bérlet létrejöttével nyerte el célját – több mint 500 dolgozó váltott bérletet a Petőfi Színház előadásaira. A nagyüzem dolgozói évről évre megtöltötték a színházat egy-egy Bakony-bérletes előadáson. Ebben az eredményben igen nagy szerepet játszottak a vállalati közönségszervezők, akik közül Lendvai Károly bizonyult a legeredményesebbnek.

¹ *Napló*, 2021. ápr. 12. RZ.: Az interneten közvetítik a műsoraikat. 11. o.

² *Napló*, 1961. dec. 14. Szocialista szerződés a Petőfi Színház és a Veszprémi Fémfeldolgozó Vállalat között. 1. o.

³ *Bakony Villogó*, 1977. ápr. 2. Kulturális életünkről. 4. o.

A hetvenes évek elején a szocialista brigádmozgalom is kezdte felismereni adósságait az emberfők művelésében. Egyre inkább elfogadottá vált, hogy a termelőmunka tervezésekor nem szabad megfedkezni az emberek belső, szellemi-lelki szférájának világáról sem. Ennek megfelelően változás történt a művelődés belső arányaiban is. Jelentősen nőtt a könyv szerepe, a könyvkölcsönzés mellett a Kossuth Kiadó helyi tevékenysége is fokozódott Molnár Endre megbízott aktivitásának köszönhetően. A komoly témájú könyveket elsősorban a fiatalok kedvelték, vásárolták.

Megélénkült a gyár és a lakótelep kulturális élete, intenzív politikai, kulturális és sportélet folyt a vállalat patronálásában. Állandó bérletek álltak rendelkezésre a Petőfi Színház előadásaira, író-olvasó találkozók, színészlátogatásokat rendeztek, filmvetítések, fúvószenekar, kosárlabda és futballcsapat elégítette ki a felmerülő igényeket.

1970. január 10-én átadták az ifjúsági Pinceklubot, amely egy régi raktárhelyiség helyén létesült. A helyiség átalakítását, berendezését társadalmi munkában végezték a fiatalok, a székeket a KISZ megyei bizottsága ajándékozta. Régi vágyuk teljesült ezzel a fiataloknak: esténként összejöhetnek, szórakozva pihenhettek. A Pinceklub a közösségi élet aktív színtere lett, ott tartották az irodalmi, tudományos ismeretterjesztő és szakmai összejöveteleket. Nyelvtanfolyamokat szerveztek német, orosz és angol nyelv kezdő és haladó szinten. Nem sokkal a megnyitás után, február 28-án jubileumi vetélkedőt szerveztek a pinceklubban, ahol 45 fiatal öt témában mérte össze tudását. A legjobbak bejutottak a területi döntőbe.⁴

1972-ben a vállalat zenét szerető dolgozóiból a Pinceklubban alakult meg az élőzenét játszó, népszerű Rulett együttes, akkori hivatalos nevén: A Bakony Művek KISZ bizottságának Rulett együttese. Az alapítók között volt Keller József, Egyed Antal, Jády Péter, Dorozsmai Gábor, Gótzki János és Köcski Vilmos. Ötórai tea címmel csütörtök esténként itt szórakoztatták az érdeklődő fiatalokat. Mind a lakótelepről, mind a városból szívesen jártak a fiatalok az együttes játékát hallgatni és táncolni. A hetvenes évek dalai, mint például a *Hold leány*, a *Hóember* vagy *Az úton mezítláb* sokszor szereztek örömet a fiataloknak a kissé dohos, párás Pinceklubban.

A Rulett együttes rajongóinak táborából 1975 júniusában alakult meg a Rulett-klub. A klub tagjai rendszeresen részt vettek az együttes csütörtökönként 17–21 óra között tartott Ötórai tea estélyein, ahol az együttesen kívül meghívott zenekarok, előadók szórakoztatták a közönséget. Lehetőségeik szerint elkísérték a Rulett együttest más veszprémi és vidéki fellépéseire. Az Ötórai tea es-

⁴ *Napló*, 1970. márc. 5. Jubileumi vetélkedő. 8. o.

télyei olyan népszerűek voltak, hogy a városi helyi járatú autóbusz csütörtöki menetrendjét módosítani kellett. Vállalati belső szervezeti változások miatt a nyolcvanas években a Rulett együttes lassan kiszorult a Pinceklubból. Az utolsó Ötórái teát 1986. március 30-án rendezték meg a Cserhát étteremben. A Rulett együttes túlélte a Bakony Műveket, a XXI. századi veszprémi könnyűzenei élet egyik meghatározó formációja napjainkban is.

A Pinceklubban kezdte pályafutását a hetvenes évek közepén Tóth József DJ, a Balaton-part később jól ismert és elismert lemezlovasa. A Rulett együttes egy betegség miatt elmaradt fellépése helyett ugrott be lemezlovasként, olyan sikerrel, hogy később ez lett a szakmája.

A Bakony Művek Irodalmi Színpadának történetét 1975 óta írják. Pintér Tiborné kulturális felelős volt a 10–12 tagú együttes első vezetője. Színvonalas műsorokat adtak a vállalati ünnepeken és egyéb nevezetes alkalmakkor. A városban is vendégszerepeltek: 1976. december 2-án este például a Megyei Művelődési Központban az Irodalmi Színpad *Egy óra a humor jegyében* címmel szórakoztatta a fiatal utazók klubjának látogatóit. 1977. március elsején a Petőfi Színház fővilágosítójának rendezésében előadták Zbigniew Herbert *Egyszerű történet* című darabját, de a rendhagyó témájú produkció nem aratott osztatlan sikert, ezért kedvüket veszítették.⁵ Néhányan a Csudai Bertalan vezetésével működő Kállai Éva Gimnázium együttesében találtak maguknak elfoglaltságot.

1983. május 7-én és 8-án Várpalotán, a megyei színjátszó találkozón meglepetéssel mutatkozott be Szabó István rendezővel a Bakony művek TMK Színpada. Czele György *Műkedvelők* című darabjának bemutatásáért ezüst minősítésben részesültek.⁶ Kortárs életanyag, természetesen eljátszva – a teljes azonosulás szép példáját mutatták. Júliusban négy művelődési házban: Ajkán, Devecserben, Tapolcán és Keszthelyen egy turné keretében játszották a darabot.⁷ 1984 májusában Csupakon, a megyei színjátszó találkozón a TMK Színpad nagy sikerrel mutatta be Horváth Péter *A porond* című színpadi játékát. Remek irodalmi alapanyagot jelenítettek meg. A két igen tehetséges szereplő – Lang Rudolf és Justh Anita – apróbb beszédhibáit is lelkifurdalás nélkül megbocsátotta a közönség. Tetszett Tóth Gábor az igazgató szerepében, és az előröhögők kiszolgáltattott, megalázott vezetőjének alakítója, Csajka Béla is. A húsz éves Szabó István harmadik rendezése volt ez az előadás, a zsűritől arany minősítést kaptak.⁸

⁵ *Napló*, 1977. márc. 5. Balogh Ödön: Egyszerű történet. Hétfégi melléklet, 3. o.

⁶ *Napló*, 1983. máj. 11. Sikeres színjátszó-találkozó. 5. o.

⁷ *Napló*, 1983. júl. 15. Megyei színjátszók turnéja. 8. o.

⁸ *Napló*, 1984. máj. 6. H. F.: Kié a porond? 5. o.

A nagyvállalatnál Fotószakkör is működött Zwicker Tamás dekoráció és fotó csoportvezető irányításával. A szakkör az 1970-es években körülbelül húsz tagot számlált. Természetfotózást, sportfotózást, sajtófotózást gyakoroltak, belső fotópályázatokat szerveztek a nagyüzemben. A szakkör a Pinceklub mellett működött, az amatőr fotósok – vállalati fiatalok – képeiből a Pinceklubban rendszeres kamara-kiállításokat tartottak. 1979-ben például a gyermekév alkalmával fotópályázatot hirdettek a vállalat fotózni szerető dolgozói számára. A szakkör a kidolgozáshoz szükséges felszerelések biztosításával segítette az amatőr fotósokat. Az elkészült pályaművekből kiállítást rendeztek a kultúrházban, a legjobb képeket díjazták. A pillanatok megörökítőinek, a fényképezés szerelmeseinek egy éves munkáját reprezentálta például az a fotókiállítás, amely 1981 márciusában nyílt meg a Bakony Művekben. A vállalat Ifjúsági Klubjában létrehozott tárlatot a fotószakkör szervezte. Az érdeklődők a sokrétű és változatos kiállítást egy hétig tekinthették meg. A fotószakkör a vállalat tevékenységéről készített felvételekkel mintegy „üzemkrónikát” segített írni.

1973 óta működött a nagyüzemben a várossal közös fenntartású Amatőr képzőművészek köre, amelyet kezdetben Vágfalvi Ottó (1925–2015) festőművész, a Nitrokémia Kultúrházának igazgatója, majd a veszprémi születésű, Veszprémet sajátos formavilággal festő Ircsik József (1932–1986), később Bognár Zoltán grafikus (1924–1992) majd Ézsiás István festő, szobrász (1943) irányított. Nem volt cél a művészképzés – elsőrendű feladatként önmaguk és a környezetükben lévők esztétikai értékeinek fejlesztése állt. Tanulmányrajzolással kezdték, közben megismerkedtek a különböző festészeti, grafikai technikákkal. Tárlatlátogatásokon, művészet-elméleti programokon vettek részt. A vállalat tehetséges, művészhajlamú fiataljai évenkénti házi kiállításon mutatták be a gyár dolgozóinak évi „termésük” legjavát.

A Kinizsi brigád kezdeményezésére a gyárban dolgozó brigádok kézimunka kiállításon mutatták be szorgos munkájuk legszebb darabjait: makramékat, matyó, kalocsai, keresztszemes hímzéseket, szőtteseket. Szakmai zsűri döntött a díjak odaítéléséről, figyelembe véve a népi kultúra kincseiben játszott fontos szerepükre.

Mindig nagy érdeklődés kísérte azokat a kiállításokat, amelyeken a vállalatnál működő munkás képzőművészkör tagjai bemutatták legjobb munkáikat: festők, grafikusok, kézimunkázók. Ezen kívül minden évben sikeresen szerepeltek a különböző országos kiállításokon is. Külföldi vendégművészeket is meghívtak: 1975-ben például ukrán népművészeti kiállítást rendeztek a kultúrházban. 1979 májusában az ügyes kezű, örökké rajzoló, portrékat, tájképeket, csendéleteket festő Csomai Ferenc, az Ircsik József által vezetett kör tagja mu-

tatkozott be a kultúrházban.⁹ A Bakony Művek vezetősége, KISZ szervezete és a Marketing szocialista brigád minden támogatást megadott a képzőművész klub működéséhez.

1980 tavaszán alakult meg a múzeumbarátok természettudományos szakcsoportjának Búvár Klubja a vállalat kultúrházában. A természettudományos ismeretek gyarapítására és terjesztésére vállalkozott közösség rendszerint a délelőtti műszak után tartotta foglalkozásait, ahol szakmai előadásokat, a Bakony vadállományáról szóló természetfilmeket, fényképkiallításokat tekinthettek meg, és részt vehettek a Bakonyba szervezett túrákon is.

1980-ban szervezték meg először a vállalat személyautóval rendelkező dolgozói számára a 10 napos Bakony autós túrát, amelyen magyar városok, tájak történelmi, helyi nevezetességeinek megtekintésén túl a Bakony Művekkel termelési kapcsolatban álló vállalatokat is felkerestek.¹⁰

Nagy hangsúlyt helyeztek a város kulturális intézményeivel való kapcsolatokra. A Csermák Antal Zeneiskola a hetvenes években a Bakony Művek kultúrházában tartotta a már hagyományossá vált növendék-hangversenyét, amelyen a vállalat dolgozóinak gyermekei, szakmunkástanulói szerepeltek. Az üzemi hangverseny célja az volt, hogy még szorosabbá váljék a zeneiskola és a Bakony Művek közötti kapcsolat.

A hetvenes évek elején problémát jelentett, hogy a vállalatnál dolgozó több mint 1200 munkásnak nem volt meg a nyolc általános iskolai végzettsége. Ezért a munkások szakmai továbbképzéséhez szükséges alapvető általános ismeretek megszerzését általános iskolai tanfolyamok szervezésével oldották meg, amit a kultúrházban bonyolítottak le. A dózsavárosi iskola segítségével több százan szerezték meg az általános iskolai végzettséget.

1977-ben társadalmi vezetőség alakult a kulturális élet irányítására: megalakult a vállalati Művelődési Bizottság és a szakbizottságok: oktatási, művészeti, nőügyi és szocialista brigádügyi szakbizottság.

A hetvenes évek második felében rendezték meg a KISZ „Közművelődésért” című vetélkedéssorozatát, ahol olyan kérdések is szerepeltek, amelyek az általános műveltség feletti tudásszintet is érintették – például: Ki volt Konfucius? Melyik mű szolgált alapjául Páskándi Géza *Egy ember, aki megunta a bőrét* című darabjának és ki volt az írója?

A nyolcvanas években vállalati szinten még több figyelmet fordítottak a munkásművelődésre. Az évtized elején már hagyománnyá vált, hogy az országos rendezvénysorozat részeként minden év októberében a Bakony Művekben

⁹ *Napló*, 1979. máj. 23. Veszeli Lajos: Amatőr festő kiállítása a Bakony Művekben. 5. o.

¹⁰ *Bakony Villogó*, 1980. aug. 23. „Bakony” autóstúra. 4. o.

is megrendezték a műszaki könyvnapokat, ahol az érdeklődők könyvkiállításon ismerkedhettek meg a műszaki könyvújdonosságokkal, sőt a helyszínen meg is vásárolhatták az új köteteket. A szervezésben a műszaki könyvtár mellett a gyári KISZ alapszervezet fiataljai is részt vettek, akik a kiállítás megnyitóján rövid könyvismertetésekkel hívták fel a figyelmet az új szakkönyvekre.¹¹

A megnövekedett oktatási igényeknek és az előregedett kultúrház épületének részbeni kiváltása érdekében 1982. augusztus 18-án átadták az 1970 négyzetméter bruttó alapterületű, kétszintes, új oktatási központot (OK), amely nemcsak az üzem dolgozóinak szakmai továbbképzéséhez, hanem a művelődéshez, szórakozáshoz is kitűnő feltételeket teremtett. Különböző fórumoknak, kluboknak adott helyet, és a lakótelepiek is látogathatták az úgynevezett OK-belépővel. Az OK a közművelődési munkájában nagy gondot fordított az üzem dolgozóinak esztétikai nevelésére. Amit Pintér Tiborné vezető népművelő segítségével ez az intézmény nyújtott: politikai ismeretterjesztést a közművelődési Klubban és a História Klubban; a kortárs magyar irodalomról szóló szabadegyetemet a TIT-tel közös rendezésben; gyermekneveléssel, lakás- és öltözködéskultúrával kapcsolatos ismereteket a Nőklubban. A Rockzenei Klub a rockzenével, budapesti koncertlátogatásokkal próbálta megnyerni a fiatalokat. A fotószakkör elméleti és gyakorlati foglalkozásokat tartott. 1988-ban például Ágg Károly amatőr fotós fénykéпкиállítást rendeztek meg az OK galériájában. Az OK 1985-ben már 27 ezer kötetes könyvtárral rendelkezett. A 1980-as években itt működött az arany minősítésű TMK Színpad (az épület a rendszerváltozás után a vezérigazgatóság székhelye lett).

A munkásművelődésben nem kis szerepet játszott a Bakony Művek üzemi lapja, a *Bakony Villogó*, amely az egyes üzemszervezetek tevékenységéről, eredményeiről, a felsőbb gazdasági vezetésről, a brigádmunkáról és az elismert dolgozókról adott alaposabb információ mellett tájékoztatót a nagyvállalatnál folyó kulturális és sportélet mozzanatairól is, segítve ezzel a szervezési, pályázati és szórakozási lehetőségek megismerését.

Mindezek ismeretében látható, hogy a Bakony Művekben nem volt kényszerű kötelezettség a közművelődési élet megteremtése, hanem emberi-vezetői meggyőződésből fakadó vállalati közügy.

A részvénytársasággá való átalakulás után az anyagi ügyek teljesen háttérbe szorították a munkásművelődés kérdését, és azt is tudjuk, hogy az egykor virágzó nagyvállalat csődbe jutott.¹²

¹¹ *Napló*, 1980. okt. 30. Műszaki könyvnapok a Bakony Művekben. 5. o.

¹² *Veszprémi Szemle*, 2012/2. Poór Ferenc: A Bakony Művek története a fénykortól a vég napjáig (1988–2008). 46–63. o.

Egry József festőművész fafaragványai

SIPOS ANNA

Kevésbé köztudott, hogy Egry József (1883–1951) festőművész elsősorban önmaga szórakoztatására kis faszobrokat faragott, de költött dalokat, tervezett üvegablakot, mozaikot és kútfőt is a badacsonyi Kisfaludy-forráshoz. Bár valószínűleg több tucat kis fafigurát mintázott meg élete során, ezek közül csak igen kevés maradt ránk. Egyet őriz a pécsi Janus Pannonius Múzeum, három darab a keszthelyi Balatoni Múzeum gyűjteményében található, kettőt pedig archív fényképekről ismerünk. Akárhogy is számoljuk, ez csupán hat darab, így messze menő következtetéseket nem vonhatunk le Egry szobrászati stílusáról, ahhoz azonban ez a néhány mű is elegendő, hogy lássuk, érzékel nyúlt az anyaghoz.

*Csendélet Egry József naplójából
(forrás: ÉRI 1973. 154. o.)*

Annak ellenére, hogy saját bevallása szerint csak kedvtelésből farigcsált, mégis több figurához vázlatrajzokat is készített, vagy csendéletek mellékszereplőiként jelenítette meg a szobrokat. E vázlatok zöme a második világháború éveiben vezetett naplójegyzetei közt, illetve a Balatoni Múzeumban lévő apró skicceken található.

„Igen, apró-cseprő dolgokat szoktam faracskálni. [sic!] Nagyobbrészt stilizált állatfigurákat. Nem rosszak. De ez nem fontos...” – Így nyilatkozott Egry 1936-ban a *Magyarország* című napilap újságírójának, ami bizonyítja, hogy már az 1940-es évek előtt is szívesen töltötte szabadidejét fafaragással.¹ Igaz, az ismert szobrok közül egy sem mintáz állatot, mind emberi alak.

Annak ellenére, hogy faragványait festészetéhez mérten nem tartotta fontosnak, naplóiban néhány alkalommal megemlítette, milyen könnyen belefeledkezett a megmunkálás folyamatába: „Idegességemben újból a fafaragáshoz menekülök. Ez az egyedüli ami ezekben a szörnyű napokban leköt és nyugtat némileg.”² „A kis ... figuráimmal szeretnék foglalkozni. Szeretnék valami emberibe felejtkezni.”³ Egy alkalommal büszkén jegyezte fel: „F. (Ferenczy) Béninek tetszettek a faragásaim.”⁴

Szobrászbarátai közül Borsos Miklós megfelelő faanyaggal is ellátta, amiről egy 1944. július 26-án kelt, Kállai Ernőhöz írt levélben maga Borsos emlékezett meg: „Farag kis szobrokat, persze ronda tűzifával kínlódtok, aztán vittem neki szép fát, és most igen örül.”⁵

Az ismert plasztikák közül a legérdekesebb darab a pécsi múzeum dugványozófája, amely egy egylábon álló, karok nélkül megmintázott, tojásdad fejű, néger arcvonásokkal rendelkező, erősen absztrahált figura. Valószínűleg az 1930-as években készülhetett és nemcsak a jazzkorszak jellegzetes afroamerikai arcait idézi, hanem a „primitív” fafaragványok világát is. A diófából készült mű Patkó Imre (1922–1983) gyűjteményéből vásárlás útján került a múzeumba.

A XX. század elején, elsősorban Franciaországban kibontakozó primitivizmus a törzsi (afrikai és óceániai) művészet hatása alatt született meg. A francia matorozók tengeri útjaikról szobrokkal tértek haza, amelyek rövidesen megjelentek a párizsi bohapiacokon, majd a régiségkereskedők üzleteiben is. A színesre festett, zömében afrikai szobrokra felfigyelt Henri Matisse (1869–1954), André Derain (1880–1954), Pablo Picasso (1881–1973) és Maurice de Vlaminck (1876–1968) is. A magyar közönség Paul Gauguin (1848–1903) 1907-es Nemzeti Szalonban rendezett kiállításán ismerhette meg az európaiktól idegen kultúra esztétikumát.

¹ *Magyarország*, 1936. április 8. S. F. „A Balaton kiegészítője életemnek.” 9. o.

² OSZK Kézirattár ltsz: 3438/I 6. (1944. május)

³ OSZK Kézirattár ltsz: 3438/I 36. (1945. március 10.)

⁴ LÁNCZ 1963. 647. o.

⁵ FODOR 1980. 72. o.

Dugványozó fa (Forrás: Janus Pannonius Múzeum ltsz.: 80.79.)

rágos nőalak lábaival terpeszben áll, ökölbe szorított, leengedett kezeit combján nyugtatja, aránytalanul hosszú nyakán ülő tojásdad fejét felfelé fordítja. Szemeit lehunyja, szája mosolyra görbül, széles, lapos orra szintén néger vonásokat

Gauguin nemcsak festményeivel, hanem faragásaival is felhívta magára a hazai kritikusok figyelmét.⁶ Egry azonban nem Budapesten találkozott először a primitívizmussal; 1905 ősztől 1907 elejéig maga is Párizsban élt. Ezekben az években, saját vallomása szerint főként Gauguin, Vincent Van Gogh (1853–1890), Pierre Puvis de Chavannes (1824–1898) és a barbizoni iskola művészei nyugtázták le.⁷ Hogy ebben az időszakban már készített-e fafaragásokat sajnos nem tudjuk, de festészetére a primitívizmus nem gyakorolt erőteljes hatást.

Azért tartottam fontosnak, hogy Egry francia kortársaira kitérjek, mert ezeket a művészeket hozzá hasonlóan elsősorban festőként tartjuk számon, mégis számos szobrot készítettek, és nem csupán fából. Például Picasso 1904 és 1909 között közel harminc plasztikát készített. A legjelentősebb afrikai és óceániai szoborgyűjteménye pedig Derainnek volt.⁸ A magyar festőművészek közül például Czimra Gyula (1901–1966) és Mattis Teutsch János (1884–1960) készített faszobrokat, utóbbi kiállításon is bemutatta alkotásait.⁹

Szintén az 1930-as években készülhetett az az eredetileg Folly Róbert (1889–1965) építész tulajdonában lévő Egry-szobor, amely 2013-ban a Pintér Aukciósház árverésén bukkant fel. Ez a masszív, rövidnadrágos

⁶ PASSUTH 2006. 31–32. o.

⁷ LÁNCZ 1980. 18. o.

⁸ TEMKIN–UMLAND 2015. 14. o.

⁹ *Magyar Hírlap*, 1930. január 12. B. L.: A KUT kiállítása a Nemzeti Szalónban. 2. o.

Figura a cirkuszban
(Forrás: FODOR 1980. 25. kép)

A száraz, szálás tűzfából (valószínűleg körtefából) hasított többi négy faragvány szinte bizonyosan az 1940-es években keletkezett. Ezeknél Egry nem törekedett a felület finom kidol-

kölcsönöz az arcnak. A mű értelmezését nem könnyíti meg, hogy három különféle címet is adtak neki. 1980-ban *Figura a cirkuszban* címmel szerepelt reprodukciója az *Egry József arcképe* című kiadványban, 1989-ben Fonay Tibor (1911–1999) *Vad nő*-ként említi könyvében,¹⁰ a 2013-as aukcióra pedig mint *Napba néző* került.

Bár a fa felületén látszanak a véső egyenetlen nyomai, karcolásai, csiszolt, fényes felületével ez az alkotás a kidolgozott szobrok közé tartozik. Valószínűleg ez, vagy egy ehhez igen hasonló plasztika jelenik meg Egry *Önarckép szoborral* című képén is.

Önarckép szoborral (Forrás: <https://image.invaluable.com/housePhotos/Kieselbach/28/161828/H3883-L06134266.jpg>)

¹⁰ FONAY 1989. 62. o.

Anyám emlékére (Édesanyám)
(Forrás: FODOR 1980. 41. kép)

Imádkozó leány (Forrás: Balatoni Múzeum ltsz.: 65.10.1.)

gozására, elnagyolt, tömörszerű figuráin nincsenek arckifejezések, a test, akár festményein egy-egy kimerevített mozdulatot rögzít.

Fonay Tibor tulajdonában volt egykor az *Anyám emlékére (Édesanyám)* című, 23 cm magas szobrocska, amely egy lehajtott fejű, csuklyás alakot ábrázol, aki kezeit melle előtt keresztbe fonja.¹¹ Egry ugyanilyen testtartásban ábrázolta édesanyját egy 1929-es olajképén, amelyet a Balatoni Múzeum őriz.¹²

Az Egry-hagyatékból vásárlás útján került a Balatoni Múzeum képzőművészeti gyűjteményébe az *Imádkozó leány* (ltsz.: 65.10.1.), *Imádkozó nő (Áhítat)* (ltsz.: 65.9.1.) és a *Figyelő (Napba néző)* (ltsz.: 65.11.1.) című három kisplasztika. A kegyszobrok mozdulatait idéző, vallási áhítattól áthatott, imádkozó alakok mellett a balját fejéhez emelő *Figyelő* a Nap felé fordul, szemét eltakarja, hogy a

¹¹ FODOR 1980. 208. o.

¹² KBM ltsz.: 67.2.1.

*Imádkozó nő (Áhítat) (Forrás:
Balatoni Múzeum ltsz.: 65.9.1.)*

*Figyelő (Napba néző) (Forrás:
Balatoni Múzeum ltsz.: 65.11.1.)*

fény ne vakítsa el. Egry számára a Nap olyan elementáris erőt képviselt, amely a vallási áhítat intenzitásával vetekedett. Műveinek, rejtett önarcképeinek gyakori alakja a Napba néző figurája, így nem meglepő, hogy ezt plasztikusan is megjelenítette.

Egry szobrai szemlélve azonban a primitivizmuson túl eszünkbe kell, hogy jusson a magyar népi pásztorfaragványok világa is. Bár a pásztorfaragások zömében vésett vagy plasztikus díszítményű használati tárgyak, a figurák naiv, elnagyolt megmunkálásukban hasonlóak az Egry-faragásokhoz. A Balatoni Múzeum grafikái bizonyítják, hogy a festőművészt foglalkoztatta a népi jellegű faragások készítése is. A skiccek közt megtalálható egy mézeskalács ütőfához hasonló, szív alakú, madaras forma,¹³ illetve egy sétatot-fej,¹⁴ amelyek alátámasztják, hogy Egry faragott olyan kis szobrokat, amelyek a népművészet formavilágából merítettek.

¹³ KBM ltsz: 58.245.1.

¹⁴ KBM ltsz: 58.146.1.

Önarckép vázlat (Napba néző)
(Forrás: Laczkó Dezső Múzeum ltsz: 72.1.3.)

Annak ellenére, hogy jelenleg igen kevés Egry-faragványról van tudomásunk, nem kizárt, hogy a jövőben előkerülnek még darabok, amelyek segítségével tovább árnyalható lesz a festőművész munkásságának szobrászati vonala. Ebben a rövidke tanulmányban csupán a meglévő, ismert műveket szerettem volna, mint képzőművészeti különlegességeket felvonultatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- PASSUTH Krisztina (2006): Francia Vadak, magyar Fauve-ok. In: Passuth Krisztina–Szücs György: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.
- TEMKIN, Ann–UMLAND, Anne (2015): *Picasso sculpture*. The Museum of Modern Art, New York.
- FODOR András (szerk.) (1980): *Egry József arcképe*. Magyar Helikon, Budapest.
- LÁNCZ Sándor (1963): Egry József (1883–1951). In: *Jelenkor*, 1963. július, 640–648. o.
- ÉRI István (1973): Egry Breviárium.

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

Visszaemlékezések – a Nagyhídtól a Nagypostáig

DEBRECENYI JÁNOS GYÖRGY

Írásomban a veszprémi Dózsa György útról gyermekként, ifjúként megélt emlékeimet mutatom be, pár esetben onnan letérve, az ott lévő épületekhez, eseményekhez és személyekhez kapcsolódva. Soraim írásakor két dolog is felötlött bennem: először az, hogy ez az utca a mai elnevezését 1952-ben kapta, előtte 1936-tól Iskola, majd utána Templom utca néven szerepelt. A másik, hogy életem során ez volt az általam (is) sok ezerszer megtett út. A Temetőhegy irányából, csecsemő – amikor még vittek –, vagy kisgyermekként ez lehetett az első utam a belváros felé. Így az írásomba a bejárás az út számozásával ellenkezőleg indul.

Írásom címe a Nagyhídtól ..., igen a Nagyhíd, mert megépültek és utána is a hétköznapi emberek szóhasználatában ez volt az egyszerűbb, egy valós, nagy építményre való elnevezés. A háború után pár évig csak Völgyhíd vagy Viadukt néven kezelték. Így történt az 1956-os forradalmat követő években is, de előtte érdemtelenül „Rákosi Mátyás” völgyhídnak is nevezték, és csak a rendszerváltás után kapta vissza az eredeti elnevezését. 2022-ben a 85 éve megépült és átadott híd Szent István nevét kapta.

A hídon közlekedőknek tisztességgel és hálával kell, hogy visszagondoljanak a 2022. december 22-én, a 85 éve átadott híd¹ veszprémi megálmodóira, megteremtőire, a helyi és országos mérnöki tehetségekre. A m. kir. Kereskedelmi Minisztérium megbízásából az arra alkalmas, jó hírű, jól felkészült Budapesti Palatinus Építő és Ingatlanforgalmi Rt. végezte el az építkezést.

A nagy építkezés jótékony hatásaként meg kell említeni a tömeges munkához és keresethez való jutást is. Nagyon sok helybeli és környékbeli, különböző szakmájú szak- és segédmunkás így jutott tartós, biztos munkához, jövedelemhez. Az Alföldről, Békésből, Csongrádból is jelentős számú kubikus-földmunkás dolgozott itt.

¹ KISS 1988. 15. o.

Csoportkép a Viadukt ácsolatát készítő ácsokról. (Bal szélén a felső sorban Debrecezyi Lajos ácsmester). Forrás: Debrecezyi családi albumból

Ács foglalkozású édesapám, (Debrecezyi Lajos 1903–1975) a szintén ács Géza nevű testvérével, valamint több jeruzsálemhegyi, és más szakmájú munkatársával a monumentális állványzat megépítői voltak. Külön érdekesség, hogy a szükséges nagyméretű fenyőanyag a szlovákiai Vág völgyéből Komáromon és a Dunán keresztül jutott ide. A híd megépülését megörökítő fényképekből – amit a Palatinus Rt. készítettetett –, a családi albumunkba is bekerültek, melyek azután több, a Viadukttal kapcsolatos írásokban és kiadványokban fellelhetők. Az építkezés folyamatát rögzítő, 19 fényképfelvételes fotóalbumot átadták minden téren nagy tekintélyű Márföldy Aladár, akkori városi főmérnöknek: „Nagyságos Márföldy Aladár Főmérnök Úrnak Tisztelettel a Palatinus Építő és Ingatlanforgalmazó Rt.”

A Viadukt–Nagyhíd nem csak a megépültekor volt egy építészeti bravúr. Úgy gondolom a mai időkben is annak tekinthető. Kevés város büszkélkedhet oly harmonikus képmegjelenítéssel, mint amit a híd a vár panorámájával vagy a Séd völgygel együtt mutat. A híd sziluettje számos idegenforgalmi kiadványon túl, így a vállalatok, vállalkozások, szolgáltatások, az egészségügy, az oktatás, a különböző kulturális, művészeti és más rendezvények emblémájaként is szerepel.

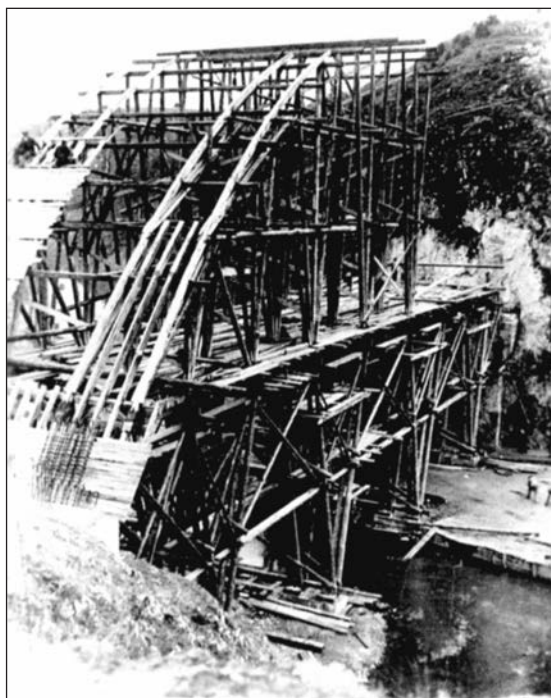
Hogy láttam én gyermek és ifjúként a Nagyhídat és környékét? A belváros felé menet a nagyív jobb oldaláról balra letekintve a Fejes völgy kitorkoló végződése a maga természetességével volt látható, benne egy elhagyott épülettel. Az idősek elmondása szerint ott volt a valamikori „Cukrász Major”, mely épület

*A Viadukt ácsolata a résztvevő munkásokkal, háttérben a Cukrász major.
Forrás: Debreczeni–Zsebe családi album*

látható egy, a híd építése közben készült képen a vasbeton ív alatt ülő építő munkások feje feletti háttérben.

Az említett romoktól jobbra a sziklás, fenyveses domb alján hosszú magas kőkerítéssel övezve állt egy villaszerű ház, lakója Pausz Rezső tanár-kar-nagy volt. Ettől jobbra voltak az út és a két Séd ág (a malomároki és főág) közötti virágos- és konyhakertek, melyeket többször elárasztott a Séd vize. Távolabb a már nem működő Puskás malom, vele szemben a Betekints sörkert az egyszerű, de hangulatos kialakításával, esténként hangulatos cigányzenevel. Távolabbra, jobbra nézve, a kertes gyümölcsösök, élén a Dávid–Fata virágkertészettel.

*A „Nagyív” ácsolata.
Forrás: Debreczeni családi album*

Attól balra a Gulyadomb szikláinak alatt a természet adta murvás sétány, szélén a magas jegenyefasorral, közepén, még az ötvenes évek végén is működő Gábrriel malommal. Az akkori, de a mai látványt is a Csatári dombok, rajta a kápolna képe zárja le.

Ifjú koromra ezek így változtak: a Fejes völgyben sok társadalmi munkával alakult ki az ország második vidéki állatkertjeként a Kittenberger Kálmán Növény és Vadaspark, kis vörös köves bejárati épülettel, és egy nagy székelykapus bejárattal. A megnyitót dr. Anghi Csaba professzor a Budapesti Állatkert igazgatója, a vadasparknak nevet adó Afrika kutató zoológus, Kittenberger Kálmán özvegyének és Kasza László (későbbi igazgató) jelenlétében adta át az összegyűlt várakozó, részben a társadalmi munkákat végzőknek és az iskolai tanulóknak. Ezt az 1958. augusztus 1-i átadót egy nagy eső zavarta meg. Pár éven belül megnövekedett a vadaspark látogatóinak száma és szaporodott az elhelyezett állatok száma is. A több kedvenc állat közül a festő-tehetséggel „megáldott” Böbe csimpánz is gyarapította az állatkert híret. A bejáratrész szinte térré változott, és különböző alkalmi árus-bódék lepték el a környékét. A mozgalmasságot fokozta az is, hogy időközben a szikladombot átfúrva, majd az alagút végén a kultúrparkhoz induló kisvasúti állomást alakítottak ki. Ezzel szemben a viadukti domb hajlatában már egy csendesebb helyen létesített a város (talán első) művésztelepet. A szürke, faragott köves épület az alkotóknak lakásokkal együtt adott otthont a művészi tevékenységükhöz. Például R. Kiss Lenke szobrásznak, aki a Korsós lány – „Zsuzsi” –, majd több köztéri szobor és más alko-

A veszprémi állatkert építésekor veszprémi egyetemisták önkéntes munkán.

Forrás: Fortepan/Ungváry Rudolf 254720

tásával is gyarapította a város köztereit. Vagy Csizmadia Zoltán festőművész és keramikus, aki közel 20 évig itt élt és alkotott Veszprémben.

A Viadukt keleti nagy ívéről letekintve, egy lélegzetelállító, ritka panoráma a veszprémi várra, annak épületeire, a templomok tornyaira, a Benedek hegy szikláira. Mögötte az 1938-ban megépült Szt. Margit templomot, és a még újabb, korunkban kiépült Jutasi lakótelep épületeit láthatjuk. A félkörívű rátekintés bal oldalán a lejtős Eszterházy utca, majd szintén a bal oldalon a 'Kishegyen', emlékeim szerint többnyire nádtetős kis lakóházak voltak.

A 'Kishegy' alatti térben a valamikori 4 elemis Szt. László iskolaépület látható.² Ebben a viszonylag kis méretű épületben 1777–1801 között oskolaház néven indult az oktatás, majd Római Katolikus Elemi Tanoda, illetve később Elemi Népiskola (mely időszakában testvérbátyáim is ide jártak) néven működött. 1953-tól Ének–Zene Általános Iskola, Kereskedő és Vendéglátó-ipari Szakmunkásképző Iskola, végül Kisegítő Iskolaként fejeződött be az egykori „Oskolaház” 212 éves története.

Az iskola történetéhez fontosnak tartom megemlíteni, hogy az intézmény szolgálati lakásában 1909-ben született, majd itt kezdte iskolai ismereteinek elsajátítását Hungler József tanár úr,³ aki gimnáziumi, főiskolai, egyetemi végzettsége után a magyar-történelem és testnevelői diplomát is megszerezte. A Veszprém történetét feltáró könyvei, írásai mellett jelentős szerepe volt a Szt. György kápolna és a Várkút feltárási, felújítási munkálataiban. Családi sírja a Dózsavárosi temető közepén van.

A Nagyhíd említett oldaláról letekintve baloldalt egy nagyobb épület: a Davidikum.⁴ Jobbra egy szerényebb, egyemeletes épület a hozzátartozó melléképületekkel a valamikori „Vízgépház” látható. Mindkét épület nagy múltú. A Davidikum az Eszterházy utca 15. szám alatt egy Római Katolikus középiskola-kollégium. Egy leírás szerint: „A Veszprémi Dávid Árvaház az árvák, félárva, az elhagyott gyermekek, valamint hadiárvaok nevelésére, oktatására szolgáló intézményként épült, melynek alapkövét 1828 áprilisában helyezték el.”

A háborút követő években az államosítása után is működött vidéki gimnazisták internátusaként. Az ötvenes évek vége felé alaposan megváltozott, elsősorban az oktatási anyag és annak célja miatt. A Veszprém megyéből az arra alkalmasnak tartott párt-káder jelöltek a Marxista–Leninista képzési előadásokra bentlakásos formában kaptak elhelyezést. Ide „belecsöppentem” én is – csak más formában. A '60-as évek elején villanszerelő mesterem itt is vállalt javí-

² VARGA 2009. 766. o.

³ VARGA 2009. 377. o.

⁴ VARGA 2009. 155. o. és MOLNÁR 2018. 61–68. o.

tó-szerelő munkákat, melyet alkalmanként inas társammal végeztünk. A négy-szintes épületbelső számunkra furcsa volt. A földszinten, az emeleteken hosszú piros futószőnyeges folyosók, az onnan nyíló magas mennyezetű többágas háló, tartózkodó termek, a tanított anyaghoz szükséges nagyméretű előadóterem, benne az ideológiai anyaghoz tartozó „nagyok” képeivel, mellszobraival. Szerény közös tisztálkodási és mellékhelyiségekkel. A főépületből nyugat felé, egészen az Oláh kertészetig elnyúló földszinti épület elején tágas étterem, az udvari parkra néző csupa üveges ablakaival. Az éttermet saját működtetésű konyha látta el. Kávézó-presszó is tartozott hozzá, csinos presszós kisasszonnyal.

A Davidikum déli udvarában időzve néztük (1961-ben), hogy cserélik le az addigi egyszerű opálburás lámpatesteket, az akkor divatba jövő fénycsöves kandeláber fejekre létráról, biztonsági övvel a villanszerelők. Egyszer csak közülünk valaki felkiáltva mutatott a híd felé: – Nézzétek! és egy zuhanó testet nemcsak látva, de kibomló ruházatától a suhogó hangját is hallva a csattanás előtt. Kamaszként meggondolatlanul futottunk árkon bokron keresztül a helyszín felé, abban a tudatban, hogy egy szerelő tragédiája. Nem, nem az volt. Közelve a helyszínhez, a látottakból arra következtettünk (kézi táska, szétszóródott cipők), hogy egy középkorú hölgy volt az áldozat. Már ott, egy életre belém égett a látvány. Elgondolkoztató, hogy a megépülte után, hány szerencsétlen választotta e helyet élete befejezéséül. A felmérések alapján születtek elgondolások a hasonló esetek kiküszöbölésére, amik főleg technikai megoldások voltak. De tapasztaltuk, hogy az elszántaknak a korlátokra épített traverzek sem képeztek visszatartó akadályt.

Már említettem a Sintérdombi sziklák tövében lévő épületet és melléépületeit. Ezek a városi vízvezetékrendszer kiépítésével együtt 1896-ban épültek meg: a 'Vízgépház' vagy 'Vízház',

*Kilátás a Viaduktról a Várra.
Lent a Kittenberger
(Gépház) utca.*

*Forrás: Forte-pan/Keveházi
János 197744*

ami a város alapvető és biztonságos vízellátásához (a sűrűn előforduló tűzvétszeket is figyelembe véve) feltétlenül kellett. A sédvölgyi környék kútjaiból a jó minőségű vizet összegyűjtve továbbította eleinte gőzhajtású, de nagy teljesítményű szivattyúkkal a város vízrendszerébe, majd a „Szabadi” úton lévő ún. Akasztódombra, a mai Radnóti tér mellett épített víztározóba.

Ifjú házasként az 1930-as években szüleim a Gépház utca eleji házban laktak. Az utcát a vadaspark megnyitása után átnevezték Kittenberger Kálmán utcára. Ebben az időkből az utca még mindkét irányból megközelíthető volt. Sokan sétáltak erre családok gyerekekkel, akik kíváncsian nézték az épület és a kerítés közti térben – valószínű ott dolgozók által készített –, a víz által hajtott kis kerek meghajtású örökmozgó figurákat. A külön trafóházból működtetett, az épületből kiszűrődő villanymotoros meghajtású szivattyúk hangja végleg 1988-ban szűnt meg. Az elcsendesedett épületekben mára – a géptermén túl a trafóház épületét is átalakítva –, Kugler Gyula vezérigazgató és Radács Attila műszaki igazgató elgondolása alapján, a Bakonykarszt dolgozóinak szorgos munkájával, sok emléktárgy összegyűjtésével egy ritka, Veszprém vízszolgáltatásának történetét bemutató múzeumot alakítottak ki.

A hídra érve újabb emlékek jutnak eszembe. Megtörténte „városi legenda?”, de lehet valós is. Gyermekkorom óta, szomszédként is ismertem az akkor fiatal V. Sándort, aki frissen, az 1950-es évek elején, a mohácsi bentlakásos, egyenruhás ipari tanuló iskolában László testvérbátyámmal és még több veszprémi kortársával együtt kitanulták az ácsszakmát. Ez a kor és szakmai azonos csapatban – amikor Nagyhídon jártak – valaki kitalálta: átsétálás a hídon, de a korláton! Állítólag ezt V. Sándor meg is tette. Ezt nehéz elfogadni, de ismerve a „főszeplő” személyiségét, az ácsszakmában is megkövetelt fizikai egyensúly mellett a kiegyensúlyozott életvitelét, könnyen elképzelhető. Talán az is igazolhatja, hogy életében egy munkahelyen (kb. 1951) óta dolgozott ácsként – mint elismert minősítésű szakmunkás – a veszprémi Magasépítő-, majd a Veszprémi Állami Építőipari Vállalatnál.

Másodikos, harmadikos tanulóként, a délutáni tanítás után hazafelé a téli hóeséses esték alkalmával a híd felé a sziklák végétől elkezdtünk hógörgetéget gurítani, hogy azt majd a híd korláton átemelve dobjuk a mélybe. Igen ám, de ez sokszor nagyobbra sikerült és erőlködve sem ment. Ilyenkor az arra járó felnőtt vagy segített, vagy nem. Ha sikerült, élmény volt a nagy huppanás. Így már visszagondolva, kissé felelőtlen dolog volt. A sziklák jobb oldali elején a sziklaoldalba süllyesztve kis emlékhely látható, amit a híd építéskor balesetben elhunytak emlékére állítottak. Az évtizedekig elhanyagoltan álló kis kegyhely párkányán néha odatett elszáradt virágcsokor volt látható. A kegyeleti hely a rendszerváltás után újult meg, s vele kapcsolatosan hadd idézzek egy számom-

ra, s tán mások számára is egy lexikoni információt, mely szerint: „1997. május 12-én Szendy József által felszentelt Mária szobor költségeit a külföldről hazatért, a Veszprémnek sok dicsőséget szerzett atléta Serényi István⁵ vállalta.” Az ő életével, civil- és sporttevékenységével, egy nagyon gazdag, szép életsorsot ismerhetünk meg, melyről feltétlen érdemes lenne többet tudni.

Beérve a sziklafalak közé, célszerű megemlíteni, hogy a hasadék kialakítása kemény, gép nélküli munkával, időnként robbantásokkal történt, majd a törmelékét „kubikus” munkával szállították el, amiről a korabeli képek is tanúsítanak.

Emlékezetem szerint az '50-es évek vége felé a sziklafalak közepe előtti szakaszon kb. 3–4 méter magasságban egymástól 6–8 m-re (mindkét oldalon) számomra, de mások számára is kissé rejtélyes munkák folytak. A leponyvázott állványokon az erős hangú légkalapácsokkal üregeket vághattak.

Akkor ennek okát csak találgattuk: a szikla állagának felmérése, a kőzet állapot stb. Érdekes feltevés is akadt köztük, miszerint valami olyan dolgot, anyagot is beépíthettek, amit csak rendkívüli esetekben hoznak működésbe, nehezítve a hídon való átkelést. A munkálatok nyomait – ami körülbelül 1 méter magas és 70–80 cm széles volt – gondosan, a kőzetet imitálva fedték be. Ezek hosszú évtizedekig láthatóak voltak, napjainkban az erózió miatt szinte teljesen eltűntek.

A sziklák végén jobbra kis ösvény vezetett a Sintérdomb és a Jeruzsálem hegy felé. Az ott lakó rokonok, valamint a „kistemető” felé sokszor megtett utam mellett rejtélyesnek tűnő épület, a valamikori – a közelben lévő Járványkórházhoz is tartozó – Városi Gőzfertőtlenítő állt. Itt a fertőző betegségek, valamint az emberi élősködő által átjárt tárgyakat, ruházatot kezelték. Jobbra a Sintérdomb háttérében magas póznákon átvezető antenna-vezetékekkel, tövében az állomást őrző, kezelő katonákkal. Ezek előtt hosszú elnyúló épületek, a szükséglakások. Egyikéből indult a veszprémi cigányzenekarok sikeres cimbalmosa Nyári Viktor. Cimbalomjátékával erősítve a jó nevű Lendvai, Jónás és Ruha Rudolf primások által vezetett cigányzenekarok hangulatos játékát, az olyan veszprémi vendéglátóhelyeken, mint a Hungária, a Szarvas, a Marosvölgyi étterem és a Sédvölgyi Betekints sörkert.

A Sintérdomb neve és látványa 1970 óta átváltozott. Először Gagarin, majd Endrődi Sándor néven, egy városrésznyi lakótelep épült fel négyemeletes kocka és szalagszerű épületekkel. Ez utóbbiakkal a keleti oldalon is találkozhatunk, melynek (szembeni) bal oldalát az emeletráépítések kezdetén a földszintig vissza is kellett bontani. Ennek oka az volt, hogy a területet korábban a Cserhádi lakótelep bontásából származó anyaggal töltötték fel. Azonos időben ('70–73) épülő Kistelek utcai családi házunk alapzatához szükséges kövek egy részét itt

⁵ VARGA 2009. 934. o.

szedtem össze. Így talán joggal mondhatom, hogy a valamikori Cserháton lakó nagyanyám házának a maradványain (is) lakunk.

A Sintérdomb délkeleti alján és a Harmat utcai kertvégek közti mély, árokszerű völgy található. Valamikori kocsitűt és a hirtelen leesett csapadék elvezetésére is szolgált a Séd felé. A ráépült híd első „kezdeménye” volt, a Nagyhid további építésének. Az alján kőfaragásos, robusztus, hosszú alagútszerű építmény, ami ma újra az érdeklődés fókuszába került. A Megyei Honismereti Egyesület szervezésében, Bontó Lászlóval az élen megszervezte a völgy és a híd környék kitisztítását, a benőtt utat kiszabadítva az elburjánzott növényektől, a kövezetét kijavítva. Mindez a jeruzsálemhegyi városrészben lakók segítségével is valósult meg. A híd alsó boltozatán a közelben feltárt 230 millió éves kavicsfogó álteknős, valamint a korabeli óceán életét bemutató rajz látható.

Innen eltávolodva a Dózsa György és a Harmat utca sarkán egy régi ház volt. Lakói az idős Paprikás–Horváth házaspár voltak. Mivel kertészkedtek, a gyakori Horváth névhez toldalékként kapták a Paprikás előnevet. Az egylovas fogatukkal (mely az akkori időkben nem volt ritka) tavasszal a kerti palántákat, nyáron a megtermett zöldségeket vitték a belvárosi piacra. Nyár végén a házuk falán füzereken lógtak a száradni való piros paprikák.

A kereszteződés után, továbbra is jobbra, nagy üres telek. E hely szélén végződött a valamikori kőbánya, majd egy ún. gazdálkodói Pásztorház.

Mielőtt folytatnám gondolataimat, néhány mondat a város tűzoltósági múltjáról. Városunk egyik ikonikus épülete a Tűztorony. Több évszázados őrzője volt a városnak, mint Vigyázó, Figyelő vagy Tűztorony. Egy 1818-as rendelkezés szerint „két személy egymást váltva látta el a tűzőri, figyelő szolgálatot”, vagy egy másik, 1825-ös határozat szerint – többek közt –: „Nappal vörös zászlóval, éjjel lámpással kellett mutatni a városrészekben a tűz irányát”. Minden bizonnyal a fecskendő, lajtos kivonuló szerkocsinak. Az újabb időkben (1887) a veszprémi születésű, jogász végzettségű és a városban ügyvédi irodát nyitó dr. Óvári Ferenc a tűzoltás ügyeinek szervezettebb kezelését szorgalmazta. Ez időtől ő lett a Veszprémi Önkéntes Tűzoltó Egylet parancsnoka, valamint az Országos és Vármegyei Tűzoltószövetség elnöke. Óvári Ferenc több más érdemei elismerésül 1909-ben Veszprém díszpolgára lett. A Petőfi Színház épületével szembeni Szeglethy György utcai Tűzoltó Szertár – igaz, háborús okok miatt –, porrá égett. Romjait a város 1947-re újjá építette, majd 1953-ban az akkorra felépült Dózsa György úti új három szintes épületbe költözhetett a szolgálat. Kisiskolásként a közeli Református iskolába⁶ járva láttam hétről hétre az épület alapozását, építését. Sejthető volt, hogy ez a környék legnagyobb és fontos épülete lesz. Az

⁶ MOLNÁR 2018. 37–48. o.

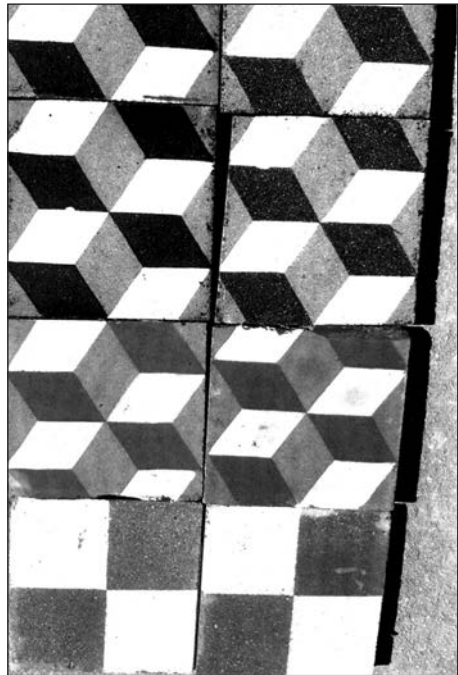
is maradt. A hivatásos személyzet, az idő közbeni bővülésekkel, megújult eszközállománnyal Megyei Tűzoltósági és újabban Katasztrófavédelmi feladatokat is ellát, méltóan a dr. Óvári Ferenc névhez. Az épületen a második emeleti párkány alatt szalagszerűen futó, tűzoltói motívumos dombormű látható. Érdekes az északi épület része végén a torony, mely a tervezésekor még talán helyénvaló is volt, de a mai figyelőkamerás, érzékelős technika mellett talán csak nosztalgikusan emlékeztető.

A Dózsa György út és a Templom utca sarkán, ma az egy emeletes épület helyén kis földszintes műhely-jellegű épület volt. Első, második osztályos gyermekként a Református iskolába járva rejtélyes volt az onnan kicsurgó szürkés-vörös betonlé. Kíváncsiskodva felkapaszkodtunk, és láttuk, hogy két idősebb munkás érdekes, felül nagykerékkel ellátott prégépbe elhelyezett kis sablonokba töltötték a valószerű „földszáraz” cementes murvát, majd azt a keretben lepréselve, kis kockás, trapéz mintás sablonba, színezett betonlét töltöttek, majd ezeket félretéve érlelték, szárították.

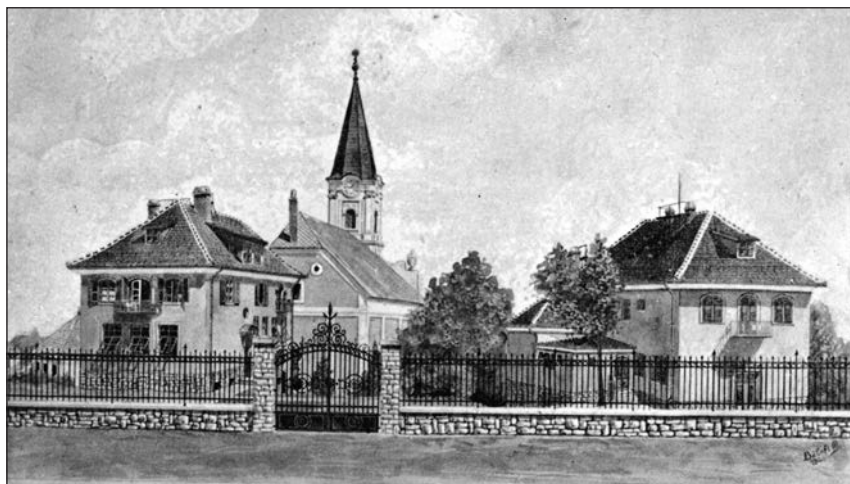
Nos, ez volt az Arnhoffer, később Abonyi Ferenc által gyártott aljzat burkoló járólap, az Abonyi-féle műkő. A több mintázatu (és színes) cement járólapok sok-sok akkortájt épült lakóház ún. hidegpadlós, (konyha, előszoba, fürdő, WC stb.) helyiségek aljzata volt.

A háború előtti és az azt követő pár évben is a veszprémi iskoláknak meg volt, főleg a szentekhez, vagy a vallásgyakorlási hithez kötődő elnevezése, mint pl. Szent László, Szt. Imre, Szt. István vagy más valláshoz kötődően, református, zsidó vagy polgári iskola, stb. Ezek aztán megszűnve számozással (1., 2., 3-as) kaptak elnevezést.

A református hitet vallók gyülekezetének Veszprémben is több évszázados története, hagyománya van. A várban lévő temploma és iskolájának kisajátítása után a jeruzsálemhegyi városrészben, az akkori Iskola utcában tudott felépíteni egy önálló református parókiát, templomot és egy nevelési, kulturális célra iskolaépületet. Az iskola 1912-ben egy-egy fiú és lányosztállyal is műkö-

*Az Abonyi-féle műkő.
A szerző fotója.*

Az egykori veszprémi Református Iskola és templom.

Forrás: EKMK Vmhgy L. sz.: Vp 2711

dött. Ezt az épületet a 8. számú út építése miatt lebontották és a helyétől beljebb építették fel újra.

E kis „iskolatörténeti” bevezető után térek rá az első osztályos emlékeimre, és arra: miként is kerültem oda, mint más városrészi (Temetőhegy) gyerek. Lehet, hogy települési, iskolakörzeti vagy más bürokratikus intézkedés alapján? Mindenesetre így idősebbként is mondhatom, hogy jó helyre vitt a sors az ún. Református, és akkor már Dózsa Gy. úti iskolába.

Az (1950-es) iskolakezdés, mint minden gyereknek, nekem is nagy élmény volt. A közösség, az épület, a földszinti nagy ablakos tanterem, annak korabeli berendezése, a nagyméretű fali táblák, a tanári pulpitus, a szünetekben a nagy udvari játzsások. A legnagyobb élmény volt a magas, derék kiállítású Szatlmayer János⁷ tanító bácsi, aki nagy türelemmel, igazi tanítói érzéssel okított bennünket (többnyire jeruzsálemhegyi gyerekeket) – emlékeim szerint – az egykönyves író-olvasó, számoló tankönyvből. Ez alkalmas volt a betűk rajzolására, a szavak összeolvasására, a számok megismerésére és használatára. A mindenes könyvnek, a füzeteknek, ceruzáknak, radírnak helyet adott egy kisméretű fa iskolatáskám.

Így idősebben visszagondolva a tanító bácsinkra, ő egy kiváló ember volt. Az előírt csukamájolajos, kanalas adagolásokon, az iskolaorvosi, iskolanővéri egészségfelmérő alkalmakon túl, az órakezdés előtt, reggelente igazi jóízű bics-

⁷ Életrajza Molnár János gyűjtésében. Kézirata a szerzőnél.

ke (csipkebogyó) teát készítettett, melyet egy nagy alumínium fazékból, bögrékbe osztva jólesően ihattunk. A különböző Honismereti-, Veszprémi Szemle-i és levéltári rendezvényeken Molnár János veszprémi tanár úrral (is) összeismerkedve szóba került az egykori szép emlékű „Tanító bácsim”. Ő rövid időn belül négy oldal terjedelemmel gyűjtötte számomra az élete rövid történetét, amit – röviden – megosztok az olvasóval is:

Szatlmayer János 1893. december 27-én született Középiszkázon, (Veszprém megye) tanítói családban. Nagypapja 35 évig, édesapja 42 évig tanította a nebulókat. Elemi és felsőbb iskoláit (a Pápai Állami Tanítóképző Intézetben) befejezve, 1912-ben már Vásárosmiskén tanított. 1914-től 36 hónapon át részt vett, mint t. főhadnagy, a kárpáti, Orosz-lengyelországi, olaszországi, tiroli, boszniai, romániai, montenegrói harcokban, ahol kétszer megsebesült. I. Ferenc József és IV. Károly király I. és II. o. Katonai Érdeméremmel (Signum Laudis) a kardokkal, a II. oszt. ezüst vitézségi éremmel tüntette ki. Visszakerülve Vásárosmiskére, az iskolai munkán kívül megszervezte a „Hangya és Tej” szövetkezetek ifjúsági levante egyesületet. 1930/31. tanévtől került Veszprémbe, ahol teljesen kibontakozik egy igazi tanítói-nevelői, szervezői és karitatív példaértékű tevékenysége, melyet csak több oldalon lehetne megismerni. Kedves Molnár János, köszönöm neked, hogy hozzásegítettél az egykori kisiskolás tanító bácsim sokirányú tevékenységének a megismeréséhez. Örülök, hogy egy ilyen három generációs tanító dinasztia, sőt a további alsós tagozatú osztályaimban, lánya Györéné Satlmayer Györgyi személyében már egy negyedik generációs tanítói dinasztia tanulója lehettem.

A református iskolát elhagyva, bal oldalt a 16. számú (a mai formájában is ikerház) régi és talán nem is annyira érdemes, mint érdekes emléke. A mostani lakóit már nem érintette, de az előzőkben ott lakókat igen, ugyanis a ház sarkán a rendes házsám mellett egy kb. A/4 méretű kékes-szürke tábla tudatta, hogy BÉKEHÁZ.⁸ Az előző '50-'60-as évek lakói tudomásom szerint egyrészt az akkori Városi Tanács egyik osztályvezetője és családja lakta, a másik részét a Megyei Tanács egyik beosztott vezetője.

A Dózsa Gy. út és a Bem utca sarkán az '50-es éveknek megfelelő (lehetséges, hogy már államosított) kis vegyesbolt volt. Valószínű akkor már nem tulajdonosok voltak, hanem csak mint eladók dolgoztak ott a középkorú Kapuvári házaspár. Arra járva jövet-menet egy kis falatra, vagy cukorkára volt betérőm.

⁸ 1950 tavaszán indult békemozgalom egyik „vadhajtása”, amikor a béke megteremtése érdekében – többek között – utcák lakói, lakóközösségek, vagy házak csatlakoztak a békemozgalomhoz, amivel az ott lakók vállalták, hogy harcolnak a békéért. Az arra érdemeseket táblával látták el, így lett: Békeutca vagy Békeház.

Közvetlen alatta egy tejkimérés, egy tejbolt működött, melyben a temetőhegyi Nyíró Teri néni szolgálta ki a környék faluiból, a tejszövetkezetekből összegyűjtött tejet. Ezt a boltokba kerülés előtt a veszprémi belső állomás melletti tejüzemben (tejgyárban) „elő és lekezelték.” Így jutott el eleinte az üzletekbe 25 literes kannákban. Ezekben az üzletekben már a bejáratánál – a tisztaság és a higiénia betartása mellett is – érezni lehetett, hogy mit árulnak a boltban. Az

A 25 literes tejszövetkezeti tejeskanna. Forrás: A szerző felvétele

üzlet kirakatában a tejet, mint életerőt dicsérő plakátok és pár, a tejtermékeket ajánló (üres) doboz volt az ajánlott tejtermékről. A bolt, mint szokásos kisméretű üzlet, a háttérben, polcokon a tejjel, tejtermékekkel kapcsolatos tároló dobozokban a kockasajtok, a Hóvirág-sajt, de még a jellegzetes szagú (bűdös sajt) a Pálpusztai, Kvargli is. Üvegúra alatt a túrót tartották.

Mai szemmel nagyobb élmény volt a bolt közepén lévő pult és abba beépített hengeres testű edények (mint a régi fagyaltos pultok és a mozgó fagyalt árusoknál). Ezeket az edényeket töltötték fel a tejjel és tejföllel, és abból egy hosszú nyelű, hengeres fél vagy egyliteres mérőedénnyel töltötték meg a vevő zománcos vagy alumínium tejeskannáját. Ezt azután felváltották a fél vagy egyliteres bőszájú tejesüvegek, alumínium lemezkés lezárással. Ilyen volt az '50–'60-as évek tejboltja.

Lefelé haladva a Dózsa Gy. út 4. számú lakóház bejárata előtt egy gondosan elkerített, védett, tisztos kort megért, sokat látott tisztafa áll. Ma a korát a szakmabeliek és az ottani lakóház tulajdonosa több száz, de legalább 250 évesre becsülik.⁹ A védettségére utal, hogy még a múlt század '30-as éveinek végén, a városon átvezető 8-as főút építésénél is inkább „kiívelték” az úttestet. A többgenerációs, tradicionálisan is optikus család tagját, a velem hasonló korú Reider Józsefet megkeresve, beszélt a fáról, sőt fákról, mert a beszélgetésből kiderült, hogy az udvarukban még két „fiú és lány” ivarú fa is van. Jóska beszélt az előzőleg ott lakó szülők, a család és az épületük háború alatti és utáni nehéz sorsáról beleértve az alattuk lévő épületről is.

A „Tiszafás emlékhely” alatti részen a valamikori Szentirmay villa állt, amibe

⁹ Reider József és Strenner József közlése.

az Államvédelmi Hatóság ideiglenesen (az új Pápai úti épületük elkészültéig) költözött be és birtokolta. Az elhagyott, kiürült villa helyére a '60-as évek végén tervezték a Megyei Művelődési Központot, ami 1973. év végére el is készült. Az akkori bolgár testvérvárosi kapcsolat révén Georgi Dimitrovról¹⁰ nevezték el. Első időkbén megyei hatáskörrel, majd Városi Művelődési Központként működött, összefogva az addig különböző (ideiglenes) helyeken tevékenykedő közművelődési, kulturális ágakat. Hosszan lehetne sorolni a különböző előadások, kiállítások, klubok és csoportok működését, fesztiválok és más rendezvényeket. Igazi művelődési centrum volt. Sokaktól lehetett hallani, hogy: megyek a Dimitrovba. Én mint nagypapa a kiállításon videózhattam Reni unokámat egy rajzkiállítás nyerteseként, valamint a Dózsa Iskola 65 éves gálaünnepélyét, amit Eisenbech István iskolaigazgató rendezett. A Dimitrov rendezvényei sorában előkelő helyen volt a Veszprémi TV találkozó, melyet 1971-től a Veszprémi Vegyipari Egyetemen rendeztek, majd a stáb a továbbiakban ide, a Dimitrovba költözött. A fővárosból a TV filmgyártás színe-java, színészek, rendezők, forgatókönyvírók, operatőrök költöztek Veszprémbe, ahol a város szinte lázban volt az élménytől.

A szakmai zsűri naponta, esténként több filmet lejátszva értékelte azokat az ott lévő közönség jelenlétében. Ezen túl a technika segítségével a vetített filmet és a zsűri értékelését, mikrohullámú láncon feljuttatták az akkor már szerkesztéskész „veszprémi húszas” tetejére. Onnan a város és környéke, mint helyi TV műsort nézhetett. Kudlik Júlia műsorvezető közreműködésével osztották ki a díjakat. A fődíj: Borsos Miklós „Balatoni szél” szobra volt, de a helyi város vezetés is egy-egy herendi porcelán vázával díjazott. (Mindeközben jelzem, hogy ezeket az eseményeket már mint „érettebb” felnőtt értem meg)

A Veszprémi TV találkozó sorozat 1980-as gálaestje sokaknak drámaian megható volt. Mezei Mária (aki betegsége miatt már öt éve nem szerepelt színpadon) utolsó fellépéseként Babits Mihály: Zsoltár gyermekhangra című versét mondta el, érezhetően gyenge fizikai állapotban. A jobb kezével a függőnyt fogva, a függöny mögötti „vastüdőről” (lélegeztető, oxigéntápláló gépről) ideiglenesen lekapcsolva, nagy átéléssel mondta el a verset. Ezek után a művész a színpadra küldött nagy virágkosárral, a függöny mögötti „vastüdő” készenlétével és a közönség vastapsával köszönt el.

A Dózsa György útról letérve a ma ismét dr. Óvári Ferenc utca és a Toborzó utca sarki épületéhez, a Nagypostához¹¹ érünk, amit a veszprémiek Postapalotának is neveztek. Már a múlt század előtti (1880-as) évek végén felmerült az

¹⁰ MÁRKUSNÉ 2018. 142–143. o.

¹¹ MOLNÁR 2018. 117–1213. o.

igény egy, a város központibb részén modern postaépület megépítésére. Hosszas viták, helykeresés és kijelölés után kapott megbízást Jüttner Kálmán és Forster Gyula a tervezői munkákra.

A kivitelezést a veszprémi Horváth Sándor és a soproni Schiller János építőmesterek kapták meg. *„A 41 kőműves mellett, a hozzájuk tartozó 10 inas, a 37 napszamos, 27 malterhordó (köztük nők is) végezték a munkálatokat.”* Akkori és ma is ismert családok ősei dolgoztak az épületen. Így – többek között – Bajcsi Ferenc, Bajcsi József, Csomai József, Főczény László, Simon István, Szlávik István. 1901 október végére készült el az épület. A Postapalota alagsorában a városi rendőrség és rendőrkapitányi hivatal, valamint a városi tisztii főorvos végezhetette a hivatalos munkáját. Az emeleti részen egy postafőnöki szolgálati lakás volt, ahol Ambrus Elek lakott. Az ugyancsak az emeleten lévő két, a kölcsönök törlesztésére épített lakásokat a város bérbe adta dr. Vadnay Szilárd megyei tisztii főorvosnak, valamint Szeglethy György polgármester családjának. A valóban palotaszerű, három szintes épület bejárati homlokzatán építésének évszámával, emeleti erkélyével, a széles bejárati lépcsősorával élményt jelentett az akkori lakosságának. Nekünk is látványos volt egészen 1982-ig, míg működött.

Élmény volt már a belépő szép tágas tere, melyből jobbra nyíltak a postai szolgáltatás irodái. Balra a tipikus futó üveglakos, sárgaréz rudas osztású, függönyös szolgálati helyek, a levél-, pénz-, kiscsomag- vagy távirat feladására. A sor végén délutánonként vagy este a város hivatalsegédjei kötegszám adták fel a „Hivatalból központilag bérmentesítve” küldeményeket.

A leírt ablaksor elején volt egy lehetőség a telefonos távhívás „kezdeményezésére”. Itt lehetett megrendelni egy „interurbán hívást”, mindegy volt, hogy egy közelebbi vagy nagyobb távolsági hívás volt, ki kellett várni a kapcsolási időt, és akkor kiszólt a postáskisasszony, hogy egyes vagy kettes fülke, ami a bejárati ajtótól jobbra egy kétajtós, sötét fából készült fülke volt. A bejáratától jobbra a világos ablakok előtt asztalkák székekkel. Itt lehetett megírni a feladóvevényeket, képeslapokat és a táviratokat. A kitöltött lapot az ablaknál beadva a postáskisasszony a szavakat a címmel együtt megszámlálva kérte a feladási díjat. A távirat papíryanagát aztán egy, a mennyezet felé futó sárgaréz csőbe helyezte, és ezen a csőpostán került a távírdai helyiségbe. A feladott levelekre, lapokra aztán egy (vagy több) szép bélyeg került. A bélyeggyűjtők a megmondhatóit, hogy akkor a sok szép bélyegsorozat milyen gyűjtői izgalmat okozhatott. Magam is rendelkezek pár albummal. És ha már bélyeg, kedves kortársaim, biztos emléketekben van, mikor tanév végén a postán beválthattuk az ún. iskolai takarékkönyvet, ami egy kétlapos, rubrikás bélyegtár volt, és bele a bélyegeket a kis (kapott) zsebpénzünkön az iskolánk erre megbízott tanítójától vehettük meg. Ebből lett egy kis nyári vakációs pénz.

A veszprémi Postapalota. Forrás: Balogh Gyula képeslapgyűjteménye

Az épületről régebben készült fényképen lehet látni azt a tetőn lévő hatalmas vas traverzet, amiről (a '20–30-as években) kifutott a talán több száz vezetékes telefonvonal.

Az épület alagsori részébe az utcai járdáról jó belátás volt, itt vették fel vagy adták ki a nagyobb csomagokat, amelyeket egy ember nagyságú, felül nagy körskálás mérlegek mérték le. És ha már csomag. Az 1950-es évek elején külföldről (Ausztráliából) legidősebb bátyám segített bennünket nagyméretű (ruha) csomagokkal. Ezeket egy hintókiállítású zárt, mohazöld, az oldalán a Posta kürtös szimbólumával ellátott kocsival a Síp utcába elkanyarodva, a makadám úton dübörögve hoztak házhoz. A bakon egy kis alacsony, jellegzetes postai egyenruhás, egyensapkás bácsikával. A dübörgésről már a szomszédok is tudtak az eseményről. Természetesen csak pár alkalom volt ilyen, mert a későbbiekben ezeket autóval, a '60-s évektől Zsuk vagy Barkas kis teherautókkal oldották meg. Az akkori időbeli emlékezetem szerint Veszprémben a Nagypostán kívül három ún. Kisposta is működött, egy a Veszprém külső állomáson, egy a Kossuth utca felső részében, valamint Temetőhegy–Dózsaváros közepén (és nem rossz szándékkal mondva) egy olyan igazi falusias kisposta. Ennek a kihelyezett postának a szokásos kialakításon kívül volt egy eltérő berendezése, egy nagy, lámpákkal, műszerekkel felszerelt szekrény. Innen indult ki a városrészt bevezetékelve a tetőkön keresztül a lakásokba a havi 6 Ft-os előfizetési díjért a vezetékes rádió,

ami egy barna fal, ki-bekapcsolós, hangerőszabályzós gombbal ellátott hangszóró volt. Hajnal 5-kor kezdődött a „falurádió”, melyet két népszerű színész Völcsi Rózsi és Tompa Sándor (Róza és Mihály) szerepnévvel, falusias stílusban adták le. Nappal egészen éjfélig hírek, jelentések, riportok szóltak, az éjféλι himnuszos műsorzárásig.

Akkoriban sok száz családnak csak ez volt az elsődleges hír- és szórakozási forrása. 1956-ban 12 évesen ilyen egyszerű rádió hallottam a forradalmi eseményeket, Mindszenty József érsek-hercegeprímás, Nagy Imre drámai szavait, majd később a budapesti rádió körüli puskaropogást.

Írásom vége felé, a Nagyposta és a kispósták ürügyén had hozzam szóba a szorgos, megbízható munkájukat végző, velünk is mindennapos kapcsolatban lévő postásokat, kézbesítőket. Ők a régi időkben sötét egyenruhában, a jellegzetes emblémás sapkával, valamint a nagy pelerinszerű hosszú kabátjukkal, az oldalukon a nagy bőrtáskával (ami miatt a kutyák mindig nagy csaholással fogadták őket) járták útjaikat. Mivel születésem óta egyazon városrészben éltem, és ma is lakom, gyermekkorom óta emlékeimben van a 6–8 postás, akik megfordultak az utcánkban. Közülük említeném az elsőt a mosolygós (szintén Temetőhegyi) Bánhidi Pali bácsit, valamint a mostani (és már 25 éve) kézbesítőt a fürge, néha pár szó erejéig barátságos és már az új (zöld) egyenruhás Miczák Lászlót, akinek a küldeményei már kitöltenek egy ún. húzós kocsit.

Elcsépelte volna hangoztatnom, hogy mekkorát változott a világ, s benne ez az országos szolgáltatás is. Ma is van Nagyposta (és mellette [volt] több városrészi kisposta.) Oda belépve az automatából kiválaszthatjuk az elintézendő ügyünk típusát és várunk a szükséges ügylet elintézésére.

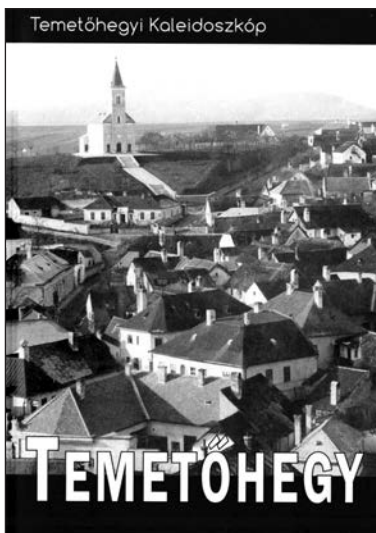
Manapság kezünkben vannak azok az eszközök, amikkel elérhetjük írásban, hangban, képileg a világot, de mint az írásom is igazolja, az előző idők emlékei azért alaposan bennem és generációmban maradtak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- HOGYA György (2004): *Cigányprímások és szórakozóhelyek Veszprémben*. Veszprém.
KISS Tamás (szerk.) (1988): *A veszprémi Völgyhíd ötvenéves*. Veszprém.
KOVÁCS Győző Gyula–LAKI Pál (2016): *Csőbe terelt források*. Veszprém.
MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka (2018): *Jeruzsálemhegy*. Veszprém.
MOLNÁR Jánosné (2018): *Mesélő házak*. Veszprém.
VARGA Béla (2009): *Veszprém lexikona*. Veszprém.
Veszprémi Völgyhíd. Fotóalbum (másolat). Palatinus RT. 1936.

KÖNYVSZEMLE

Temetőhegyi kaleidoszkóp. Szerkesztette Márkusné Vörös Hajnalka. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, 2022, OOK-PRESS Nyomda, 311 p.

Újabb szép kötettel gyarapodott a veszprémi Kaleidoszkóp-sorozat. Ezúttal a *Temetőhegy* című kötetet vehetjük kézbe, melynek megjelenését alapos anyaggyűjtés előzte meg. Némi túlzással állíthatjuk, hogy egy városrész lakóinak kollektív munkája révén. A közgyűjteményekben fellelhető, papírsírjukban nyugvó feljegyzések mellé felsorakoztak az itt élő családok visszaemlékezései, személyes történetei, relikviái, fotói... Ezek tükrében mozaikszerűen tárul elénk egy városrész – Dózsaváros – formálódásának, kiépülésének több évszázados története. A képekkel és információkkal segítők névsora a kötet elején olvasható. Köztük több olyan név is, melyek gazdái ma már nincsenek az élők sorában.

Az egykori Temetőhegy olyan völgyekkel, girbegörbe utcákkal tarkított városrész, melyet hajdan a püspök mellett Veszprém másik földbirtokosa, a káptalan uralt. (A Gizella Hotel mai épülete volt a Jóságkormányzóság székhelye.) Zegzugos utcái jórészt megőrizték a régi idők telekosztását, ezért egy hangulatos, emberléptékű városrész múltjába pillanthatunk be. (Ezen a vidéken új veszprémi fogalom is született: „várpanorámás ház”, amely aztán a telekárakban is testet ölt...)

A szerkesztő és a szerzők itt sem törekedtek a városrész történetének szisztematikus bemutatására, inkább utcáról utcára, házról házra járva ismerhetjük meg a patinás városrész mikrotörténetét. Azaz nem időrendbeli ismertetést kapunk, hanem az emlékezések révén rácsodálkozhatunk az itt éltek gazdag értékvilágára, akik elsősorban földműves, iparos és kereskedő családok voltak. A *Tizenhárom város* nevű településrész például a Szepességből Veszprémbe települt németektől kapta a nevét. És messze földön híres céhmesterek is munkálkodtak itt. Például a csapók. Itt készítették a híres bakonyi cifraszűrök alapanyagát, a posztót. Ezért hívták a Temetőhegy melletti városrészt *Csapószernek*.

A rövid történeti áttekintés *Somfai Balázs* tollából született. Ebből megtudhatjuk, hogy a városrész létrejöttének kezdetei az 1740-es évekre tehetőek, amikor is a város urai, a püspök és a káptalan a Séd pataktól északra németajkú lakosokat telepített. A Temetőhegy másik szép, emlékeztető célzatú településneve a Zsigmond király által 1412-ben Lengyelországnak elzalogosított (majd 1770-ben visszatért) 13 szepességi városra emlékező *Tizenhárom város* térnév.

Temetőhegy egyébként „a felszabadulás 5. évfordulója”, 1950. április 4. alkalmából kapta a *Dózsaváros* nevet, melyet aztán az iskola is átvett. A név, az erősen politikai indíttatás ellenére, meggyökeresedett, elfogadottá vált.

A kötet külön értéke az utcaneveket taglaló rész, ugyancsak *Somfai Balázs* tollából. Ennek végén egy összefoglaló táblázat is található az utcanevek változásairól. Csupán néhány érdekesség: a *Sarló utcát* (a város talán legmeredekebb utcáját) régen *Miatyánk utcának* nevezték, a *Szent István utca* nemrég még *Vörös Október* névre hallgatott, a *Patak tér Szent Benedek tér* volt, a *Kollégium utca* (a szerző szerint ez némileg aggályos, hiszen a rövid ideig itt működött népi kollégiumra utal) hajdan *Káptalan utca* volt. De, szerencsére, számos patinás név megmaradt: *Csapó, Céház, Tobak, Csutorás, Méhes, Szilvádi, Kertalja*...

A Temetőhegy valójában a Szent László-templom környéke volt. Melynek nevét aztán az egész városrészre kiterjesztették. A templom történeti előzményeiről és 1902-ben történt felszenteléséről külön fejezet szól (hangulatos fotómellékletekkel).

A *Temetők* fejezet úgyszintén szépen dokumentált (és illusztrált). Például a László-templom falához támasztott sírkő 1798-ból – „*potes in opere et sermone*” („*lehet munkában és beszédben*”) – ahogy a jámbor felirat hirdeti, Hajas István plébánosnak állít emléket.

És külön meglepetés, hogy az Esterházy utca 17 szám alatti épület anno Szent László Iskola volt. Hajdan itt tanított *Nagy Lídia*, a város egykori jeles zenepedagógusa. (*Életem szimfóniája* című kötetéből szép részlet olvasható itt.)

A *Davidikum* története szintén megér egy misét. Ennek alapítója-névadója Zsolnai Dávid (1742–1810) kanonok volt.

A Völgyhíd téri *Rohonczy-kúria* építetőjéről, *Rohonczy Jánosról* (1775–1842), a vármegye erélyes alispánjáról kapta nevét. Később szegényházként működött, majd emeletet is építettek rá.

És ki emlékszik ma már a Völgyhíd téren egykor oly meghitt Pajer-vendéglőre? Erről is szép fotók tanúskodnak.

A temetőhegyi németek munka- és szokásvilága különösen gazdag fejezetet alkot: betelepülés, vallási élet, gazdálkodás, népviselet, sváb lakodalom, keresztelő, komatál, búcsújárás, étkezési szokások...

A *Csapószer* hajdan a céhek munkájától volt hangos. Mintha nyomtalanul tűntek volna el erről a tájról, s csak a nevek emlékeztetnek. De talán mégsem. Legalább is az itt olvasható szép leírások ezt sugallják.

És a Pápai út mellé telepített ONCSA-házakról se feledkezzünk meg. Ezek közvetlenül a második világháború előtt épültek, s akkor az *örömök utcájaként* emlegették, hiszen a nagycsaládosok kaphattak itt emberhez méltó, élhető lakásokat. (Az Országos Nép-és Családvédelmi Alap építtette őket.)

A Függelék nem csupán terjedelmes, hanem információkban is rendkívül gazdag. A levéltári források, az irodalomjegyzék, a képjegyzék, a helynévmutató, a névmutató a további kutatásokat is jól segíti.

A kötet külön értéke a számos archív fotó, melyek a mai is látható épületek hajdani állapotát tárják elénk, másrészt a családi archívumok féltve őrzött kincsei idézik a másszor itt éltek emlékezetét.

Az adatgyűjtés, a digitalizálás, a nyomdai előkészítés, a térképek rajzolása Bontó László munkáját dicséri. Az OOK-Press úgyszintén kiváló munkát végzett.

Várjuk a folytatást!

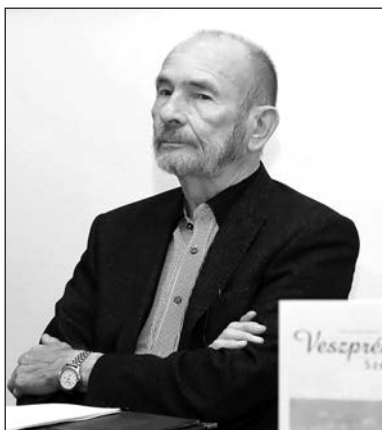
SEBŐ JÓZSEF

NEKROLÓG

Strenner József Károly

(Veszprém, 1949. július 16. – Veszprém, 2023. július 13.)

BRÁNYI MÁRIA

Nehéz szívvel búcsúzunk a *Veszprémi Szemle* hasábjain Strenner József városi főkeresztől, a folyóirat alkalmi szerzőjétől, aki a közelmúltban elhunyt.

Meghatározó alakítója volt Veszprémnek, a veszprémi településképnak. Környezetalakító munkája során szellemiségét beépítette a városképbe. Szakmai látásmódját tükrözik a városi parkok terei és az elültetett fás növények által formált harmonikus kép. Amikor azt mondjuk, *Veszprém arborétum város*, akkor Strenner József egyedi, közterületeket formáló növényalkalmazási tudását méltatjuk.

A veszprémi születésű, egykori lovassys Strenner József, a Kertészeti Egyetemen okleveles kertészmérnökként végzett. Természetvédelmi szakmérnöki diplomát a Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Karán szerzett. A Kertészeti Egyetem elvégzését követően 1–2 évet dolgozott a FŐKERT-nél Budapesten, majd Veszprémbe visszatérve a Városgazdálkodási Üzem kertészeti részlegvezetőjeként dolgozott és egyben ellátta a városi főkertészi feladatokat is. A megfelelő szakmai felkészültségű vezető, a megfelelő időszakban és a megfelelő szakmai pozícióban hármassága jellemezte aktív szakmai pályáját. A veszprémi zöldfelületek fejlesztésének tervezésében és megvalósításában is aktív szerepet vállalt amellet, hogy irányítása alatt zajlott a zöldfelületek fenntartása és a napi működtetéshez felhasználásra kerülő növényanyag növényházi- és szabadföldi termesztése. Összetett, folyamatosan

változó munkáját az országosan is kiemelkedő szakmai színvonal és egyedi látásmód jellemezte. A változó területi adottságokhoz igazodó, újíto szellemű szakemberként formálta környezetét. Szakmai partnerekkel együttműködve lett Veszprém az új növény szelekciók bemutatóhelye, fajtakísérletek helyszíne. Ennek a tudatos folyamatnak lett eredménye, hogy Veszprém több mint 1100 növényritkaság található a városi közterületeken, illetve a városi intézmények kertjeiben. Szokványos módon ilyen növényeket általában gyűjteményes kertekben szoktunk megcsodálni, felfedezni, azonban Veszprém a növényritkaságok természetes elemei a köztereknek.

A szakma hamar feligyelt Strenner József alkotói munkájára, melynek elismeréséül a Kertészeti Egyesülés a veszprémi zöldfelületek alakítását 1979-ben, 1988-ban és 1993-ban Nívódíjban részesítette. 1993-ban az Európai Virágos Városok nemzetközi versenyének különdíját is elnyerte Veszprém. Az aktív pályát követő időszakban is számíthattunk Strenner József szakmai tudására, segítségére. A VKSZ parkgondozási üzemének külső szakértőjeként, mentorként adta át tudását, osztotta meg tapasztalatait, segítette az új kollégák szakmai fejlődését. Közreműködésével állt össze a fás növények katasztere, kerültek beazonosításra az értékes egyedi védelemre érdemes fás növények.

Segítette megalkotni a város zöld stratégiáját, mely dokumentum fontos eszköze a strenneri örökség megtartásának és gyarapításának. Tudása, ismeretei egy részét őrzi és tükrözi vissza a Séd Könyvek sorozatában tavaly megjelent *Veszprémi fák és bokrok* kötet, melyet nagy sikerrel mutattak be a város öt pontján. Strenner József a kötetbemutatókon a feléje áradó tisztelet és megbecsülés által érzékelhette, hogy életműve hatással van a városára.

A *Veszprémi Szemle* számaiban is alkalmunk volt megismerni gondolatait, olvashattunk tőle a városi zöldterületek tág témaköréből, valamint az egyes növényeket bemutató tanulmányát. Széles látókör, nagy tudás és a szakmája iránti odaadó tisztelet és alázat köszönt vissza soraiból.

A gazdag, értékes szakmai pályát egyéni díjak is fémjelzik. 1994-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét és 2013-ban a veszprémi Pro Urbe díjat kapta meg.

Amikor Veszprém a, az általa ültetett fák alatt sétálunk, szellemissége mindig velünk lesz. Hálás vagyok a sorsnak azért, hogy ismerhettem és dolgozhattam vele.

Búcsúzom, búcsúzunk. Jóska, nyugodj békében!

